

קונטרס

כחה של נטיעה

הסתכלות עמוקה ופשוטה
על ענין עבודת הארץ, ומצות
התלוים בה. וכחם הטבעי
להשרות השכינה בישראל
ולדרז הגאולה השלימה.

לכבוד שנת השמיטה שנת תשפ"ב
מהדורא ראשונה ט"ו בשבט
ישראל ראזענבערג
848-210-1494
Beretshachaim@gmail.com

תוכן ענינים

- א..... בשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה'
- ג..... המצוה לנטוע בארץ ישראל
- ז..... מעשה אבות (עבודת הקרקע בארץ ישראל) סימן לבנים
- כא..... עבודת האדמה בעבר בהיותנו בשלוח בארצנו ועבודתה לעת"ל
- כז..... עובדי האדמה של ארץ ישראל הם החלוצים שלנו
- לא..... "וְאָבִיָּא אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ הַכְּרָמִל לֶאֱכֹל פְּרִיָּה וְטוֹבָה"
- לג..... ארץ חמדה טובה ורחבה
- מז..... עומק ענין עבודת האדמה
- נג..... קדושת פירות ארץ ישראל
- נט..... קדושת פירות שמיטה לאוכליה
- סה..... מצות התלויות בארץ
- סט..... בזכות שמירת שמיטה ימהר הקב"ה הגאולה
- עט..... אתערותא דלתתא
- צא..... קץ המגולה
- צט..... לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה
- קה..... קודם משיח יתקיים בנו "הארץ הנשמה היתה כגן עדן"
- קט..... עומק הנסיון של עבודת הקרקע

בשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה'

"שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה, ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר" (ויקרא כ"ה ג').

כתב בספר החינוך (מצוה פ"ד) "משרשי המצוה, לקבוע בלבנו ולצייר ציור חזק במחשבתנו ענין חדוש העולם "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" (שמות כ"א), וביום השביעי שלא ברא דבר, הכתיב מנוחה על עצמו. ולמען הסיר ולעקור ולשרש מרעיונינו דבר הקדמות אשר יאמינו הכופרים בתורה, ובו יהרסו כל פנותיה ויפרצו חומותיה, באה חובה עלינו להוציא כל זמנינו יום יום ושנה שנה על דבר זה, למנות שש שנים ולשבות בשביעית, ובכן לא יתפרד הענין לעולם מבין עינינו תמיד, והוא כענין שאנו מוציאים ימי השבוע בששת ימי עבודה ויום מנוחה...".

"שבת לה'", וכתב הספורנו "שגם עובדי האדמה כאשר ישבתו בשנה ההיא יתעוררו לדרוש את ה' באופן מה".

ובספר עץ הדעת טוב להאריז"ל (פר' בהר) איתא בביאור פסוק הנ"ל "שש שנים..." שהקב"ה רוצה שנעבוד שש שנים בשדה, כדאי שנהיה פנוים לעסוק בתורה בשנה השביעית ותהיה שבת לה'.

וענין זה הוא כמאמר הירושלמי (שבת פט"ו) "רבי חגי בשם רבי שמואל בר נחמן לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לאכילה ולשתייה על ידי שהפה זה מסריח התירו לו לעסוק בהן בדברי תורה רבי ברכיה בשם רבי חייא בר בא לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהן בדברי תורה".

וכן הוא בפסיקתא רבתי (סוף דרוש כג) "רבי חגי בשם רבי שמואל בר נחמן לא ניתנה השבת אלא לתלמוד תורה... אילו הפועלים שהם עסוקים במלאכתן כל ימות השבת ובשבת הם באים ומתעסקים בתורה".

ועד"ז הובא בשם ספר שער בת רבים (פר' בהר ד"ה שש שנים) בזה"ל "ורוב המפרשים כתבו דטעם מצות שמיטה הוא כדי שיהיו פנויים ללמוד תורה כמו טעם מצות שבת דאמרו חז"ל במדרש (טור או"ח סי' רצ) אמרה תורה לפני ה' רבונו של עולם כשיכנסו ישראל לארץ זה פונה לכרמו וזה פונה לשדהו תורה מה תהא עליה אמר לה ה' הרי נתתי להם מצות שבת שבה הם אסורים במלאכה ומשא ומתן".

ואין ספק שכל מי ששומר שביעית בזה"ז, בא על ידה לדרוש את ה'. ונראה שעיקר הלימוד צריך להיות להכין שיהיה השש שנים כתיקונם, וכן בשבת מי שעיקר לימודו בו, צריך להיות הלימוד בענין שיהיה כל ימי השבוע כרצונו יתברך.

והיות כן ראו להקדיש שימת לב גם לענין מעלת עובדי האדמה יראי אלקים כל השש שנים בארצינו הקדושה, ומעלתם ומדריגתם וכח השפעתם על כל הדור שלנו, ועד כמה חשובים הם ונצרכים לקיום כלל ישראל בארץ ישראל, ואיך גדולי ומנהגי ישראל ראו גודל כח ההשפעה בעבודתם בזה"ז.

המצוה לנטוע בארץ ישראל

כתוב בתורתינו הקדושה (שמות כ"ג י) "וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרֶצְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ, וְהִשְׁבִּיעַת תִּשְׁמְטָנָה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ וַיִּתְּרֶם תֹּאכַל חַיֵּית הַשָּׂדֶה כִּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ" וכבר העתקנו בסימן הקודם דברי הדעת זקנים מבעלי התוס' מחז"ל "איתמר במדרש דאפילו אין לו לאדם אלא חורבה אחת בתוך גנו חייב לעבדה בכל יום" ונראה להרב ר' משה דוקא בארץ ישראל כדי להרבות הפרשת תרומות ומעשרות" למידים מכאן שהגם שמצות שמיטה הוא מצוה חשובה מאוד, אבל אותם עובדי אדמה השומרים שמיטה צריכים לזכור שרצון התורה הוא שבשש שנים הם אחרות יעסקו בעבודת הקרקע, ולא עוד אלא "חייב לעבדה בכל יום", וכדברי חז"ל המובא לעיל גדולה הוא המלאכה וכו', ולכן מן הראוי להרחיב הדיבור קצת בזה.

"ר' יהודה ב"ר סימון פתח "אחרי ה' אלקיכם תלכו" (דברים יג ה) וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקב"ה אותו שכתוב בו "בים דרכך ושבילך במים רבים" (תהלים עז כ) ואתה אומר "אחרי ה' תלכו ובו תדבקון", וכי אפשר לבשר ודם לעלות לשמים ולהדבק בשכינה אותו שכתוב בו "כי ה' אלקיך אש אוכלה" (דברים ד כד), אלא מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה הדא הוא דכתיב ויטע ה' א-להים גן בעדן מקדם, אף אתם כשנכנסים לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה הדא הוא דכתיב "כי תבואו אל הארץ ונטעתם" (ויקרא רבה שם).

הדברים נפלאים שענין זה שחז"ל עומדים עליהם "וכי אפשר לאדם לדבק בשכינה" ידועים היטב, אך סיום הדברים הידועים הם "אלא הדבק בתלמידי חכמים", או "מהו רחים וכו'" דהיינו לדבק במדותיו יתברך, שכ"ז הוא בחינה של מעין הוא יתברך בזה העולם, אך כאן חז"ל הרחיבו הענין עד ל"נטיעת אילנות".

ובתנחומא על הפסוק "כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל" (ויקרא י"ט כ"ג) איתא בזה"ל "אמר להם הקב"ה לישראל אע"פ שתמצאו אותה

מלאה כל טוב לא תאמרו נשב ולא נטע אלא הוּו זהירין בנטיעות שנאמר ונטעתם כל עץ מאכל".

וכך כתב בפירוש העמק דבר בהוספת "כי תבאו אל הארץ ונטעתם" בזה"ל "ברבה איתא שזה גם מצווה שיטעו הרבה, ונטיעות מרבה יישוב הארץ כדאיתא בעירוּבין (פ"ב) ובב"ר (פס"ד) שכן בארץ הוּו נטע וכו'".

כתוב בתורה (דברים כ ו) "ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו" ואמרו על כך בירושלמי (סוטה ח ה) "יכול הנוטע כרם בחוצה לארץ יהא חוזר ת"ל ולא חללו את שמצוה לחללו, יצא זה שאין מצוה לחללו" ויש כאן מצוה לשוב לביתו להשתמש ולהנות מכרמו שנה שלימה, ודוקא בארץ ישראל (מספר בית ראובן).

ידוע ומפורסם דברי החת"ס הנפלאים על הגמרא במסכת ברכות (לה:): "תנו רבנן: 'וְאֶסְפְּתָ דְגָנְךָ', מה תלמוד לומר, לפי שנאמר (יהושע א, ח) "לא יִמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ", יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר "וְאֶסְפְּתָ דְגָנְךָ" הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בן יוחי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורע בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר (ישעיהו סא, ה) "וְעַמְדוּ זָרִים וְרְעוּ צִאֲנָכֶם" וגו', ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר "וְאֶסְפְּתָ דְגָנְךָ", ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן, שנאמר (דברים כח, מח) "וְעַבְדְתָ אֶת אֱיִבֶיךָ" וגו'. אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן".

ורבנו החת"ס הסביר מחלוקת זו בחידושיו למסכת סוכה (לו, א ד"ה דומה לכושי תנן). "נראה לעניות דעתי, רבי ישמעאל נמי לא אמר מקרא 'וְאֶסְפְּתָ דְגָנְךָ' אלא בארץ ישראל ורוב ישראל שרויין [בה], שהעבודה בקרקע גופה מצוה משום ישוב ארץ ישראל ולהוציא פירותיה הקדושים, ועל זה ציותה התורה 'וְאֶסְפְּתָ דְגָנְךָ', ובוּעַז זורה גורן השעורים הלילה משום מצוה. וכאילו תאמר לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכי נמי לא יאמר לא אאסוף

דגני מפני עסק התורה. ואפשר אפילו שארי אומניות שיש בהם יישוב העולם הכל בכלל מצוה. אבל כשאנו מפוזרים בעוונותינו הרבים בין אומות העולם, וכל שמרבה העולם יישוב מוסיפה עבודת ה' חורבן,¹ מודה רבי ישמעאל לרשב"י. ועל זה אנו סומכים על רבי נהוראי במתניתין סוף קידושין "מניח אני כל אומנויות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה", היינו בחוץ לארץ וכנזכר לעיל...".

ובפירושו עה"ת כתב החת"ס (פרשה שופטים ד"ה מי האישי) אהו סומכים על ר' נהוראי סוף קידושין שאמר "מניח אני כל אומנויות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה", והיינו כדברי רשב"י ראש פרק כיצד מברכין. ור' ישמעאל הקשה, הא כתיב 'וְאֶסְפֹּתְךָ דָּגְנְךָ' ונראה לי, בזמן שישראל שרויים על אדמתם מצוה לאסוף דגנך לא לצורך פרנסתו, דצדקו דברי רשב"י ודברי ר' נהוראי, אלא משום מצות ישוב ארץ ישראל, ומשום הכי היה בועז זורה גורן השעורים, ואלישע שנים עשר צמדים לפניו. ולא לבד עבודת קרקע אלא לימוד כל האומנות משום ישוב וכבוד ארץ ישראל, שלא יאמרו לא נמצא בכל ארץ ישראל סנדלר ובנאי וכדומה ויביאום מארצות רחוקים, על כן היה לימוד כל האומנות מצוה, ורשב"י ור' נהוראי מיירי כשאנו מפוזרים בין האומות, ויש בהם אומנים מרובים ולא צריך לנו, והעוסק בהם הוא להמציא לו פרנסתו, על כן מניח אני כל אומנויות ואיני מלמד בני אלא תורה...".

ועל דברים אלה (הנ"ל ממסכת סוכה) כתב האדר"ת (שיבת ציון, ח"ב עמ' 63): "הרי לנו דבר נפלא מגאון עולם, אביר הרועים, רבינו שבגולה, אשר הוא עמוד ההוראה שכל בית ישראל נשען עליו ומי יבוא אחריו".

וז"ל הג"ר עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל (בספרו על התנא דבי אליהו פ"א הובאו דבריו בספר אם הבנים שמחה' עמ' 132 בהוצאה החדשה) על הפסוק "לשמור את דרך עץ החיים" וז"ל "דרך" זו דרך ארץ, "עץ החיים" מלמד שדרך ארץ קדמה לעץ החיים, ואין "עץ החיים" אלא תורה שנאמר "עץ חיים היא

¹ וראיתי מי שפירש דבריו ע"פ חובת הלבבות (שער הפרישות פרק ב) "וכל אשר נוסף העולם ישוב, נוסף שכלם חורבן".

למחזיקים בה". וצריך ביאור איזהו ד"א מכוון בזה?, ולפי המבואר בילקוט (בלק רמז תשסה) "ונגרשנו מן הארץ: זו ארץ ישראל" (כלומר המילה ארץ מתייחסת לא"י), אפשר לומר דקמ"ל לאפוקי מן דעת מרגלים אשר מאסו הארץ ואמרו התורה מוקדם לארץ ישראל, על כן בקשו שלא ליכנס לא"י כי אם להיות נשאר במדבר ללמוד תורה מפי משה רבינו ע"ה, שלא נתנה תורה אלא לאוכלי המן. על כן בא לומר לנו כי ד"א זה הדרך המביא לארץ הוא מוקדם לתורה כמו שכתוב ישיבת א"י "שקולה כנגד כל המצוות שבתורה".

מעשה אבות (עבודת הקרקע בארץ ישראל) סימן לבנים

"ר' יהודה ב"ר סימון פתח "אחרי ה' אלקיכם תלכו" (דברים יג ה) וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקב"ה אותו שכתוב בו "בים דרכך ושבילך במים רבים" (תהילים עז כ) ואתה אומר "אחרי ה' תלכו ובו תדבקו", וכי אפשר לבשר ודם לעלות לשמים ולהדבק בשכינה אותו שכתוב בו "כי ה' אלקיך אש אוכלה" (דברים ד כד), אלא מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה הדא הוא דכתיב ויטע ה' א-להים גן בעדן מקדם, אף אתם כשנכנסים לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה הדא הוא דכתיב "כי תבואו אל הארץ ונטעתם" (ויקרא רבה שם).

הדברים נפלאים, שדברי חז"ל הללו "וכי אפשר לדבק בשכינה וכו'" ידועים לכל אך באופן שהמסקנה הוא "אלא הדבק בתלמידי חכמים", או "במדותיו יתברך", שהם דברים מעין השי"ת בזה העולם, אך כאן חז"ל הרחיבו הענין עד ל"נטיעת הארץ".

והנה על אברהם אבינו למדנו שכל משאת חייו היתה למען תלך בדרך ה' ולדמות בדרכיו כמו שנאמר "כִּי יִדְעֶתְיוּ לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְנֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָכָה ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בראשית י"ח י"ט) וכתב ע"ז הרמב"ם "והם הדרכים הטובים והישרים שנאמר והלכת בדרכיו. כך למדו בפירוש מצוה זו מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש... ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה נקראת דרך זו דרך ה' והיא שלמד אברהם אבינו לבניו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' וההולך בדרך זו מביא טובה וברכה לעצמו שנאמר למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו".

ולכן מצינו שגם אברהם השתוקק למעלה זה לנטיעות, ושיהיה בניו עוסקים בנטיעות, והבטיחו הקב"ה על כך, כמו שאמרו חז"ל במדרש על הפסוק "וַיִּלְךְ אַבְרָם אֶבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵי ה' וַיִּלְךְ אִתּוֹ לוֹט... וַיַּעֲבֵר אַבְרָם בְּאֶרֶץ עַד

מקום שכם עד אלון מורה... ויגא ה' אל אברהם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת" ואמרו ע"ז חז"ל (בב"ר פרשה לט) בזה"ל "וילך אברהם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט אמר רבי לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים אמר הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת וכיון שהגיע לסולמה של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש בעידור בשעת העידור אמר הלואי יהא חלקי בארץ הזאת אמר לו הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת".

ולא עוד אלא אברהם אבינו בעצמו נשתבח בזה, ובאופן דומה מאוד להקב"ה. כתוב (בראשית כ"א) "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' א- ל עולם, ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים" עיקר ישוב אברהם בארץ ישראל כנראה היתה הימים שגר בארץ פלשתים. וקאמר התורה הקדושה שנטע כאן "אשל", ומהו אשל? אמרו במס' סוטה (י.) "ויטע אשל בבאר שבע אמר ר"ל מלמד שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר פרדס וחד אמר פונדק".

ובבעל הטורים מצינו דבר נפלא מאוד בענין נטיעה זו, על הפסוק (בראשית ב ח) "ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם, עי"ש בבעל הטורים "ג' במסורה דין, ואידך ויטע נח כרם, ואידך ויטע אשל בבאר שבע", הרי לנו דבר נפלא ממש, שאברהם אבינו שכל משאת נפשו היתה לדמות להקב"ה נתדמה אליו באותו אופן ממש גם בנטיעות "ג' במסורה דין (ויטע ה' אלקים גן בעדן)... ואידך ויטע אשל בבאר שבע", דהיינו הנטיעה של הקב"ה שנצטוינו להתדמות אליו בזה, וגם הנטיעה של א"א שכל מהותו היתה להתדבק אליו יתברך.

והעומק בדברי הבעל הטורים הנ"ל מובן מאליו שניטעה הראשונה ע"י הקב"ה וזה של נח דומים ממש, ששניהם היה הנטיעה ראשונה בהבריאה, ובדומה לזה חשוב נטיעת אברהם "הנטיעה הראשונה" כי בכח נטיעה זה זכה לכונן כלל ישראל שהם עיקר העולם, בארץ ישראל שהוא יסוד ושורש כל העולם כולו.

וכן אמרו במדרש אגדה (פרשת שמות) "ד"א ואלה שמות בני ישראל, זה שאמר הכתוב "הבאים ישרש יעקב ופרח ישראל (ישעיה כ"ז ו') בכל מקום ישראל באים ובניהם באים, כמו שנאמר באברהם "ואברהם ושרה זקנים באים בימים" (בראשית י"ח י"א), שהם יוצאין מן העולם החשך ובאים לעולם הבא שנאמר הבאים ישרש יעקב אף כאן הבאים מצרימה, אבל אומות העולם אף בל נטעו אף בל זורעו אף בל שורש בארץ גזעם (ישעיה מ כ"ד), אבל ישראל ונטעתים על אדמתם (עמוס ט' ט"ו) ולמה בזכות אביהם שנאמר בו ויטע אשל...". הרי שהשרשת כלל ישראל באופן בריא וחזק בא"י הוא בזכות מה שנטע אברהם אשל בארץ ישראל, וביותר מבואר במדרש שלכן יזכו כלל ישראל להיות נטיעה בארץ ישראל לעת"ל ולנצח נצחים, בזכות נטיעה זו, כי בזה מדבר הקרא הנ"ל בעמוס.

ודברים הללו שבזכות נטיעה בארץ ישראל כראו זכה שבניו יתשיבו לנצח בא"י, דהיינו שהיתה בכח הנטיעה כל ענין ימות המשיח, מזכירים את דברי חז"ל "אם היתה נטיעה בתוך ידך ויאמרו לך הרי לך המשיח, בוא ונטע את הנטיעה ואח"כ צא והקביל" (אבות דרבי נתן נ"ב פל"א), והיינו שהנטיעה הוא ראשונה לקבלת פני משיח, וכדברי חז"ל הנ"ל שזהו גופא זכות ושורש הכח לאותו מעמד של ימות המשיח.

ולא רק שכלל ישראל זכו להתיישב בא"י בזכות נטיעת אברהם, אלא גם בני ישמעאל זכו לכך במשך הגלות כמו שכתב המהרש"א (בב"ב עג:): בביאור הגמ' בענין בני ישמעאל, וז"ל "ואמר דסליק לארץ ישראל וכבשה ויתיב שם כאילנא, דהיינו בזכות אברהם שהבטיחו (בראשית יז) "והפריתי אותנו וגו' ונתתיו לגוי גדול" שאברהם הוא אילנא דחיי על שם "אם יש בה עץ" (במדבר יג) ועל שם "ויטע אשל בבאר שבע", ואמר חזי כמה נפיש זכותיה וחיליה דההוא אילנא ד"ויטע אשל" דעוד זכותיה והבטחתו נטויה ובידו ארץ ישראל ורוב הגולה עד בוא יום הגאולה במהרה בימינו אמן סלה".

ונוכל לאמר שמה שזכות אילנא דחיי עמד רק לישמעאל ולא לעשיו, חוץ ממה שהיה בנו ממש, ולא נכדו, זאת היתה משום שישמעאל עזר לו בזה,

כי משמעות הכתוב שהיה לו הפרדס כל הל"ו שנה ששה בארץ פלשתים, וישמעאל היה שם עכ"פ בתחילה ובסוף,² ולכן היה לו חלק באותו זכות.

צא וראה מה שאמרו חז"ל "מפני מה האריכו הכנענים בארץ ישראל?... בעבור שנטעו בתוכה נטיעות האריכו שנים בתוכה, ומה אם אומות העולם שנטעו בארץ זכו להאריך שנים עליה, ישראל אם נוטעין בתוכה ומקיימין מצוותיה על אחת כמה וכמה" (מדרש חדש פרשת אמור). ואם אמרו כן אמרו על הכנענים, אז כ"ש על ישמעאל בנו של אברהם אבינו (וזאת הוא דומה למה שאיתא בזה"ק שזכה לא"י בזמן הגלות בעבור שמל עצמו).

וכן מצינו שנצטוו בנו יחידו יצחק אבינו להתחיל לנטוע נטיעות בארץ ישראל, כמו שאמרו חז"ל על הפסוק "וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ מִלְכָּד הָרָעַב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בַיָּמֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל אַבְיִמֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה. וַיֵּרָא אֵלָיו ה' וַיֹּאמֶר אֵל תֵּרַד מִצְרַיִם שָׁכֵן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהֶיךָ. גֹּר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאָהֳיָה עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ כִּי לֹךְ וְלִזְרַעְךָ אֶתְּנֶן אֶת כָּל הָאֲרֶצֶת הָאֵל וְהַקְמַתִי אֶת הַשְּׂבֵעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ" (בראשית כו).

ואמרו ע"ז חז"ל במדרש "שכון בארץ: עשה שכונה בארץ ישראל הוי נוטע הוי זורע הוי נציב", והנצי"ב הרחיב הדברים ולמד הזה לדורות כמו שכתב באגרת בנוגע ישוב ארץ ישראל בזה"ז "ולהשתדל בכל האפשר לקנות ולנטוע וכדבר ה' ליצחק אבינו "שכן בארץ: עשה שכונה בארץ הוי נוטע הוי זורע הוי נציב", ואע"ג שלא הרבה היה יכול יצחק לבדו להושיב את הארץ בזמנו, שהיתה תחת ממשלת הכנענים והפלשתים, מכל מקום היה יקר בעיני ה' מה שיושיב יצחק, כך עלינו לדעת שיקר בעיני ה' מה שנושיב אנחנו במעשה ידינו ואפילו תחת ממשלת התוגר".

וראו לציין שהמדרש הזה ממשיך "דבר אחר שכון בארץ שכן את השכינה בארץ" ופירשו כמה מפרשים שהכוונה אחת עם פירוש הראשון, והיינו

² כי יצחק נולד שם, וכבר חזר בעת העקידה. ולדעת המשכיל לדוד היה שם רוב הזמן כי אברהם גרשו רק לג' ד' שנים עד אחר שגדל ונשא לאשה.

שאם תהיה הזריעה והנטיעה בדרך האמונה וברוח התורה אז ממילא תשרה השכינה בארץ".

והנה כאשר הבטיח הקב"ה ליצחק אבינו שאם ישכון בארץ ויטע ויזרע יצליח כן נתקיים בו כאשר כתוב מיד בהמשך הפסוקים "וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיִּמְצָא בְשָׂנָה הֵהוּא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ ה' וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיִּלְךָ הַלּוֹךְ וַיִּגְדַּל עַד כִּי גָדַל מְאֹד. וַיְהִי לוֹ מִקְנֵה צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וְעַבְדָּה רַבָּה"

וכתב רש"י "וַיִּמְצָא בְשָׂנָה הֵהוּא: אע"פ שאינה כתקנה, שהיתה שנת רעבן. בְּאֶרֶץ הַהוּא... בְשָׂנָה הֵהוּא: שנים למה, לומר שהארץ קשה, והשנה קשה. מֵאָה שְׁעָרִים: שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה, ורבותינו אמרו אומד זה למעשות היה (ב"ר). כִּי גָדַל מְאֹד: שהיו אומרים, זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך", נורא ואיום לאיזה ברכה שזכה בה יצחק בזמן קשה כזה.

והאברבנאל כתב "אין לחשוב שבזה השפיל מעלתו וכבודו בהיותו עובד אדמה מה שלא עשה אברהם אביו כי הנה נתכבד יותר בזה והוא אמרו מיד ויגדל האיש וילך הלוך וגדל".

"וַיִּקְנֵאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים, וְכָל הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עֲבָדֵי אָבִיו בְּיַמֵּי אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיִּמְלְאוּם עֶפֶר וַיֹּאמְרוּ אַבְיִמֶלֶךְ אֶל יִצְחָק לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי עֲצַמְתָּ מִמָּנוּ מְאֹד". וכתב רש"י "סתמום פלשתים: מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני גייסות הבאות עלינו" והיינו שהגם שהיתה כ"ז מחמת קנאה כמו שכתוב בקרא, הם לא אמרו כן בפיהם רק טענו שבאים עליהם מחמת זה "גייסות", והיינו שהיות שהיתה שנת רעב קשה מאוד, ואצל יצחק כל מה שנגע ופגע נתברך עד מאוד, ולכן באו כולם לדלות מים למען יכלו להמשיך לחיות, עכ"ז הקנאה מקלקלת את השורה וסתמום פלשתים והניחו כולם למות ולגוע ברעב, ממה שכולם יתברכו מיצחק, ולזה חשש אברהם אבינו כשהתבטא אל אבימלך ואמר "והרגוני על דבר אשתי", ומיד "וַיֹּאמְרוּ אַבְיִמֶלֶךְ אֶל יִצְחָק לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי עֲצַמְתָּ מִמָּנוּ מְאֹד".

והתורה ממשיך בענין חפירת הבארות שממנו נתברך יצחק אבינו בשעת הרעב הגדול הזה, וממנו נתעשר בעושר גדול וכל הכבוד, והמשיכו הפלשתים לריב עמו ע"ז עד שבא לרחבות והיה שוב יכול לפרות עוד ועוד. "וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיְחַן בְּנַחַל גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם. וַיֵּשֶׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֵרֵת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בְיַמֵּי אַבְרָהָם אָבִיו וַיִּסְתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שְׁמוֹת כְּשֵׁמֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אָבִיו. וַיַּחְפְּרוּ עֲבָדֵי יִצְחָק בְּנַחַל וַיִּמְצְאוּ שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים. וַיְרִיבוּ רַעֲי גְרָר עִם רַעֲי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמַּיִם וַיִּקְרָא שֵׁם הַבְּאֵר עֶשֶׂק כִּי הִתְעַשְׂקוּ עִמּוֹ. וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֲרֵת וַיְרִיבוּ גַם עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שְׁטִנָּה. וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֲרֵת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי עַתָּה הִרְחִיב ה' לָנוּ וַפְּרִינוּ בְּאֶרֶץ".

וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שֶׁבַע. ובפירוש רבינו יצחק ב"ר יוסף כתב "ואשר נסע מרחובות ועלה לו לבאר שבע קודם המראה בזה להתפלל כי היה קרוב משם להודות לא-ל שהצילו מרעי גוים, ובהראות לו השבועה הכיר כי טוב בעיני ה' לשבת שם ונטה שם אהלו ובנה מזבח" (וי"מ שעלה מחמת פחד).

וַיֵּרָא אֱלֹהֵי ה' בְּלֵילָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱ-לֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אֵל תִּירָא כִּי אַתָּךְ אֲנֹכִי וּבְרַכְתִּיךָ וְהִרְבִּיתִי אֶת זַרְעֶךָ בְּעֵבֹר אַבְרָהָם עֲבָדֵי. וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה' וַיֵּט שָׁם אָהְלוֹ וַיִּכְרוּ שָׁם עֲבָדֵי יִצְחָק בְּאֵר".

האברבנאל ביאור הפסוקים על ישוב א"י "ולפי שכל הדברים עשה יצחק בגודל לבב כאלו הוא היה אדון הארץ, ולכן בבואו בבאר שבע נראה אליו השם והבטיחו אנכי א-להי אברהם אביך אל תירא רוצה לומר אני שנתתי לאברהם אביך כח לנצח את המלכים, ואני הנותן לך כח לעשות חיל, ולכן לא תירא מאנשי גרר, ולא מענין הבארות שעשית כי אתך אנכי".

וכתב המב"ט (שער היסודות פכ"ח) "וירא אליו ה' בלילה ההוא וגו' אל תירא כי אתך אנכי וברכתיך והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי: **בכאן הבטיחו כי לעולה תהיה שכינתו עמו ועם זרעו**, כי אע"פ שאמר למעלה כמה פעמים והרביתי את זרעך, היה נראה כי אז כשירבה זרעו יהיה שכינתו עמהם, לזה הבטיחו מעתה ואמר אנכי אלקי אברהם אביך, וכיון שאני אלקי אביך, אל

תירא כי אתך אנכי לעולם ולא אסלק שכינתי מעליך, עד שאקיים מה שהבטחתי".

וב' נקודות הללו בפסוק זה מהאברבנאל והמבי"ט, הם כמו שאמרו חז"ל הנ"ל על הפסוק ושכון בארץ "שיעשה שכונות, וישרה שכינתו".

וְאֵבִימֶלֶךְ הַלֵּךְ אֵלָיו מִגֵּרָר וְאַחֲזֵת מִרְעָהוּ וּפִיכֹל שֶׁר צָבָאוּ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִצְחָק מִדּוֹעַ בְּאַתֶּם אֵלַי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי וְתִשְׁלַחֲנִי מֵאַתְכֶּם. וַיֹּאמְרוּ רְאוּ רְאִינוּ כִּי הָיָה ה' עִמָּךְ וְנֹאמַר תְּהִי נָא אֱלֹהֵי בְּיֹנְתֵינוּ בְּיִנְנוּ וּבְיָנְךָ וְנִכְרַתָּה בְּרִית עִמָּךְ".

וכתב האברבנאל "ולקיים מה שנאמר ליצחק בנבואה הזאת קרה שבמקום שיצחק היה ירא מאבימלך ואנשי ארצו פן יבואו עליו ויכוהו על הקנאה והבארות, סבב הא-ל שהם מעצמם באו אליו מגרר אל באר שבע שהיה יושב שם... והנה יצחק כאשר ראם אמר אליהם מדוע באתם אלי וגו'... והם השיבוהו ראה ראינו כי היה ה' עמך כפי דרך המפרשים היה מאמרם אנחנו חשבנוך שהיית מתעשר מטוב הארץ ומאשר לנו ולזה שלחנוך אבל עתה כבר ראה ראינו כי היה ה' עמך ומברכתו זה שלך ולא משלנו ולכן תהי נא אלה בינותינו ונכרתה ברית עמך אם תעשה עמנו רעה וגו'".

והנה הרחבנו בביאר פרשה זאת, כי הוא הפרשה היחיד שעוסק בענין עבודת יצחק אבינו, כי עיקר מעשה עקידה ספרה התורה בעבור הנסיון של אברהם ומה שזכה בשבילו. ובענין תולדות יצחק, ובענין הברכות שהאריך התורה בה התורה בענין חיי יצחק לא כתוב כמעט שום דבר ממעשיו הטובים, אדרבה המעשה תמוה כידוע, אך בענין נטיעות הרחיב התורה מאוד במעשיו של יצחק אבינו, וקאמר שהיה אסור לצאת לחו"ל, ושעליו לעסוק בבנין ארץ ישראל, וכה עשה כאשר הרחיב בה התורה.

והנה עוד מצינו בתורתנו הקדושה בענין יצחק כשבא רבקה אליו "וַיִּצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנְּגֹב. וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוֹחַ בְּשָׂדֵה לְפָנוֹת עָרֵב", וכן אצל הברכות ליעקב אבינו כתוב "וַיִּגַּשׁ וַיִּשָּׂק לוֹ וַיֵּרַח אֶת רִיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רִיחַ בְּנֵי כְרִית שְׂדֵה אֲשֶׁר בְּרָכּוּ ה'" ויש להתבונן

באיזה שדה היה רגיל בו יצחק אבינו שהוא מתבטא עליו "כריח השדה". וידוע מה שדרשו חז"ל (ברכות כו:): מההיקש "ולפני ה' ישפוך שיחו" שאין שיחה אלא תפלה שהיה יצחק מתפלל כאן ותיקון תפלות מנחה, אך צ"ב מהו פשוטו של מקרא. ובראשונים (עי' רמב"ן רבינו בחיי ועוד) ביארו הענין שהלך לשוח עם חבריו, או להשתשע ולטייל בשדה עם רעיו ואוהביו, אך צ"ב לאיזה נקודה נכתב ענין זה.

והרשב"ם פירש בזה"ל "ויצחק בא מבוא:.... ויצחק באותו היום שבא העבד, בא מבאכה של באר לחי ראי... ולפי שבא משם ביום ההוא ולא היה יודע מה היו עושים פועלים שלו שהיו נוטעים גנות ופרדסים וילך יצחק לשוח בשדה כדכתוב וכל שיח השדה, כלומר לטעת אילנות ולראות עניני פועליו ואז בהיותו בשדה ראה גמלים באים והלך לקראתם לראות אם הם גמלי אביו שהולך העבד", והיינו כמו שנתבאר שכל עיקר עסק של יצחק שהאריך בו התורה הוא בענין נטיעות בא"י.

ולפי הרשב"ם הרי מאריך עוד התורה בזה לאמר שכן היה גם בהתחלת חייו שבזה התחיל התורה לספר עליו, ויש לציין לדברי הגמ' (סוטה מד) "תנו רבנן אשר בנה אשר נטע אשר ארש לימדה תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואח"כ ישא אשה" וכאן הלא היה ליצחק אהל של שרה, ורק הצריך ליטע כרם אילנות, ואח"כ נשא אשה.

וכן סיפר התורה ענין זה בסוף חייו "וַיֹּאמֶר יְרָאָה יִיחַ בְּנֵי כְנָעַן שָׂדֵה אֲשֶׁר בָּרְכוּ ה'" היינו במה שהקב"ה סיבב יעקב ללבוש הבגדים, הזכיר ליצחק כל הטוב של השדות שהיה יצחק עוסק בה, ומה שברכו הש"ת במאה שערים וכמו שהבטיחו "גור בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ" וכמו שנתבאר בס"ד. וכאשר הזכיר כל הברכות הנעימות והבטחות הגדולות שזכה לקבל מאת הש"ת, מתוך זה מסר כל אותם הברכות ליעקב אבינו. ולכן זאת הוא היסוד שהקדים התורה

למסירת הברכות ליעקב אבינו "וַיִּגַּשׁ וַיִּשָּׂק לוֹ וַיֵּרַח אֶת רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנֵי כְרִיחַ שְׂדֵה אֲשֶׁר בָּרַכּוּ ה' וַיִּתֵּן לָךְ וּגו'³.

וכן מצינו שבח זה אצל יעקב אבינו דהנה כתוב (בראשית ל"ג י"ח-י"ט) "וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שָׂכָם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֵאוֹ מִפְּדַן אֲרָם וַיַּחַן אֶת פְּנֵי הָעִיר, וַיִּקֶן אֶת חֶלְקֵת הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר נָטָה שָׁם אֶהְלוּ מִיַּד בְּנֵי חָמוֹר אָבִי שָׂכָם בְּמַאֲה קִשְׁטָה".

ומצינו בחז"ל (רות זוטא ה') על הפסוק "וזרע עבדיו ינחלוה" (תהלים סט לז) "מכאן אמרו כל הקונה ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן העולם הבא", וכן הוא בזה"ק (ח"א דף קעז:): "דכל מאן דזכי בהאי ארעא קדישא אית ליה חולקא לעלמא דאתי כמה דאת אמר (ישעיה ס כא) ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ". וידועים דברי האבן עזרא שביאור פסוק הנ"ל "ויקן וגו'" לכוונה הזו, וז"ל "וזהכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל, מי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא".

ובספר מדרש הגדול איתא "ויקן את חלקת השדה אמר הקב"ה בעולם הזה אתם קונים מקום, תבוא השעה ואני מקנה אתכם מסוף העולם ועד סופו שנא' מפאת קדמה ועד פאת ימה, דן אחד" (יחזקאל מ"ח א), ונראה שכוונת חכמינו ז"ל בזה הוא כמו שהובא לעיל מדבריהם על הפסוק "ויטע אשל" שא"א זכה שזרעו זכו לטעת לנצח בא"י בזכות נטיעה שלו, וכן אומרים חז"ל כאן שבשביל "ויקן" יזכו לירש מסוף העולם עד סופו.

והנה בספרי (דברים פ"ט) השוו מעשה זאת של "ויקן את חלקת האדמה" למעשה הנ"ל של אברהם "ויטע אשל", ומעשה של יצחק "ויזרע יצחק", וז"ל "אשר נשבע ה' לאבותיכם: מה תלמוד לומר 'לאברהם ליצחק וליעקב', אם לענין שבועות אבות, הרי כבר נאמר. מה תלמוד לומר 'לאברהם ליצחק וליעקב', כל אחד בנפרד, כדאי אברהם בעצמו, כדאי יצחק בעצמו, כדאי יעקב בעצמו. משל למלך שנתן לעבדו שדה אחת במתנה, לא נתנה לו

³ ונוכל לאמר שגם שאר הפירושים לטייל, ולשוח עם רעיו כנ"ל, כל ענינו היתה בענין זה.

אלא כמות שהיא, עמד העבד ההוא והשביחה ונטעה כרם, כך כשנתן הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו את הארץ לא נתנה לו אלא כמות שהיא שנאמר "קום התהלך באר לארכה ולרחבה כי לך אתננה", עמד אברהם והשביחה שנאמר "ויטע אשל בבאר שבע", עמד יצחק והשביחה שנאמר "ויזרע יצחק בשנה ההיא", עמד יעקב והשביחה שנאמר "ויקן את חלקת השדה".

ובגמ' אתיא (שבת לג): "ויחן את פני העיר, אמר רב מטבע תיקן להם, ושמואל אמר שווקים תיקן להם, ור' יוחנן אמר מרחצאות תיקן להם" ולמידים מזה שיעקב אבינו עסק בהעמדת העיר הראשונה שפגע בכניסתו לארץ ישראל, ובנחלה זה קנה מיד מקום כדאי לזכות לחלק בארץ ישראל. ומשום זה דימה חז"ל עסקיו של יעקב בארץ ישראל לאלו של אברהם ויצחק.

ונפלא הדבר מה שמצינו בגמ' (סנהדרין קב): "א"ר יוחנן מפני מה זכה עמרי למלכות? מפני שהוסיף כרך אחד בארץ ישראל, שנאמר "ויקן את ההר שמרון מאת שמר בככרים כסף ויבן את ההר ויקרא [את] שם העיר אשר בנה על שם שמר אדני ההר שמרון" הרי שהגמ' למדו מהכתוב שמתבטא עצמו בלשון "ויקן את ההר שמרון" מעלת בנין ארץ ישראל עד כדי כך שאפי' רשע כעמרי זכה למה שזכה בשביל זה, וזהו ממש הלשון אצל יעקב "ויחן את פני העיר, ויקן את חלקת השדה" וחז"ל למדו מכאן שהוא תיקון פני העיר כנ"ל.

וכדאי להתעמק יותר בזה, ונאריך קצת בס"ד.

איתא בחז"ל (ב"ר פרשה עד) "ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך, כתיב (תהלים קמב) זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים... א"ל הקב"ה אתה אמרת חלקי בארץ החיים, שוב אל ארץ אבותיך אביך מצפה לך אמך מצפה לך אני בעצמי מצפה לך, ר' אמי בשם ריש לקיש אמר נכסי חוצה לארץ אין בהם ברכה אלא משתשוב אל ארץ אבותיך אהיה עמך", ומבואר מדברי המדרש שארץ ישראל נקראת "ארצות החיים", ויעקב הביע הרגשותיו להקב"ה שעם כל העושר שצבר אצלו בחוץ לארץ לא מרגיש שהוא חיי, והארץ שימצא בה חיים זהו רק ארץ ישראל "חלקי בארץ החיים".

ציור נפלא לזה מצינו בספר שלוחא דרחמנא "מרגלא בפומיה (של הג"ר שרגא פייוול מנדלוביץ זצ"ל) ארץ ישראל היא מקומו הטבעי של אדם מישראל היא ארץ החיים שלו מעצם בריאתו. אמנם אפשר להיות יהודי גם בחוץ לארץ בנכר, בגלות, אבל! אין זו כי אם הויה בתנאים מלאכותיים. אין זו הויה טבעית משל למה הדבר דומה לדוב הלבן שמקום גידולו הטבעי הוא בירכתי צפון המושלגים סמוך לקוטב, ויש אשר מביאים יצור כזה לניו יורק ומחזיקים אותו בכלוב המרופד בקרח מלאכותי בכדי להעניק לו הרגשה "ביתית", או לטורף הקרוי טיגריס, הגדל על פי טבעו באזורים החמים באסיה, ובגונגלים שבהודו, ויש אשר נוטלים בעל חיים כזה ומעבירים אותו לארצות סקנדינביה, או לאוקראינה, שם יוחזק ויגדל בתא שהזרימו לתוכו אויר מחומם המקנה לו הרגשה "ביתית" נוחה. הוא חי שם, היצור הוא מסוגל להתקיים בו ואף לגדול ולהתפתח, אבל אין זה מקומו הטבעי, לא כאן הוא האקלים האורגני שלו, כיוצא בזה איש יהודי וארץ ישראל "עכ"ל, וכזה חש יעקב אבינו בחוץ לארץ.

והנה בדברי המדרש הנ"ל רואים דבר נפלא ביותר, דמשמעות המדרש הוא שיעקב אבינו היה קורא וזועק מעומק הלב להקב"ה שיהא יכול לשוב לארץ ישראל⁴ (ועי' בילקוט המכירי על פסוק זה), וע"ז בא התשובה מהקב"ה "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך". וכשנתבונן בזה הלא היה לו ליעקב כל טוב, עושר, וכבוד, וגדולה, ולילך לארץ ישראל להעביר משפחתו עם אחד עשר ילדים רכים וכל הנכסים אשר לו תהיה קשה ביותר. נוסף ע"ז שבאותם הזמנים היה הדרך לילך ממקום למקום קשה עד מאוד לבני אדם (ויש המצביעים ע"ז שמשמע שאצל האבות היה הולכים רגלי ממקום למקום, או על גבי גמלים, ומשום שעדיין לא היה עגלות, ולא הוזכר רק כעבור שלשים שנה כשיוסף בא למצרים). ואעפ"כ היה לו צער גדול מאוד בזה שהוא נמצא בחוץ לארץ, והיה מתפלל תמיד אל הקב"ה "אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים".

והמדרש אומר שהקב"ה השיבו "נכסי חוצה לארץ אין בהם ברכה אלא משתשוב אל ארץ אבותיך אהיה עמך", וממה שכתבו התורה כאן, משמע

⁴ וכתב בעץ יוסף "דרשינן ליה ביעקב, שיעקב הוא שאמר כן כדאיתא לקמן שיעקב אמר כל ספר תהלים, ודוד התפלל אח"כ כמוהו".

שהקב"ה אמר כן ליעקב אבינו משום שבאמת היה זה עיכוב גדול ליעקב, והיה דואג מה יהיה עם כל נכסיו שצבר אצלו בנקי כפיים אחר כל שנים הללו, והאיך יעבירם כולו אל ארץ אבותיו. וכבר אמרו חז"ל (חולין צא.), "ויותר יעקב לבדו אמר רבי אלעזר שנשתייר על פכים קטנים מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם, וכל כך למה לפי שאין פושטין ידיהן בגזל".

על זה אמר לו הקב"ה שכל נכסים הללו אינם כדאי לדאוג עליהם, ומפרש ביפ"ת שם "אעפ"י שהצליח בחו"ל לבסוף לא יעמדו, אבל עתה שילך לא"י יתקיימו בידו", וחזר לארץ ישראל ושם הצליח באמת. ומשמע מזה שיעקב אבינו באמת עזב הרבה מנכסיו שם כשברח מלבן בלא דעתו, וכנ"ל שמגודל עושרו היה ההעברה קשה עד מאוד והצריך לעזוב רוב נכסיו שם, ומה שמצינו שהיה לו עוד הרבה עבדים שפחות וצאן, כ"ז היה מהדברים שהיה בידו ליטול, וכן הפכים קטנים היה בידו ליטול, אך משמע שחלק גדול מנכסיו לא היה בידו להעבירם, וע"ז הצריך הקב"ה לנחמו שאינם כדאי לו כל כך.

וכעין זה מצינו ביוסף שאמר להשבטים "ועינכם אל תחוס על כליכם", ואמרו ע"ז במדרש שכל טוב "מכאן שהטלטול קשה על האדם ביותר", והיינו כנ"ל שהיה באותם זמנים כל ענין טלטול הדרך קשה ביותר, וכ"ש עם נכסי הבית (וזאת היתה הנסיון הראשון של אברהם), והיה קשה על יעקב לעזבם שם מחמת שהיה ממונו חביב עליו כדאי' דעת זקנים שם.

ולא רק הרבה נכסיו עזב בחו"ל, אלא גם כל זהבו וכספו נתן לעשיו בעבור לקנות מקום בא"י להקבר, וכמו שכתוב "בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני" (בראשית נ ה) וכתב רש"י "ומדרשו לשון כרי, דגור, שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה", וכן הביא רש"י (בראשית מו ו) עה"פ "ויקחו את מקניהם ואת רכישם אשר רכשו בארץ כנען" וכתב רש"י "אבל מה שרכש בפרץ ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר "נכסי חוץ לארץ אינן כדאי לי" וזהו אשר כריתי לי העמוד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אל"ו בין והתבונן בלשון המדרש שאמר "נכסי חוץ לארץ אינן כדאי לי" ממש כלשון הנ"ל שאמר לו הקב"ה, והיינו שמאז הוא התרומם ונתעלה למאס בכל

קניני חוץ לארץ שהם אפס וכלום כנגד מקום קבורה בא"י, וכ"ש כנגד מקום לחיות בארצות החיים.

וכעת נחזור לפסוק הנ"ל "ויקן את חלקת השדה" ונעתיק מה שכתב בזה בספר דברי טובה (דברי הימים א' י"ז ח') "וז"ל "ואולי אפשר לבאר מה שכתוב בבראשית "ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה" והיינו כמו שהביא רש"י שם את הגמ' בר"ה "אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה, למאי נפקא מינה לפרושי מאה קשיטה דאורייתא, מאה דנקי", הנה זהו כסף קטן כמבואר במהרש"א שם, ובוודאי אפשר לקנות בה רק חלקת שדה קטנה ביותר, וכמו שכתב רש"י (שם בפרק ל"ד פסוק ג') ששכם דיבר על לב הנערה זו דינה, הנה אביך יש לו רק חלקת שדה קטנה...". נמצאים למידים שעם כל העושר והכבוד שעזב יעקב אבינו בחו"ל, היה בידו לקנות רק חלק קטן בא"י, ועכ"ז הרגיש בעצמו כאלו קנה לעצמו חיי נצח ועוה"ב, עד שבעד חלק קטן זה שהיתה לו בהעיר כבר תיקן כל העיר כנ"ל.

וזאת אשר השוו רבותינו קניית הנחלה הקטן הזה בא"י לעוה"ב, ובדומה למעשי אברהם ויצחק, כי יעקב אבינו נתן כל העושר והכבוד בעד אהבתו לארץ ישראל, וע"ז אמר שלמה בחכמתו (שה"ש ח' ז') "מִיָּם רַבִּים לֹא יוֹכְלוּ לְכַבֹּת אֶת הָאֱהָבָה וַיִּנְהָרוּ לֹא יִשְׁטָפוּ אִם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בְּאֱהָבָה בּוֹז וְבוֹזוֹ לוֹ" ובאותו מסירת נפש זכה לדורות הבאים להתישב בארץ ישראל.

עבודת האדמה בעבר בהיותנו יושבים בשלוח בארצינו ועבודת האדמה לעת"ל

כתוב (קהלת פ"ה פ"ח) "ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד" ופירש האב"ע בזה"ל "כאשר השלים לצוות על יראת אלוקים, שב להורות לו בדברי העולם איזו מלאכה טובה שיחיה ממנה, ולא יהא בה חטא, ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא אפילו המלך שאין למעלה ממנו נעבד בשדה בעבור צרכו כי ממנו מחיתו".

ואמרו חז"ל (יבמות סג.) "אמר ר' אלעזר כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם שנאמר השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם...".

וכתב הרשב"ץ בספר מגן אבות (אבות פ"א מ"י) וז"ל "ואמרו חכמים בפרק מי שאחזו (גיטין סז): "גדולה מלאכה שמחממת את בעליה", וכן אמרו בנדירים בפרק הנודר מן המבושל (מט:): "גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה" ואמרו בסנהדרין פרק זה בורר (כט.) "שב שנין הוה כפנא ואבבא אומנא לא חליף", וחכמי ישראל הגדולים היו חופרי שדות וחוטבי עצים ומתפרנסים מיגיעם והיו בוחרים המלאכות הנכבדות כדי להכניע יצרם ולא יבואו לידי הרהור, וגם שהם מלאכות שאינן צריכין לימוד כדי שלא יתבטלו מתלמוד תורה בלימוד האומנות".

ובספר תו יהושע כתב "בראשונה כולם היו עובדי האדמה, ולא דלת העם לבד התעסקו בה, אך גם אצילי הארץ וחוריה, גם הנסיכים והמלכים חרשו האדמה וישדדו תלמי שדותיהם, ולגדעון בן יואש אבי העזרי מן חביטת חטיו קרא אותו ה' לשפוט את עמו ולהושיעם מיד שונאיהם, ושאלו בן קיש המלך הראשון בישראל אחרי אשר משחחו ה' לנגיד על עמו עוד הלך אחר צמדו לעבוד עבודת שדהו, ואלישע בן שפט ממחרשתו נלקח להיות נביא לעמו להטיף לבית יעקב, המלך עזיהו היה אוהב עבודת האדמה".

וז"ל הג"ר זכריה שטרן זצ"ל בעל מחבר תשו' זכר יהוסף רבה של "שאוול" (תהלוכות האגודות פ"ח ד"ה והארכתי) "והארכתי עוד בבאור המאמר ולהשיב דבר להמונין אותנו בזה, שיהיה עד"ש (יבמות ס"ג) כל שאין לו קרקע אינו אדם, דכמו שהאדם נברא מהאדמה וסופו לשוב אליה, כן היה תכונת בריאתו שיתקיים הויתו בעמלו בחייו לעבדה ולשמרה, ובהיות שמקודם מעולם היו אבותינו עובדי אדמה ורועי מקנה, וכן בעוזיהו מלך יהודה נאמר (דה"ב כ"ו י') "כי מקנה רב היה לו כו' אכרים וכורמים בהרים ובכרמל כי אוהב אדמה היה", וגם בדוד "מאחר עלות הביאו לרעות בעמו", וכן משה היה מנהיג צאן יתרו במדבר, ומשם הגיע לו מעלת הנבואה בראשונה, וכן אמר הנביא זכריה "כי אדם הקנני מנעורי כו'". ורק בהיותנו פזורים בגולה ובלתי בטוחים שישארו במקומם לאורך ימים ושלא יגרשום מאדמתם אשר עמלו לעבוד אותה, והוכרחו לפנות אל המסחר אשר השאירו להם כמעט, ועי' בישעיה (כ"ג ח') וביחזקאל (כ"ז)... ולזה יעד הנביא ביחזקאל שלעתיד שיטעו גנות ולא ישאו עוד חרפת רעב בגוים, ויהיו המה עיקר עובדי האדמה בחריצותם כמו בשנים קדמוניות, ויאמר "ואתנה צאן מרעיתי" שהיו נפוצות כצאן באין מרעה, "אדם אתם" שיראו כולם שאדרבא עם ישראל מוכשרים לעבוד אדמתם כי שאר האומות זולתם היו מעולם כנענים וסוחרים ולא היו נקראים עובדי אדמה וכנ"ל".

ועל דרך זה ביאור בפ"י עיון יעקב הגמ' (יבמות סג.) "ואמר רבי אלעזר עתידים כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע שנאמר "וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחים כל חובלי הים על הארץ יעמדו", שכתב בזה"ל "דברי ר"א תמוהים דהאי קרא לא קאי כלל על העתיד רק שם מיירי המקראות במפלת צור וא"א להוציא כלל המקראות מידי פשוטן. ותו קשיא כל בעלי אומנות מנ"ל, דהא לא כתיב רק "וירדו מאניותיהם". ולבי אומר לי דר"א אזיל לשטתו דאמר (סנהדרין צ"ח.) אר"א אין לך קץ מגולה יותר מזה שנאמר "כי לפני ימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננו" וגו', ושם בזכריה (ח') כתיב "ועתה לא כימים ראשונים וגו' כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם", מזה למד ר"א שפיר דלעתיד כיון שיתברך הארץ כל כך יניחו כל האומנות שלהם, מדלא הבטיח להם גם כן בברכת שכרם. והא

דמייתי קרא ד"וירדו מאניותיהם", היינו לומר אף שאין לך אומנות פחותה מן הקרקע כדדריש תו, מ"מ מפני גודל הברכה שיהיה לעתיד יניחו כל האומנות".

ובדברי הג"ר יצחק אלחנן זצ"ל (אגרות ח"ב סי' קצ"ג) מצינו שסמך על סגולת קדושת הארץ לחבר אותנו אל הארץ ע"י עבודת האדמה, כמו שהעידו רבותינו ז"ל ששוב יחזור אלינו מעלה זה, וז"ל "הרעיון הקדוש הזה עוד כפלים לו לתושיה אחרי אשר מסבת רדיפת צוררים לפנים אשר צרו צעדינו בראותם כי אחינו מצאו חיות נפשם מעמל כפיהם בעבודת האדמה, גרשו אותם מהסתפח בנחלת שדה וכרם לבל יתראו כאזרחים ויכריחום לאחוז במסחר ידיהם, אשר נמבזה היו בעיניהם. וכאשר הורגלו בהכרח במסחר ונעשה להם כטבע שני מרוב ימים קשה עליהם פרדתם ממנו. ורק בסגולת קדושת הארץ הכח והעוז להרגיל את עמנו לאט לאט בעבודת האדמה המחיה את בעליה בשלום ובמישור".

וז"ל הג"ר יחזקאל אברמסקי זצ"ל בספרו ארץ ישראל נחלת עם ישראל "ואשרי האיש שיש לו חלק בבנין הארץ בחומר וברוח, בעבודה חומרית הוא משדד את אדמתה בונה ערים ונוטע כרמים, וברוחו הוא מרגיש אותה ההרגשה האצילית שרגליו עומדות על קרקע המשכן של ישראל ותורתו".

ובשבח משא ומתן בקרקע מצינו בגמ' (יבמות סג:) "נתנני ה' בידי לא אוכל קום (איכה א יד) במערבא אמרו זו שמזונותיו תלוין בכספו" ופירש רש"י "שאיין לו זריעה בקרקע דכל שעה מיצר ודואג שמא תיקר תבואה או ינעלו שערי שבר"⁵

וכתב האדר"ת בספר אם לבינה (אות י"ח) על גמ' הנ"ל "ונראה לומר דהא דבמערבא היינו דווקא לבני א"י הוא דטוב הקרקע מלבני בבל ששם יותר

⁵ "לכאורה במערבא ארץ ישראל מעדיפים עבודת חקלאות ומתנגדים לשיטת בבל, שם העדיפו עייסקא מסחר על פני העסק בחקלאות "אין לך אומנות פחותה מן הקרקע... אי תשדייה לאורכיך הפוכי בעייסקא סב מינך, רב על לביני שיבלי וכו', רבא אמר מאה זוזי בעייסקא כל יומא בשרא וחמרא (יבמות סג.), ורוב אומרי המאמרים היו בני בבל" (איי הים).

ראוי לזריעה כנודע משא"כ בבבל, ועפ"ז א"ש ולק"מ קושיות התוס' שם (ע"א ד"ה שאין) דרמו דר"א אדר"א... ולפ"ז י"ל דכאן אמר לבבל וכאן לא"י...".⁶

ואמרו עוד (כתובות עט.) "פשיטא ארעא ובתי ארעא" ופירש רש"י "פשיטא לי ארעא ובתי ארעא: נפלו לה כספים ובאו ליקח לה קרקע, זה אומר קרקע בת זריעה אני רוצה, וזאת אומרת בתים אני רוצה ליקח, או איפוך ארעא זבנינן מינייהו ששכרה מרובה ואינה מרקבת, ושניהם מעכבים...".

⁶ וכדאי להעתיק מה שכתב בזה בספר בינת נבונים (פט"ו) "בבבל משתנה לגמרי המבנה החברתי, ומקורות הפרנסה נעשים מגוונים יותר, בהתחלה ממשיכים בעבודת האדמה כהרגלם בארץ ישראל מקום מוצאם, וכך אמר ירמיה הנביא לגולים "כה אמר ה' צבקות אלקי ישראל לכל הגולה אשר הגלית מירושלם בבבל, בנו בתים ושבו, ונטעו גנות ואכלו את פריה" (ירמיה כ"ט).

אבל לאט לאט הם עוברים למקורות פרנסה אחרים, למסחר, ולמלאכה. מצב עובדי האדמה הולך ונעשה קשה מדור לדור, הממשלה לוקחת את האדמות מכל מי שאינו יכול לשלם את המיסים הכבדים ומעבירה אותם לבעלי אחוזה גדולים ועשירים. וכך אומרים חז"ל (ב"מ ע"ג) "ארעא לטסקא משתעבדא, ומלכא אמר מאן דיהיב טסקא ליכול ארעא" (האדמה תלויה במיסים והמלך אמר מי שנותן המיסים יקבל האדמה). על ידי כך רוב רובו של העם הופך להיות אריסים וחוכרים וקבלו רק שליש ולפעמים רבע מהתוצרת החקלאית (גיטין עד:).

עבודת האריסים היתה קשה, ומחייבת היתה מועטת, רוב העם הפך לעניים, ואומרת הגמרא (שבת קמ"ה) "מפני מה מועדים שבבבל שמחים מפני שהם עניים" ומפרש רש"י שכל השנה אין להם שמחה במאכל ובמשתה ואין להם מרגוע ממלאכה לפיכך במועדים כל שמחתם.

ומפני שהפרנסה מעבודת האדמה היא מועטת יעצו חז"ל לעבור לפרנסות אחרות, ואפילו רב אלעזר שאמר (יבמות ס"ג) "כל איש שאין לו קרקע אינו אדם", אמר במאמר אחר "אין לך אומנות פחותה מן הקרקע. ומספרים בשמו, כשראה אדמה חרושה וזרועה לרוחב אמר אפילו אם תוסיף לחרוש ולזרוע גם באורך, עדיין ההתעסקות במסחר יותר טובה. עבודת חרישה וזריעה לא פרנסה את העובד, מכיון שעבודה זו נעשתה על ידי האריסין שקיבלו רק חלק קטן וכל השאר לקחו העשירים בעלי האחוזות, לכן אמר רב אלעזר מאמר נוסף "לא ניתנה קרקע אלא לבעלי זרוע (סנהדרין ז"ח), מה שאין כן המסחר בבבל שהיתה מקום העברת הסחורות בין הודו והמזרח הרחוק ובין המערב, ולא היו תלויים בה בשלטונות ולא בבעלי זרועות".

ובספר לקט מפאה הביא לזה דברי הירושלמי (סוטה א' ח') ונעתיק לשון התרגום "מעשה רבי אבהו ורבי יוסי בן חנינא ורבי שמעון בן לקיש עברו על יד כרם ששמו היה כרם דורון, הוציא להם האריס אפרסק אחד ואכלו ממנו הם וחמריהם, והותרו, ושיערו את גודלו של האפרסק כאילפס זה של כפר חנניה המחזיק סאה של עדשים. לימים עברו שם שנית והוציא להם שניים ושלושה אפרסקים קטנים בתוך ידו, אמרו לו מן האילן ההוא אנו מבקשים, אמר להם האפרסקים הללו ממנו הם, וקראו עליו את הפסוק "ארץ פרי למלחה מרעת ישיבי בה" (תהלים קז לד). לאחר סיפור זה מופיעה המימרה של רבי יוחנן "יפה סיפוסן שאכלנו בילדותינו מפרסקין שאכלנו בזקנותינו" ומוסיף על כך הגמ' "דבימוי אשתני עלמא". וזהו כנ"ל האיך שבסוף ימיו של רבי יוחנן נשתנה מעלות עבודת השדה לגריעותה.

ועי' ברמב"ם (פ"ה מדעות הי"ב) שכתב "ולא ימכור שדה ויקנה בית ולא בית ויקנה מטלטלים או יעשה סחורה בדמי ביתו אבל מוכר הוא מטלטלין וקונה שדה" (ועי' מש"כ מרן בקרית מלך מקור לזה מתו"כ, ועי' רש"י ויקרא כ"ה כ"ה).

עובדי האדמה של ארץ ישראל הם החלוצים שלנו

לאחר שהארכנו במעלת עבודת האדמה שהוא מצוה גדולה, והאבות עסקו בזה, וכן עסקו בזה כלל ישראל במשך הדורות, ובזה תקוותינו לעת"ל, כעת עלינו להתבונן בנוגע עבודת הארץ בארצנו הקדושה בזמנינו.

בהלפגה יתירה התבטא הגאון ר' יוסף צבי דושינסקי זצ"ל בגודל מעלת עובדי האדמה על טהרת הקודש שהם החלוצים של כלל ישראל, אשר בהם תלויים כל עתידנו "כבר במושב הפתיחה של הכנסיה הגדולה במארינבד העלו נציגי הקיבוצים החרדיים את בעיית השמיטה, והגאון ר' יוסף צבי דושינסקי זצ"ל אשר הגיע מירושלים העלה את הענין במלוא חומרתו ובנאומו במושב הפתיחה הזכיר לשבח את הפועלים החרדים וכה אמר בין השאר "פועלים אלו אשר אחרי אלפיים שנה באו לארץ ישראל לשוב לקיים גם את המצוות התלויות בארץ, וביחוד את תורת השביעית, וחובה מוטלת על כל יהודי בעולם לסייע בידם הפועלים הללו המה החלוצים של כלל ישראל, אם יש לנו פועלים כאלו נוכל להיות בטוחים בעתידנו" (מלכות בית דוד דף 291). ונראה שהביאור בזה שהעובדי האדמה היראים המה החלוצים של כלל ישראל, ובהם בטוחים עתידנו, זהו היות יסוד קיום ומהות המדינה הוא סביב נקודה מרכזי זאת, שהוא מקום שבני אדם יכולים להתקיים ולחיות שם, וזהו ע"י מה שהארץ מוציא האוכל שבהם מתקיימים בני אדם.

וז"ל הג"ר זלמן סורצקין זצ"ל בדרשה אל צעירי אגודת ישראל "יש עבודה משותפת לנו בני הישיבות וצעירי אגו"י (היינו עובדי החלקאות היראים), והיא אמורה בנבואת יחזקאל (ל"ז) היינו להפיח רוח חיים וטל של תחיה בעצמות היבשות שבאו מן הגלויות, למען יחיו חיי נפשות ויעמדו על רגליהם למען יעמוד עם ישראל בתחית המתים, וכדבר ה' אל יחזקאל העצמות האלה כל בית ישראל המה.

והנה הגוף יעמוד לתחיה מהעצם הקטן שבשדרתו ולוז שמו ומסגולתו שאיננו נמחה במים לא נרקב בקבר ולא נשרף באש וכשמניחים אותו על הסדן

ומכים עליו בפטיש המה כלים, והעצם אינו כלה, והוא הוא יבריא את הגוף לעת התחיה, ואז תכנס בו הנשמה ויעמוד על רגליו.

הרי ששתי נשמות לגוף, רוחנית הנשמה, וגשמית הלזו הזה, שהוא עצם גשמי בעל תכונה רוחנית של נצחיות. וכדי להקים לתחיה את שבי הגולה ולרענן את נשמותיהם בטלה של תורה טל אורות, אנו צריכים גם כן לשתי נשמות לנשמה שכולה רוח השוכנת באהלי תורה בתלמידי הישיבות המקדישים את כל ימי חייהם לתורה וממיתים את עצמם עליה, ולנשמה גשמית ללזו שבשדרה שאע"פ שהיא נצחית עוסקת היא גם בישובו של עולם בחיי הגוף (ונהנית מסעודה של מצווה) וקרובה אליו הלא המה פעילי המחנות וצעירי אגו"י בכל מקום שהם אשר רוממות אל בגרונם ופטיש ומחרשה בידם לבנות את הארץ, ע"י שתי הנשמות האלו יקומו שבי הגולה לתחיה רוחנית". (הדעה והדיבור, ח"ג סי' י"ז), ונראה שכוונת דבריו "ולנשמה גשמית ללזו שבשדרה... עוסקת היא גם בישובו של עולם בחיי הגוף" כנ"ל שקיום הדמינה מוגדר כפי מה שהוא יכול לקיים את עצמו, וכשמתקיים המדינה ע"פ התורה, הרי שהמדינה מתעצם בקדושתו יתברך ונתהפך גוש הקרקע לנשמה קדושה.

וז"ל הג"ר זכריה שטרן זצ"ל בעל מחבר תשו' זכר יהוסף רבה של "שאוול" "מהצלחת המדינה להשגיח על עבודת שדה וכרם ועובדי אדמה אשר בזה יושלם כל המחסורים ולא ישא שום איש חרפת רעב".

וידועים דברי האבנ"ז (יר"ד סי' תנ"ד) שעיקר מצות ישוב א"י הוא כשהישיבה מתפרנס מתוך ארץ ישראל גופא, וזהו יסוד הענין של יבול ארץ ישראל, שהארץ יכול להתקיים מעצמו ע"י מה שמתגדל שם.

וז"ל האבנ"ז "מעתי נבוא לנ"ד דהנה ישיבת ישראל בא"י הוא כי ישראל הם חלק ד' ולא נמסרו ביד שום שר... וכן א"י לא נמסר לשליח כדכתיב עיני ה' אלקיך בה, ובתענית (י) א"י משקה אותה הקב"ה בעצמו וכל העולם ע"י שליח, ובזוה"ק (ריש פר' לך) מאריך בענין א"י שאין שום שר עליו רק הקב"ה בעצמו. וצוה הקב"ה שישבו ישראל בא"י, שאם יהיו בחו"ל ע"כ יהיו פרנסתם באמצעות שר הארץ, וע"כ אמרו חז"ל "הדר בחו"ל כאלו עובד ע"ז" וזה ידוע.

מעתה עבד זה שרבו בחו"ל והוא בא"י אם יהי' עדיין ברשות אדונו לא קיים המצוה כלל בבריחתו, כי עדיין מזונותיו משל רבו, ושל רבו בא השפעתו באמצעות השר, נמצא שעדיין באים מזונות והשפעות העבד באמצעות השר, ומה זה שאמרה תורה לא תסגיר עבד אל אדונו אם הכוונה שלא יוציאהו חו"ל מה ירויח העבד בזה, דאף שהוא בא"י כאלו הוא בחו"ל כנ"ל, וע"כ כוונת התורה שלא יסגירהו אל אדונו אף אם ירצה לילך אל א"י או למוכרו, דתיכף פקע אדנותו ממנו רק שצריך גט שחרור והעבד מחויב לשלם דמיו דהשתא תו לא חשיב מזונותיו משל רבו ...

מעתה אם ידור אדם בא"י ואין לו שם שום מצב פרנסה רק הנשלח לו מחו"ל ועדיין השפעת מזונותיו ע"י השר שמחו"ל מה זו ישיבת א"י ... ממילא הדרים בא"י ומתפרנסים ממעות חו"ל לענ"ד שממעטים המצוה ואינו ברור כלל אם יקיימו המצוה...

אך יש לאמר... והתי' הזה אינו מוכרח כ"כ, ומ"מ נשאר הדין להיושבים בא"י ומתפרנסים מחו"ל נמי מקיימים מצות ישיבת א"י ... אבל זה ברור דעיקר המצוה בתכלית השלימות הוא להיושבים בא"י ומתפרנסים מהשפע שמא"י. מעתה נבוא לנ"ד כמה גדולה מצוה לקנות שדות בא"י ויוכלו להתפרנס מריוח שירויח בא"י בזה יתקיים המצוה בשלימות".

ומעתה יובן היטב גודל הנסיון של מצות שמיטה, שכל השתדלות לקיום המדינה נפסק והמשכו הוא אך ורק ע"י מה שסומך על הקב"ה, וז"ל הרב מפוניבז צ"ל "הבה נתבונן, איזו מהפכה היוותה שמיטה בחייה הכלכליים של המדינה הישראלית בזמן עצמאותה וחרותה הלאומית, בתקופת בית ראשון כשהיינו עם אכרים עובדי אדמה איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, בתקופה זו שהיינו וחיינו חיים של עם רענן ואיתן מושרש בקרקע המולדת, ובתקופה זו באה שנת השביעית והוכרזה שביתה כללית מכל רכוש וקנין פרטי, השנה הזאת שנת הכלל היא, וכל הרגוש החקלאי הצבורי, שייך לכל הצבור היש לתאר איזו השפעה עצומה היתה לשמיטה על חיי המדינה בודאי סודר וכונן משטר כלכלי מיוחד בשנה זו" (הובא בספר שמירת השמיטה).

"ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה"

כתוב (שמות ג' ז-ח) ויאמר ה' ראה ראיתי את עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש".

וכתוב (דברים ח') עוד ביתר אריכות בטובות מתנת ארץ ישראל, "כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים מעינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר. ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש. ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת".

וכתוב (ירמיה ב' ז) "ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה".

עוד כתוב (נחמיה ט לו) "והארץ אשר נתתה לאבותינו לאכל את פריה ואת טובה".

בברכת מעין שלש אנחנו אומרים "ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה... והעלנו לתוכה ושמחנו בבניה ונאכל מפריה ונשבוע מטובה...".⁷

ואמרו בספרי (עקב פמ"ג) "וחרה אף ה' בכם: משל לאב ששיגר את בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקדו אומר לו אל תאכל יותר מצרכך ואל תשתה יותר מצרכך כדי שתהיה (נ"א שתבוא) נקי לביתך, לא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו, והקיא וטינף את בני המסיבה, נטלוהו בידי וברגליו וזרקוהו לאחר פלטרין. כך אמר להם הקב"ה לישראל הכנסתי אתכם לארץ טובה ורחבה לארץ זבת חלב ודבש לאכול מפריה ולשבוע מטובה ולברך שמי עליה לא הייתם בטובה היו בפורענות וחרה אף ה'".

⁷ עיי' גליון נחלת ה' 49.

ובתרגום מצינו "וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה: וחזא חולקא ארי טב, וית ארעא ארי מעבדא פירין, ויט שכמו לסבל: ויכביש מחוזי עממיא וישיצי ית דיריהון", ובראשית רבה (צח יב) "ויט שכמו לסבול עולה של ארץ ישראל.

מכ"ז משמע שהבאת כלל ישראל לארץ ישראל, תכליתה היתה למען נאכל פריה ונשבוע מטובה, וכן כתב בספר עלי שור (ח"א דף רפ"ב) וז"ל "לא זו בלבד שא"י לא נתנה לשלטון מלאכים, כי גם לאדם לא ניתנה, ככל הארצות. כך מבאר הספורנו על פסוק "והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי" (בהר) "כי לי הארץ: הגליל הוא ארץ ה', כי גרים וכו' אתם עמדי: באותו גליל, שאינו בכלל והארץ נתן לבני אדם" הרי פשוטו כמשמעו, "לי הארץ!" ארץ ישראל לא ניתנה לבני אדם ככל הארצות, היא נשארה ברשותו יתברך, וכל הדרים בה הנם גרים ותושבים עמו יתברך.

ולפי דברי הספורנו אין לנו בא"י אלא אכילת פירות ולא גוף הארץ, ואכן אנו אומרים בברכת מעין שלש "אשר רצית והנחלת לאבותינו לאכל מפריה ולשבוע מטובה" דייקא, והיסוד לנוסח זה הוא בירמיה (ב' ז) "וְאָבִיא אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ הַכְרָמֹל לְאָכַל פְּרִיָה וְטוֹבָה כו'", ובנחמיה (ט לו) "וְהָאֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַתָּה לְאֲבֹתֵינוּ לְאָכַל אֶת פְּרִיָה וְאֶת טוֹבָה הִנֵּה אֲנַחְנוּ עֹבְדִים עֲלֶיהָ". נמצא כי לא נאמר זה לשבח בעלמא, אלא כל מה שהורשינו בא"י, הוא אכילת פירות, ובגוף אדמת א"י אין לנו כל בעלות, וזה מפליא" עכ"ל, וענין זה צ"ב, ולכן נאריך בזה בסימן הבא בס"ד.

ארץ חמדה טובה ורחבה

כתוב (שמות ג' ז-ח) ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הפנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסים".

התיאור שנתן הקב"ה לארץ ישראל לחבבה על כל ישראל הוא "ארץ טובה ורחבה, ארץ זבת חלב ודבש". ולכן עם תיאור זה מחיובים לשבח הקב"ה בכל מקום, וכאשר אמרו חז"ל (ברכות מח:): "תניא רבי אליעזר אומר כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ... לא יצא ידי חובתו", וכתב שם רבינו יונה הטעם הוא "מפני שמצינו שנשתבחה ארץ ישראל בזה הלשון דכתיב "אל ארץ טובה ורחבה" וכתוב בפסוק אחר "ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים", וכיון שמזכיר ברכת הארץ על אכילתו, יש לו ג"כ להזכיר שבחה". וכעין זה כתב המאירי "הואיל והזכיר את הארץ ראוי לו להזכיר בשבחה, ושבח ראשון שיצא מפי הקב"ה על א"י היה בנוסח זה שנאמר "וארד להצילו וגו' אל ארץ טובה ורחבה". והאבודרהם בביאור ברהמ"ז כתב "ארץ חמדה טובה ורחבה, ואנו צריכים לספר בשבח הארץ כדי שישתוקקו לה הנפשות".

עוד כתוב בפרשת עקב (דברים ח') ביתר אריכות בטובות מתנת ארץ ישראל, "וזכרת את כל הדרך אשר הוליכה ה' אלקיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותיו אם לא. ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה. וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך. ושמרת את מצות ה' אלקיך ללכת בדרךיו וליראה אותו. כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים מעינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר. ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש. ארץ

אֲשֶׁר לֹא בְּמִסְכָּנַת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם לֹא תִחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִנְיָהּ בְּרִזָּל וּמִהֲרִיָּהּ תִּחְצַב נְחֹשֶׁת. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכַתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ.

ברמב"ן על דברי הכתוב "כִּי כִּפְאֲשֶׁר יִיָּסַר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ מִיִּסְרָךְ" ביאור היטב כלליות ענין זה "שיתן עליו לטובתו עול מוסר כענין שנאמר יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו וגו' (משלי יט יח) כן ה' אלקיך מיסרך, מתחלה בענוי המדבר ונסיון המן שתערב לנפשך טובת הארץ ופירותיה, על כן אמר אחריו פסוק כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה" ע"כ, הרי לנו דברים נפלאים שלא זו בלבד שהבאת כלל ישראל לארץ ישראל היתה תכליתו לאכול מפריה ולשבוע מטובה כמו שהארכנו בסימן הקודם, אלא נוסף ע"ז כל תכלית הליכות כלל ישראל במדבר ארבעים שנה "למען ענותך ולנסותך וגו'" היתה כדאי שתערב לנפשם של כלל ישראל טובת הארץ ופירותיה כשיכנסו לארץ ישראל, וזהו כל השבח שבהמשך הכתובים הנ"ל, כי כאשר יתיסר איש בעינוי תגדל השמחה וההערכה למה שמקבל אח"כ.

ויודעים דברי הגמ' (ברכות ה.) "תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא... ארץ ישראל דכתיב כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה..." ולפי דברי הרמב"ן נמצא שכל תכלית היסורים שמביא הקב"ה על האדם לזכות לארץ ישראל, הוא יסורים שיהא מביא האדם להכיר בכל הטובות הנזכרים במקראות הנ"ל על ארץ ישראל, וזהו ענין נפלא ביותר.

ובספר דעת תורה (בא דף קכה) מהמשגיח ממיר רבינו ירוחם ליבוביץ זצ"ל כתב שם על דברי הרמב"ן הנ"ל בזה"ל "נמצא כי כל מה שה' אלקיך מיסרך הוא כדי להכיר מעלת ארץ ישראל, הרי כי מצוה היא להתבונן בחשיבותה של ארץ ישראל, וזהו ענין ברכת פירות הארץ, כי על ידה מכירים מעלת וחשיבות הארץ, ומזה באים להכרת גדולתו ית' יכלתו וגבורתו".

וכוונת סוף דברי רבינו ירוחם זצ"ל "וזהו ענין ברכת פירות הארץ כי על ידה מכירים מעלת וחשיבות הארץ וכו'", לדברי הרמב"ן שהביא שם על הפסוק המובא לעיל בסוף כל אריכות בענין טובת הארץ "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבְרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה", וז"ל הרמב"ן "ואמר ואכלת ושבעת וברכת כי תזכור עבודת מצרים וענוי המדבר וכאשר תאכל ותשבע בארץ הטובה תברך עליה את השם" היינו שצריכין להודות להקב"ה על ההנאה היתירה של הרחבה וטובה הבא מתוך ענוי וצער (וכאן כלל עבודת מצרים בזה ג"כ).

עכ"פ למידים אנו גם מכאן על גודל החובה להכיר ולהבין גודל הטובה אשר הקב"ה משפיע עלינו בברכת הארץ.

והנה הגמ' הוסיף על נוסח התורה "טובה ורחבה" לשון "חמדה", "ארץ חמדה טובה ורחבה", "תניא רבי אליעזר אומר כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ... לא יצא ידי חובתו" וכתב רבינו יונה שזה מיוסד על הפסוק בירמיה (י"ח) "ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים", וראוי לנו להתבונן בכוונת הכתוב שם, אבל כדאי להבין היטב כוונת הכתוב שם לאושרו צריכים להתבונן בפרקים ב'ג-ד' בירמיה.

ונאמר קודם בקצרה שהנביא בפרקים הללו, (א) קודם מטיף מוסר על מה שהם היה כפוי טובה, שהגם שהביאם לארץ הנפלא הזו, והם נהנו ממנו ביותר, אעפ"כ לא הכירו את ה' נותן הטובה. (ב) ואח"כ מתאר הנביא התכלית שרצה הקב"ה מזה הארץ הטובה והנפלאה. (ג) ואח"כ אמר שהיות שלא באו אל תכליתה יחרב הארץ הכרמל הזה.

כתוב (ירמיה ב' ז') "כֹּה אָמַר ה' מֵה מִצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עוֹל כִּי רָחֲקוּ מֵעָלַי וַיִּלְכּוּ אַחֲרַי הַהֶבֶל וַיַּהֲבִלוּ, וְלֹא אָמְרוּ אֵיךָ ה' הִמְעַלָּה אֶתְנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הַמּוֹלִיךְ אֶתְנוּ בְּמִדְבַר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצִלְמוֹת בְּאֶרֶץ לֹא עֵבֶר בָּהּ אִישׁ וְלֹא יֹשֵׁב אָדָם שָׁם, וְאָבִיָּא אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ הַכְּרָמֶל לְאָלֶל פְּרִיָּה וְטוֹבָה

וּתְבֹאוּ וּתְטַמְאוּ אֶת אֶרְצִי וְנַחֲלָתִי שְׁמַתֶּם לְתוֹעֵבָה⁸, הַכְּהָנִים לֹא אָמְרוּ אֵיֶה ה' וְתַפְּשִׁי הַתּוֹרָה לֹא יִדְעוּנִי וְהָרְעִים פְּשָׁעוּ בִּי וְהִנְבְּאִים נִבְּאוּ בַּבַּעַל וְאַחֲרֵי לֹא יוֹעִלוּ הֶלְכוּ".

הנביא צווח על אי הכרת הטוב שהיה לכלל ישראל מטובתה של ארץ ישראל, הנביא צווח שלא היה יכולים למצוא עוול בהקב"ה שרק היטב עם עמו, עד שהביאם אל ארץ החמדה "ארץ הכרמל" והכוונה בהגדרה של "ארץ הכרמל" כתב רש"י (שם ד' כ"ו) "ארץ נטוע כל טוב" והיינו ארץ חמדה טובה ורחבה, ארץ חטה וגו'. וע"ז אמר הנביא שהגם שהביאו אותם אל ארץ הטובה הזה "הַכְּהָנִים לֹא אָמְרוּ אֵיֶה ה' וְתַפְּשִׁי הַתּוֹרָה לֹא יִדְעוּנִי וְגו'".

⁸ איתא בירושלמי (פ"ט דכלאים ה"ג) "רבי בר קיריא ורבי אלעזר הוּו מטיילין ראו ארונות שבאים מחו"ל לא"י אמר רב בר קיריא לר"א מה הועילו אלו קורא אני עליהם ונחלתי שמתם לתועבה בחייכם ותבאו ותטמאו את ארצי במיתתכם א"ל ר"א כיון שהם מגיעים לא"י נוטלים עפר ומניחים על ארונם דכתיב וכפר אדמתו", וכדברי רבי בר קיריא איתא בזוה"ק (פר' אחרי מות דף עב:): "וכל מאן דלא זכי בחייו בארעא קדישא ומייתין ליה לאתקברא תמן עליה כתיב ונחלתי שמתם לתועבה רוחיה...".

ונראה עומק הכוונה במה שמרומז ענין זה דוקא בפסוק זה, הוא ללמד שלא בלבד שאנשים הללו שרואים שהיה יכולים לבא אחר שנפטרו, ביזו את ארץ ישראל במה שלא באו ולא השתוקקו לבא לארץ הכרמל בפירותיו הנפלאות, אלא גם במותם מוסיפים חטא על חטאם, במה שמראים שטובה הארץ לקבור בו בטומאתם. והיינו שבמעשיהם בחייהם ובמותם מראים שכל ענינה של ארץ ישראל הוא שהוא מקום לקבורת מתים בטומתם, "ארץ המתים", שענינה הוא ההיפך הגמור ממקום צומח ומפריח פירות ודשאים, "ארץ החיים", וארץ ישראל באמת הוא ההיפך "ארץ החיים": ארץ שמתיה חיים תחלה לימות המשיח" דהיינו שאפי' המתים נחשים חיים, ואלו שלא באו בחייהם מראים שכל ענינה הוא למתים בלבד ואין לך טומאת מת גדול מזה שמת מיתה גמורה המראה על מיתה ניצחי, ולא על מיתה שיש בה חיים אח"כ.

איתא בגמ' (כתובות קיב.) "דתניא אמר רבי מאיר אני ראיתי בבקעת בית שאן בית סאה עושה שבעים כורין, ואין לך מעולה בכל ארצות יותר מארץ מצרים... ואין לך מעולה בכל ארץ מצרים יותר מצוען... ואין לך טרשים בכל א"י יותר מחברון דהוּו קברי בה שיכבי ואפילו הכי חברון מבונה על אחת משבעה בצוען" ונראה ביאור הדברים שמעלת הארץ המראה על החיות הוא כפי פירותיה, והארץ המראה היותר חסר הוא הארץ שא"א לצמוח שם כראו. וחברון הוא העיר היותר פחות בא"י הראו לצמיחת פירות, ואעפ"כ הוא הרבה יותר מעולה מעיירות המובחרת בחוץ לארץ. ואלו שהיה יכולים לבא בחייהם ולא באו אלא לאחר מיתה הרי הם מראים שכל ענינה של א"י הוא כחברון הראוי למתים, כשבאמת ארץ הוא "ארץ חמדה טובה ורחבה" הארץ היותר נחמד בכל כדור הארץ, ולכן עליהם נאמר "וְאֵבִיא אֶתְכֶם אֶל אֶרְצֵי הַפְּרָמִל לְאֶחָל פְּרִיָה וְטוֹבָה וּתְבֹאוּ וּתְטַמְאוּ אֶת אֶרְצִי וְנַחֲלָתִי שְׁמַתֶּם לְתוֹעֵבָה".

ובספר אור לישרים מהג"ר אורי שרגא קלרמן זצ"ל ראש ישיבת כנסת חזקיהו הרחיב בזה בזה"ל "והנה ראשית תוכחתו של ירמיה היא שהש"ת אומר מה מצאו אבותיכם בי עוול כי רחקו מעלי וכו' כביכול למה אתם רחוקים ממני, האם אינכם מכירים אותי האם ח"ו אפשר למצוא בי עוול. והנביא מפרט את כל חסד ה' עד הביאו אותנו לארץ הכרמל לאכול פריה, ואעפ"כ "תופשי התורה לא ידעוני" אין יודעים מי אני, האם ילד אינו מכיר את הוריו הרי אדם מכיר ויודע אותם בוודאי, כי הם נותנים לו לאכול ודואגים לו ומלבישים אותו ומגדלים אותו, והש"ת הרי הוא הנותן האמיתי של כל הטוב שיש לאדם בעוה"ז. ולפי כל האמור לעיל אדם יכול וצריך לחיות ממש עם הרבש"ע על כל צעד ושעל ולהרגיש תמיד שה' הולך אתו ודואג לו ומחיהו ונותן לו את כל מציאותו כמ"ש כל הנשמה תהלל על כל נשימה ונשימה. הכלל הוא שבכל ישותו צריך האדם להרגיש את הש"ת, וא"כ אומר הש"ת מדוע אין יודעים אותי, וגם ישעיה הנביא אומר ידע שור קונוה וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע".

אחר זה כתוב (ירמיה ג' י"ח-ט) "בַּיָּמִים הַהֵמָּה יֵלְכוּ בֵּית יְהוּדָה עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל וַיְבֹאוּ יַחְדָּו מֵאֶרֶץ צִפּוֹן עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִנְחַלְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם, וְאָנֹכִי אֹמְרִיתִי אִיךָ אֲשִׁיתֶךָ בְּבָנִים וְאָתָּו לךְ אֶרֶץ חֲמֵדָה נִחַלְתָּ צְבִי צְבָאוֹת גּוֹיִם וְאָמַר אָבִי תִקְרָאִי לִי וּמֵאֲחֵרֵי לֹא תִשׁוּבֵי".

ועל לשון הקרא "נחלת צבי" איתא בגמ' (כתובות קיב:): "אמר רב חסדא מאי דכתיב ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי למה ארץ ישראל נמשלה לצבי לומר לך מה צבי זה אין עורו מחזיק בשרו אף ארץ ישראל אינה מחזקת פירותיה, דבר אחר מה צבי זה קל מכל החיות אף ארץ ישראל קלה מכל הארצות לבשל את פירותיה, אי מה צבי זה קל ואין בשרו שמן אף ארץ ישראל קלה לבשל ואין פירותיה שמנים ת"ל זבת חלב ודבש".

ובמ"ר (שמות פ"ב) הוסיפו ע"ז בזה"ל "ד"א מה צבי זה קל לאכול כך פירותיה קלין לאכול, ורבנן אמרי מה צבי זה רגליו קלין יותר מכל בהמה ומן החיה כך א"י ממהרת לבשל פירותיה יותר מכל הארצות".

ועל המשך הקרא "צבאות גוים" איתא בתנחומא (פר' משפטים) בזה"ל "ד"א נחלת צבי צבאות גוים: ארץ שנתאוו לה מלכי העולם, כתיב "מלך יריחו אחד מלך העי אשר מצד בית אל אחד (יהושע יב) ואין בין יריחו לעי אלא ג' מילין והוא אומר כן?. אלא כל מלך שהיה מולך בחוצה לארץ אם לא היה קונה בא"י לא היה נקרא מלך, למה? שהיו מתאווים לארץ ישראל ולפירותיה הוי נחלת צבי צבאות גוים".

ועד"ז איתא בספרי (דברים שנג) על הפסוק "בהם עמים ינגח" (ברכה לג יז) וז"ל "וכי כל העמים כיבש יהושע, והלא לא כבש אלא שלשים ואחד מלכים?, מלמד שכבש מלכים ושולטונים שהיו מסוף העולם ועד סופו "יחדיו אפסי ארץ" וכי כל הארצות כבש יהושע, והלא לא כבש אלא פרטום זה קטן?, אלא כל מלכים ששעבד היו מלכים ושולטונים, רבי יהודה אומר וכי שלשים ואחד מלכים שעביד כולם היו בארץ ישראל כדרך שעושים ברומי, עכשיו שכל מלך ושלטון שלא קנה ברומי פלטוריות וחוליות אומר לא עשיתי כלום, כך כל מלך ושלטון שלא קנה פלטוריות וחוליות בארץ אומר לא עשיתי כלום".

נורא ואיום עד כמה היה מפורסים בכל העולם מעלת ארץ ישראל קודם שנכנסו כלל ישראל שם, וכ"ז למה "שהיו מתאווים לארץ ישראל ולפירותיה". וזהו מה שכתוב "נְחַלַת צְבִי" היינו לפירותיה כנ"ל מחז"ל, "צבאות גוים" מחמת הפירות כנ"ל מחז"ל.⁹

ועל המשך הקרא "צבאות גוים ואמר אבי תקראי לי ומאחרי לא תשובי" אמרו במדרש רבה שם "וכל כך למה אמר להם הקב"ה לישראל כדי שיהא שמי מיוחד עליכם (ירמיה ג) "ואומר אבי תקראי לי ומאחרי לא תשובי", וביאור בפירוש עץ יוסף בזה"ל "וכל כך כו' כדי שיהא שמי כו' כלומר למה הרבתי טובות האדמה כ"כ בטובה גשמיית, כדי שעלי"ז ידעו ויבחינו כי יחדתי שמי על הארץ הזאת. אבי תקראי לי: שתבינו באמת שרק אנכי אביכם ואני משיגה עליכם כאב על הבן".

⁹ וכעת מובן מה שנקטו המרגלים הפירות הידועים לכל העולם, להראות לכלל ישראל ממה שכבר שמעו עליהם ומה שמפורסים בכל העולם טובת הארץ (רק שנכשלו ב"אפס...") ואדרבה מגודל השפעת הטובה שהיה שם ומה שהיה מפורסם דנו על העמים שם, ובזה נכשלו).

והנה ירמיה ממשיך שם "אֲכַן בְּגִדָה אִשָּׁה מִרְעָה כִּן בְּגִדְתֶם בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם ה' וּבְמַדְרֵשׁ הַנ"ל מִמְּשִׁיךְ בַּזֶּה ל"אתם לא עשיתם כן אלא "אכן בגדה אשה מרעה", רבנן אמרי מאישה אין כתיב כאן אלא מרעה, מה אשה זו אינה יכולה למרוד בבעלה אלא ברעה היא יכולה לכפור בו, למה שאין ביניהן גמיסקין, כך אמר הקב"ה לישראל לא עשיתונוי כבעל אלא כרע, כשם שהאשה בוגדה ברעה כך בגדתם בי בית ישראל, א"ר יהודה ב"ר סימון הלואי כאשה ברעה שכל זמן שהוא נותן לה שכר היא נשמעת לו פסק הימנה שכר אומרת לו כלום הייתי משועבדת לך אלא בשביל השכר, כך אמר הקב"ה לישראל כלום חסרתי אתכם עד שכפרתם בי הוי אכן בגדה אשה מרעה".

וכתב בעץ יוסף "בבעלה אלא ברעה כו' לא עשיתונוי כבעל כו': ענינו במשל שא"א לאשה שתעיז פניה בבעלה לאמר שאינו בעלה אחר ששטר כתובה לעיניה, כך הטובות הנשפעות מהקב"ה על ישראל המה כעידי כתובה על השגחת ה' עליהם, וא"כ איך יתכן לכפור בו, הלא ענינו רואות טובותיו עמנו. גמיסקין: פי' כתובה".

למידים אנו מזה שהנביא אומר לישראל שכל תכלית הבאת כלל ישראל לארץ ישראל במקום שכל כך טוב בגמיות "ארץ הכרמל" שאין חסר בה שום טובה, הוא משום שנכיר בטובתו של הקב"ה. והיינו שאותו ענין שאמר בתחילה שהם היה כפוי טובה אל הקב"ה ברוב טובה שהשפיע עליהם ואעפ"כ "הַכֹּהֲנִים לֹא אָמְרוּ אֵיזָה ה' וְתַפְּשִׁי הַתּוֹרָה לֹא יִדְעוּנִי וְגו'" כ"ז אינו רק עוד דבר רע שהם עשו, אלא זה הוא בדיוק היפך התכלית מה שהקב"ה התכוון בהבאתם אל הארץ הטובה הזו.

ועל זה ממשיך ירמיה בפרק ד' "כִּי אֶוִּיל עִמִּי אוֹתִי לֹא יִדְעוּ בָנִים סְכָלִים הֵמָּה וְלֹא נְבוֹנִים הֵמָּה... רְאִיתִי וְהִנֵּה הַפְּרָמָל הַמְּדַבֵּר וְכָל עֲרִיו נִתְּצוּ מִפְּנֵי ה' מִפְּנֵי חֲרוֹן אַפּוֹ" והיינו שהיות שלא השתמשו עם כל הטובות שהקב"ה עשה להם במה שהביאם אל ארץ הכרמל להכיר שהקב"ה הוא שנתן לנו כל הטובה הזו "עִמִּי אוֹתִי לֹא יִדְעוּ", (וכמו שכבר אמר ה' וְתַפְּשִׁי הַתּוֹרָה לֹא יִדְעוּנִי),

ושהוא אבינו ואנו בניו "בָּנִים סְכָלִים הֵמָּה וְלֹא נְבוֹנִים הֵמָּה" לכן כעת הוא יחריב כל אותו הטובה "הַפְּרָמֶל הַמְדַבֵּר וְכָל עֲרֵיו נִתְצוּ".¹⁰

¹⁰ והנה זה שחורבן ארץ ישראל מוגדר בזה שכל הטובה של פירותיו נחרבו, זהו משום שבזה תלוי כל קדושת הארץ והשראת השכינה כמו שהארכנו בס"ד במאמר על קדושת פירות ארץ ישראל, והבאנו מזוה"ק (פר' שלח קנ"ח) שמשה רבינו אמר להמרגלים שאם תראו שהפירות משונה מאוד "לטובה" הרבה יותר משאר מדינות בעולם, תדע שזהו משום ששורה השכינה שם ביתר שאת, ויש ה' בקרבנו, וז"ל הזוה"ק "היש בה עץ אם אין וגו', רבי חייה אמרו וכי לא הוה ידע משה דאית בה כמה אילנין משניין דא מן דא והוא הוא שבח לה לישראל בכמה זמנין והוא אסתפק בדא, והא קודשא בריך הוא קאמר ליה למשה בקדמיתא דהיא ארץ זבת חלב ודבש, אמר רבי יוסי הא אתעררו חברייא דכתיב (איוב א) איש היה בארץ עוץ איוב שמו, אמר רבי שמעון רמז להם רמיזא דחכמתא על מה דשאלו בקדמיתא דכתיב (שמות יז) היש ה' בקרבנו אם אין, אמר תמן תחמון אי היא אתחזיא להאי או להאי, אמר לון אי תחמון דאיבא דארעא כשאר ארעי דעלמא יש בה עץ אילנא דחיי ולא מאתר עלאה יתיר, ואי תחמון דאיבא דארעא יתיר ומשנייא מכל אתר דעלמא תנדעון דהא מעתיקא קדישא קא נגיד ואתמשך ההוא שנוייה עלאה מכל אתרי דעלמא ובדא תנדעון היש בה עץ אם אין".

וכעת נחזור להסבר עוד הפסוקים כאן בירמיה (ד) המדברים בחרבת הארץ מצד החורבן בפירותיה כמו שנתבאר, וממילא נכלל בזה הסתכלות השכינה לפי דברי הזוה"ק הנ"ל, ונעתיק דברי הג"ר דוד וואלי זצ"ל בספרו מרפא לשון כאן, המבאר הענינים כאן בהמשך ליסוד זה, קודם נעתיק הפסוקים ואח"כ נעתיק דבריו הקדושים.

"רְאִיתִי וְהִנֵּה הַפְּרָמֶל הַמְדַבֵּר וְכָל עֲרֵיו נִתְצוּ מִפְּנֵי ה' מִפְּנֵי חֲרוֹן אַפּוֹ, כִּי כֹה אָמַר ה' שְׂמָמָה תִּהְיֶה כָּל הָאָרֶץ וְכֹלָהּ לֹא אֲעֹשֶׂה... וְאֵת שְׂדוּד מַה תַּעֲשִׂי כִּי תִלְבְּשִׁי שָׁנִי כִּי תַעֲדִי עֲדֵי זֶהב כִּי תִקְרָעִי בַפּוֹךְ עֵינַיךָ לְשׂוֹא תִתִּיפִי מֵאֶסוּ בְךָ עֹגְבִים נִפְשָׁךְ יִבְקָשׁוּ".

וז"ל הגר"ו "גם הראהו הקב"ה הסתלקות ההשפעות, כי היסוד הקדוש שהיה כר מלא ברכת ה' נשאר נעור וריק ככלי אין חפץ בו וכמדבר ממש, וז"ש "ראיתי והנה הכרמל המדבר" ומפני הסתלקות ההשפעות נתגברו החצונים, והחריבו את הכל כי ניתן להם כח ממדת הדין העליונה וז"ש "וכל עריו נתצו מפני ה' מפני חרון אפיו".

והנה כבר ידוע שהשראת השכינה היא שגורמת כל הטוב והסתלקותה גורמת כל הרע שאז השפחה יורשת מקום גבירתה, שממ"ה דיקא שעולה כמנין שכינה והיא כנגדה ממש, וז"ש "כי כה אמר ה' שממה תהיה כל הארץ וכלה לא אעשה" שלא תהיה השראת השכינה שהיא הכלה הכלולה שממנה כל הטוב אלא אחיזתה של שפחה בישא שממנה כל הרע...

ואמנם לפי שבנות ישראל היו אומרות כי כשיבאו האויבים הם יתקשטו בכל מיני קישוטים ותכשיטים שלהן וינצלו בכך מן ההריגה, כי האויבים יחמדו יופיין ויקחו אותן להם לנשים (עי' כאן ברש"י), לפיכך מודיען הנביא שלא יועילו כלום בתקנתן, שהרי אין יופי ואין נוי ואין חן לישראל אלא בהיות השראת השכינה עליהם, שהיא כלולה מכל הנזכר, ומחלקת אל הבנים, אבל כשהשכינה מסתלקת מסתלקין עמה גם כן הנוי והיופי, ולא נשאר כי אם תמורת חן כיעור, ואז באים לידי מיאוס, ואדרבא ממהרים להרגן ולאבדן, כמי שממהר להשליך מעל פניו הדבר המאוס. וז"ש "ואת שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי" כי כל אלו הקישוטים החצונים אינם מוצאים חן בעיני רואיהם כשהעיקר חסר שהוא היופי הפנימי, שנמשך מהשראת השכינה, ואדרבא הם באים לידי מיאוס, כשהשקר וההבל של הקישוטים החצונים אינו משתוה אל הנוי הפנימי שהסר מהם מפני הסתלקות השכינה מעליהם, וז"ש "מאסו בך עוגבים נפשך יבקשו".

היוצא מכל דברי הנביא הללו הוא עד כמה הענין של הודאה על טוב פירות הארץ והכרת הטוב וידיעת ה' הצריך לבא מתוך התענוגים של ארץ החמדה נחלת צבי, ושלכן הזכרה זאת מעכת בברכת המזון, וכל זכותינו בארץ ישראל תלוי בזה, ולמען תכלית הנעלה הזה הביאנו הקב"ה אל ארץ חמדת טובה ורחבה.

ומובן יותר בזה מה שבעון "שמיטה" יש גלות, כי כל יסוד של שמיטה הוא אותו ענין גופה להעיר שכל פירות הארץ הוא מהש"ת ולה' הארץ ומלואה, ובביטול מצות שמיטה, הרי מבטל כל הכרה הזאת שבעבורה נתנה לנו ארץ ישראל.

ועי' במשך חכמה (פר' בהר) שכתב בזה"ל "שש שנים תזרע ושש שנים תזמור ואספת ובשנה השביעית שבת שבתון פירוש שתהנה כל השש שנים ותאסוף תבואתה וזה חפצי שתשבע מרוב טובה, רק בשנה השביעית שבת שבתון שזה מחוקי התורה המורים על ההשגחה וההנהגה הנסית אשר ברצות ה' נתן הארץ פריה לשלוש השנים, שאלמלא אין טעם בשמיטה רק לקיים הנהגה הנסית התמידית בשנה השביעית די, כל שכן שיש בזה כמה ענינים עמוקים מבינת אנוש רק מושגים להשם האמיתי היודע כל, וזה שבת שבתון לה".

וזהו כל ענין פרשת ביכורים "ויצאנו ה' ממצרים ביד חזקה וברזע נטויה ובמרא גדל ובאתות ובמפתים, ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה'" (דברים כ"ו).

וכתב ר' צדוק הכהן (תחילת ספר ליקוטי מאמרים הר ברכה עמ' 10) "כמו שנתבאר במקום אחר בטעם ביכורים שכל עיקר קדושת הארץ הוא הכרת הנותן "אשר נתת לי ה'" (דברים כו י) שמדבק טובות הארץ ופריה בנותנם, וכמו שאמרו (כתובות קי:): "הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה-ה". אבל כאשר מפריד הארץ מנותן הארץ, אז עושה מארץ חוץ לארץ, ומגיע גלות הארץ, והעדר העולם הבא, שהם שלוש מתנות טובות שנתן הקב"ה לישראל

כמו שאמרו (ברכות ה.) תורה וארץ ישראל ועולם הבא, שהתורה עיקרה ללמד לאדם דבר זה **שעל ידי החכמה הוא מכיר הנותן**, וזה תכלית כל התורה והחכמה, והיא האמצעי, ומזה זוכה לארץ ישראל שכוללת כל חמדות ותענוגי העולם שכולם נטע הקב"ה בארץ ישראל כמו שאמרו ז"ל (עיין תענית י.), רק שההבדל שקדושת ארץ ישראל היינו שלוקח כל העולם הזה עם הנותן הקב"ה, רצה לומר שלוקח עמהם קדושה וחיים שהיא הפרוזדור, ועל ידי זה זוכה ליכנס לטרקלין שהוא העולם הבא כמו שאמרו ז"ל אבות ד' ט"ז...¹¹.

וז"ל הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פל"ט) "אבל מקרא בכורים יש בו מדת ענוה ג"כ שהוא לוקח סל על כתפיו ומודיע חסדי השם וגמולותיו להודיע לבני האדם, שמעבודת השם הוא שיזכור האדם עתות צרתו וענייני מצוקותיו כשירחיב השם לו, וזאת הכוונה חזקה אותה התורה במקומות רבים "וזכרת כי עבד הייתי וגו' מפני הפחד מן המדות המפורסמות לכל מי שגדל בעושר ובנחת, רצוני לומר הבעיטה והגאווה ועזיבת הדעות האמתיות "פן תאכל ושבעת" ואמר "וישמן ישורון ויבעט" וגו', ומפני זאת היראה צוה במקרא בכורים בכל שנה לפניו יתעלה ולפני שכינתו", ודברי הרמב"ם הללו קרובים אל דברי הרמב"ן הנ"ל שטעם ירידת ישראל למצרים, ומה שנשתהו כלל ישראל במדבר "למען ענותו ולנסותו" היתה כדאי שתהנו יותר בפירות ארץ ישראל, וזה יסוד מצות ביכורים שנזכר שפלותינו שהיה לנו וכמה טובה היטב לנו הקב"ה בנתינת הארץ אלינו.

ובענין הודאה מפירות ארץ ישראל מן הראו לתת לב להחלק המיוחד לזה ביותר בארץ ישראל שהוא חלקו של שבט נפתלי, "נִפְתָּלִי אֵילָה שְׁלָחָה

¹¹ בספר תורת אמת להרה"ק רבי לייב איגר מלובלין ז"ע איתא "טעם שנוהגין לאכול פירות בט"ו בשבט, שעל ידי שאדם מתנהנה ממה שברא הקב"ה בעולמו ומשבח ומקלס להש"ת, יגיע מזה תענוג להש"ת כדכתיב "כל פעל ה' למענהו" לשבח ולקילוסו וכו'. ולזאת, בהגיע ט"ו בשבט שבו נותן מחדש השרף באילנות ומגדל פירות, שהוא גם כן לצרכי אדם, פי' גם הפירות הם מהדברים שהקב"ה שם בבריאה לתועלתנו שעלינו להודות לו ית' עליהם, אך בכל זה אין הדבר בהכרח שכל אדם יאכל פרי העץ, לזאת המנהג ישראל לאכול פירות ביום זה, לשבח ולקלס להש"ת על העבר על הפירות שגדלו אשתקד. ובכוח זה נתחדש הכוח והשרף באילנות שיוציאו את פריים בטוב טעם הפירות ושמן, ויעלו ויפריחו פירות טובים ושמינים ומתוקים לצרכי האדם".

הַתֵּן אִמְרֵי שְׁפָרָה (בראשית מ"ט כ"א) וכתב בתרגום "נפתלי בארעא טבא יתרמי עדביה ואחסנתיה תהי מעבדא פירין יהון מודן ומברכין עליהון", ועי' ברש"י שם שכתב בזה"ל אילה שלוחה, זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ".

וכן כתוב "לְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שִׁבַּע רְצוֹן וּמְלֵא בְרַכַּת ה' יָם וְדָרוֹם יִרְשָׁה" (דברים ל"ג) וכתב בדעת זקנים "נפתלי שבע רצון: ארצו ממהרת לבשל פירותיה ושבע מהם כרצונו, כי מקום שפירותיו מאוחרין אין משביעין להם ברצון כי צריך להתאוות להם קודם שיבואו. ומלא ברכת ה': שכל הבא מארץ נפתלי ורואה פירותיו מבוכרין ואילנות מלבלין משבח ומברך את ה' על החדש, וכן אמר יעקב הנותן אמרי שפר"¹².

הרי לנו שארצו של נפתלי נתברך בפירות הנפלאות ביותר כדאי שיבואו לשבח את הקב"ה מגודל ההנאה שנתן להם.

ועל פירות הללו ספרו במס' ברכות (מד) "אמר רבה בר בר חנה כי הוה אזלינן בתריה דרבי יוחנן למיכל פירות גינוסר וכו' רבי אבהו אכיל עד דהוה שריק ליה דודבא מאפותיה ופי' רש"י שהזבוב מחליק ממצחו, מתוך צהלת פנים בשרו מחליק, ורב אמי ורב אסי הוּו אכלי עד דנתור מזייהו רשב"ל הוה אכיל עד דמריד".

הבן איש חי נשאל על ידי יהודי המתגורר בצפת (שו"ת תורה לשמה, סימן תיח) בענין זה, וז"ל "שאל השואל: במרחק שעות מביתו יש מקום ובו פרדסים עם "פירות חשובים טובים ומתוקים ומשובחים במאוד מאוד", האם ללכת לשם כמה ימים בזמן עונת גידול הפירות בכדי לאכול מפירותיהם הטובים, או שיש בכך "איזה פקפוק ממידת חסידות ללכת ממקום למקום מהלך איזה שעות בשביל אכילה והנאה של מותרות הגוף... או דילמא שרי גם לפי

¹² וממשיך "ורבותינו דרשו מכאן בברכות דכל הממלא כוס של ברכה זוכה ונוחל שתי עולמות שנא' ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה..." וכנראה שהכוונה לפי הענין שמי שמשמש בעניני עוה"ז לברך את ה' זוכה לשני עולמות, אחד העוה"ז שמשמש בו לכבוד את ה', שנית השכר על השבח שמשבח הקב"ה, וזהו ענין "כוס יין מלא" שזהו עניני גשם במלואה למען הש"ת.

מידת חסידים [משום] חיבוב ארץ ישראל, כי הפירות הם של ארץ ישראל, ויש מצוה בהליכה לשם לאכול מפירות החשובים של ארץ ישראל?"

תשובת הבן איש חי: הדבר מותר ו"גם לפי מידת חסידים לית בהא פקפוק וחשש". וראייתו מהגמרא (ברכות מד, א) המספרת על רבה בר חנה שהיה הולך לגינוסר לאכול מפירותיה של ארץ ישראל. והוא סיכם את תשובתו: "לכן מאחר שגם אתה השואל כוונתך לשם שמים בשביל חיבוב ארץ ישראל ולהודות לה' על הארץ ופירותיה הטובים, לך לאכול בשמחה, והכל הולך אחר כוונת הלב".¹³

וכדאי להעתיק דברי הכוזרי (מאמר ג' אות י"א-י"ז) שכתב בזה"ל "אמר החבר וממה שיוסיף לו (האדם) עריבות על עריבות, שיברך תמיד על כל מה שהוא מוצא מן העולם, ומה שמוצאו ממנו. אמר הכוזרי ואיך הוא זה והברכות טורח יותר. אמר החבר הלא האדם השלם הגמור יותר ראוי שיספר בהרגשת ההנאה במה שיאכל וישתה מהתינוק והבהמה כאשר הבהמה יותר ראויה להנאה. אמר הכוזרי כן הוא ליתרון החוש וההרגש בהנאה, כי אם היו מביאים אל השכור כל אשר יתאוה והוא בענין שכרותו ממאכל ומשתה, וישמע הנגונים, ויתחבר עם מי שיאהב וחבקתו אהובתו, ויסופר לו כל זה כשירפה משכרותו, היה דואג על זה ויחשוב הכל הפסד ולא ריוח, מפני שלא באו לידו ההנאות ההם והוא בענין שירגיש וינעם בהם", כוונתו בזה לבאר שכל הגדול מחבירו מתענג יותר מחבירו, וע"י מה שהאדם משקיע עצמו להתבונן ולהכיר טוב להקב"ה על הטובה שהקב"ה נתן לו, ע"י שמברך אותו תמיד, הרי הוא מכיר ומתענג יותר בטובתו של מקום.

¹³ ובדברי היעב"ץ על המשנה באבות "כך היא דרכה של תורה כו" הוזכר גמ' הזה, והאריך שם בהפלה יתירה ונעתיק מעט שכתב בזה"ל "מלבד מה שמצינו שהיו מרבים בסעודה ובמיני תפנוקין. ואמרו הרוצה לנסך יין ע"ג המזבח. ימלא גרונו של ת"ח יין, וכיוצא הרבה. חוץ מה שנמצא לפעמים ת"ח מפליגים באכילה ושתיה מרובה חוץ לטבע הפשוט, כר"י ור"ל בפירות גנוסר, ואביי בתורים, ור"א בר"ש בשתיין מיני לפדי וזולתם שלמים וכן רבים שהיו נוהגים בשולחן מלכים... אלא ודאי הכל לפי מה שהוא אדם, בין עני בין עשיר..." ועי"ש באריכות הענינים.

וממשיך הכוזרי לבאר ביתר ביאור והוספת נופך "אמר החבר, ההזדמנות להנאה והרגשתה ושיחשוב בהעדרה קודם לכן, כופל ההנאה, וזה מתועלת הברכות למי שהוא רגיל בהם בכונה והכנה. מפני שהם מציירות מין ההנאה בנפש והשבח עליה למי שחננה וכבר היה מזומן להעדרה, תגדל השמחה בה כמו שאתה אומר שהחינו וקימנו וכבר היית מזומן למות, ותודה על שהחייך ותראה זה ריוח ויקל בעיניך החולי והמות כאשר יבא, מפני שכבר חשבת עם נפשך וראית שרוחך עם בוראך, שאתה ראוי להעדר ממך כל טוב בטבעך, כי עפר אתה והטיב לך בחיים וההנאות ותודה על כן, ובעת שיסירם תודה ותעבוד ותאמר ה' נתן וה' לקה יהי שם ה' מבורך, ותהיה נהנה כל ימך, ומי שאינו אוחז הדרך הזה אל תחשוב כי הנאתו הנאה אנושית, אך הנאה בהמית איננו מבינה כאשר אמרנו בשיכור". הנה הוסיף יסוד גדול מענין הנאה מעוה"ז שע"י זה האדם מכיר ומרגיש בטובתו של מקום, ומרגיש ה"טוב ה' לכל" וסומך עליו גם בעת צרתו משום אותו ההרגש מה שהיטב עמו הקב"ה כל ימי חייו.

ועי' עוד להלן בסימן "לך יקרה חפצי בה..." שהרחבנו יותר בענין התועלת והתכלית להנות מאוצר חמדתה של ארצינו הקדושה.

עומק ענין עבודת האדמה

אחר שעמדנו על ענין עבודת הקרקע שתכליתה להפריח פירות נפלאות שע"י יהא כלל ישראל נהנה, ומתקשר עי"ז אל הקב"ה. יש לנו להתבונן עוד ולהתעמק בפנימיות הענינים. **וכבר כתב רבינו בחיי...**

כתוב (שמות כ' ט'-י) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֹאכֶתְךָ וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת... ואמרו חז"ל ע"ז (אבות דר"נ נוסחא ב' פכ"א) "היה ר' אלעזר אומר גדולה היא מלאכה שכשם שנצטוו ישראל על השבת כך נצטוו על המלאכה שנאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך".

ועד"ז אמרו על הפסוק (שמות כ"ג י) "וְשֵׁשׁ שָׁנִים תַּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ, וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וְנִטְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ וַיִּתְּרֶם תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה כִּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ" וכתב שם בדעת זקנים מבעלי התוס' "איתמר במדרש דאפילו אין לו לאדם אלא חורבה אחת בתוך גנו חייב לעבדה בכל יום" ונראה להרב ר' משה דוקא בארץ ישראל כדי להרבות הפרשת תרומות ומעשרות" והגם שהגביל ענין "חובת" עבודת הקרקע למצות התלוית בארץ, אנו רואים מדבריו שהקב"ה נתן להם את ארץ ישראל ע"מ שיתעסקו בעבודתה שש שנים, וע"ז אמרה התורה "וְשֵׁשׁ שָׁנִים תַּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ", ויש לנו להתבונן בזה הענין שצריך האדם לעסוק במלאכה ששת ימים ובפרט בעבודת הקרקע בארץ חמדתינו ארצות החיים.

והנה כתוב (בראשית ב' ה') "וְכָל שִׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֶם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֶם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֱלֹקִים עַל הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה" וכתב רש"י "וכל עשב השדה: עדיין לא צמח, ובשלישי שכתוב "ותוצא הארץ", לא שיצאו אלא על פתח קרקע עמדו עד יום ששי. כי לא המטיר: ומה טעם לא המטיר, לפי, שאדם אין לעבוד את האדמה: ואין מכיר בטובתן של גשמים, וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו, וצמחו האילנות והדשאים.

ומקור דבריו מגמ' (חולין ס:) "רב אסי רמי כתיב ותוצא הארץ דשא בתלת בשבתא וכתיב וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ במעלי שבתא מלמד שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו ללמדך שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתן של צדיקים".

וכדאי להעתיק ביאור דבר זה מהרמח"ל בספרו שרשי המצות (כלל ל"ב) בחילוק בין ששה שנים של עבודת הקרקע ושנת השמיטה, וז"ל "והנה בכל השנים צריך שבני האדם יעבדו את האדמה, והסוד שהאור נסתם מעל האדמה ובני האדם בעבודתם מעבירים הסיתומים ופותחים עליה שערי ההשפעות, ואור הקדושה מאיר באדם וממנו מתפשט באדמה, אך בשנת השמטה נתקנת הארץ בעצמה, ואור הקדושה מאיר בה שלא על ידי האדם, וגם הכל מתנהג בחסד ורחמים. ואמנם על כן העבודה נאסרת מב' טעמים, הא' שהעבודה היא מצד הדין, וסיתומו, ובאותה השנה רחמים מתעוררים על הארץ, ואין להראות דין. ועוד שהעבודה היא בסוד מה שהארץ נתקנת על ידי האדם, ובזאת השנה נתקנת שלא על ידו, ועל כן אין בעלים לתבואתה לשנה זו, כי הכל בא מאליו לאדמה, והכל הפקר, וצריך לנהוג בו דיני קדושת ז' לפי ענין הנהגת השנה".

ענין זה שהצמחים ודשאים עמדו על פתח הקרקע, קאמר הרמח"ל שעדיין קיים בשורשו וביסודו עד היום, ולכן צריך לעבוד, כפשוטו של מקרא "טָרֵם יִצְמַח פִּי... וְאָדָם אֵין לְעֵבֵד אֶת הָאֲדָמָה" וכן קבע הקב"ה בטבע הבריאה שצריך האדם להוציא כל סגולות הארץ ע"י עבודת הקרקע, ורק ע"ז יוצא האורות והסגולות ע"פ הארץ להנות בהם בני אדם.

והגם שאין דרכנו בקבלה, אך לתועלת הבנת הענין עד כמה ידינו משגת מעט מעט מן האור מגודל העבודה של העבודה באדמת ארץ ישראל, כדאי לנו להעתיק דברי האריז"ל בזה (ספר הליקוטים פר וישלח דף קה), וז"ל "והנה כל מעשה המצות אשר אנו עושים כל ימי חיינו וגם המיתה הכל לצורך הבריורים הללו, ואחר שיושלם כל הבריור אז יבא משיח בע"ה. וזהו ענין המטר היורד מלמעלה וגורם להוציא הצמחים, כי מי נתן אותם הצמחים שיוצאים מן העפר העכור הזה? אלא הם ניצוצות הקדושה המעורבים בתוך הקליפה

ויוצאים לחוץ. והנה ענין הבירור הוא כי יורד אור עליון מן הקדושה של מעלה ואז הניצוצות של הקדושה אשר בעמקי הקליפות עולים לקראת האור היורד ומתדבקים ועולים ומתבררים, והנה המטר הוא האור העליון היורד מלמעלה שהם מ"ר, וכנגדם עולים אלו המ"ן שהם הניצוצות כאמור.

וזמ"ש רז"ל שאין טיפה יורדת מלמעלה שאין טפיים עולות מלמטה, משום שניצוצות אלו שהם מן הקדושה והם אסורים בכבלי ברזל בעמקי הקליפה, והם מתאווים וחושקים לעלות אל מקורם ואין לאל ידם, עד שיהיה להם סיוע מן העליונים ואז עולות בחשק גדול טיפיים כנגד טיפה אחת.

ולהיות כל טובתינו תלויה בזה הבירור כי כשיושלם כל הבירור יבא משיחנו בע"ה והבירור תלוי במטר לכן לא נזכר עונש גדול בתורה כמו מניעת המטר, והשכר היותר גדול (דברים י"א) "ונתתי מטר ארצכם" משום שבמטר תלויה ביאת המשיח. וז"ש ז"ל גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות, כי מה שייכות לזה עם זה, אלא קבוץ הגליות עצמן הוא קבוץ כל הניצוצות הללו שהם שבויים בגלות, ולכן גדול יום הגשמים כי הוא קבוץ גליות עצמן.

וז"ש בגמ' (תהלים קכ"ו ד') "שובה ה' את שבותינו כאפיקים בנגב" שהוא המטר, והנה נראה שתלו הגדול בקטן, כי קבוץ גליות הוא הגדול, שהוא מה שאמר הכתוב "שובה ה' את שבותנו כאפיקים בנגב" שהוא המטר הוא הקטן, וא"כ מי נתלה במי, אלא בבחינת ריבוי קיבוץ גליות הוא גדול, כי אז הוא ית' ברחמיו יברר הכל בפעם אחת, אבל בבחינת שהכל תלוי במה שנעשה ע"י מעשינו שאנו גורמים שיבא המטר ויברר המטר הוא גדול.

והנה עיקר הבירור הוא תלוי במצות הנוגעות בארץ, כי כשאדם חורש בשור וחמור או זורע כלאים גורם שתוציא ג"כ מעורב טומאה וקדושה, ואין זו הכוונה. וכשהם שומרים המצות אז מתבררת הקדושה בפני עצמה וז"ס (בראשית ב' ט"ו) "לעבדה ולשמרה" לעבדה אלו מצות עשה וכו'... עכ"ל האריז"ל.

וענין זה שכתב האריז"ל על הקדושה הסתום בהאדמה שהם "מתאווים וחושקים לעלות אל מקורם ואין לאל ידם עד שיהיה להם סיוע מן העליונים

ואז עולות בחשק גדול טיפיים כנגד טיפה אחת", הוא מכוון היטב כנגד מה שכתב הרמח"ל "והסוד שהאור נסתם מעל האדמה ובני האדם בעבודתם מעבירים הסיתומים ופותחים עליה שערי ההשפעות, ואור הקדושה מאיר באדם וממנו מתפשט באדמה. והיינו שהאור מרוב השתוקקת לעלות למעלה הוא מונח על פני האדמה אך סתם שם עד שבא האדם "לעבדה ולשמרה" שע"ז מתפשט הקדושה העליון על ידו עד האדמה ומעליהו למעלה למעלה, ונתקן העולם, ולהרחבת הענין ע"י בהערה.¹⁴

¹⁴ והנה כתוב "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר ה' אלקים על הארץ ואדם אין לעבד את האדמה" כי לא המטיר: ומה טעם לא המטיר, לפי, שאדם אין לעבוד את האדמה: ואין מכיר בטובתן של גשמים, וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו, וצמחו האילנות והדשאים".

הרי שחושף מ"לעבדה ולשמרה" יש עוד תנאי של תפלה, הרמח"ל בספרו דרך ה' (ח"ד פ"ה) מבאר את מהות התפילה, וז"ל "ענין התפילה הוא כי הנה מן הסדרים שסידרה החכמה העליונה הוא שלהיות הנבראים מקבלים שפע ממנו יתברך, צריך שיתעוררו הם אליו ויתקרבו לו ויבקשו פניו, וכפי התעוררותם לו כן ימשך אליהם שפע ואם לא יתעוררו לא ימשך להם". הרי לנו שלא רק האורות שבתחתונים משתוקקים לאורות העליונים להעלותם, אלא גם האופן של הכלי להורדת האורות העליונים לתחתונים שהוא ה"אדם" המוריד האורות צריך להיות דוקא ע"י התעוררת והתקרבות לעליונים וכפי ההתקרבות האדם אל העליונים ימשך על ידו האורות לתחתונים.

אך יש עומק עוד בזה, דהרמח"ל הנ"ל ממשיך בזה"ל "ואמנם עומק יותר יש בענין, והוא כי הנה האדון ברוך הוא נתן לאדם דעה להיות מנהג עצמו בעולמו בשכל ובתבונה והעמיס המשא עליו להיות מפקח על צרכיו כולם והענין הזה מיוסד על שני שרשים, האחד ליקרו של האדם וחשיבותה שניתן לו השכל והדעה הזאת להיות מנהל את עצמו כראוי. והשני להיות לו עסק בעולם וליקשר בעניניו וזה ממה שמקיימו במצבו האנושי שזכרנו למעלה שהוא דרך חול ולא דרך קודש והוא מה שמצטרך לו בזמנו זה כפי סדרי ההנהגה. והנה זה באמת מצד אחד ירידה לו ולענינו, אבל היא ירידה מצטרכת לו, וגורמת לו עליה אחרי כן כמבואר בחלק ראשון. ואולם כמו שירידה זו מצטרכת לו לפי עניניו בעוה"ז, הנה מצד אחר צריך שלא תרבה יותר ממה שראוי, כי הנה כפי מה שירבה להסתבך בעניני העולם, כך מתרחק מן האור העליון ומתחשך יותר. והנה הכין הבורא יתברך שמו תיקון לזה, והוא מה שיקדים האדם ויתקרב ויעמוד לפניו יתברך וממנו ישאל כל צרכיו ועליו ישליך יהבו, ויהיה זה ראשית כללי ועיקרי לכל השתדלותו, עד שכאשר יימשך אחר כך בשאר דרכי ההשתדלות, שהם דרכי ההשתדלות האנושי, לא יקרה שישתבך וישתקע בגופניות וחומריות, כיון שכבר הקדים ותלה הכל בו יתברך, ולא תהיה ירידתו ירידה רבה, אלא תיסמך על יד התיקון הזה שקדם לה..."

ולמידים אנו מדבריו שהגם שהושם האדם בזה העולם הגשמי לתועלת גדול, אך היות שיתכן להסתבך בהגשם ויתחשך העולם בעדו רח"ל, לכן הכין הקב"ה לאדם תיקון לזה, והוא התפלה שע"י מתקרב אל הבורא ומתקשר אליו, והאור הגדול מתחזק ומתעלה ולא תהיה לו ירידה בזה העולם.

ובענין זה יש להביא מה שכתב הטור (סי' רל"ב) בטעם לזהירות בתפלת מנחה "ומאוד צריך לזוהר בה דא"ר חלבו אמר רב הונא לעולם יזוהר אדם בתפלת המנחה שהרי לא נענה אליהו

אלא בתפלת המנחה", והטעם מפני שתפלת השחר זמנה ידוע בבקר בקומו ממיטתו יתפלל מיד קודם שיהא טרוד בעסקיו, וכן של ערב בלילה זמנה ידוע בבואו לביתו והוא פנוי מעסקיו, אבל של מנחה שהיא באמצע היום בעוד שהוא טרוד בעסקיו צריך לשום אותה אל לבו ולפנות מכל עסקיו ולהתפלל אותה, ואם עשה כן שכרו הרבה מאוד".

והנה מי תיקון תפלת מנחה?, הלא הוא יצחק אבינו, וכאשר אמרו (ברכות כו:): "יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב ואין שיחה אלא תפלה שנאמר תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפוך שיחו" הרי לנו שגם בשורשו נתקן תפלת מנחה בעת שיצא יצחק לשיח בשדה, והיה עוסק עם עבודת הארץ כדברי הרשב"ם שהיה נוטע אילנות, ובאותו עת עצמו תקן יצחק תפלת מנחה, וכמו שנתבאר שעם העבודה הנפלאה של עבודת הקרקע ושידד פני האדמה להפוך אותה לשדה אשר ברכו ה', רעיו כאח בעבודה הזו הוא תפלה אל ה' לקשר כל מעשיו אל חי העולמים, ולהוריד האורות העליונים כדאי להפריח פני השדה.

קדושת פירות ארץ ישראל

בהמשך למה שהארכנו בס"ד בגודל התעוררת ואורות עליונים שנשפעים למטה ע"י עבודת הארץ, יש לנו להמשיך להתבונן בהתוצאה מהשראת הקדושה העליונה הזו, על פירות ארץ ישראל, וממילא ע"ז גודל ההשפעה על עם ה'.

איתא בזוה"ק (פר' שלח קנ"ח) שמשה רבינו אמר להמרגלים שאם תראו שהפירות של א"י משונה מאוד "לטובה" הרבה יותר משאר מדינות העולם, תדע שזהו משום ששורה השכינה שם ביתר שאת, ויש ה' בקרבנו, וז"ל "היש בה עץ אם אין וגו', רבי חייא אמר וכי לא הוה ידע משה דאית בה כמה אילנין משניין דא מן דא והא הוא שבח לה לישראל בכמה זמנין והוא אסתפק בדא, והא קודשא בריך הוא קאמר ליה למשה בקדמיתא דהיא ארץ זבת חלב ודבש, אמר רבי יוסי הא אתעררו חברייא דכתיב (איוב א) איש היה בארץ עוץ איוב שמו, אמר רבי שמעון רמז להם רמיזא דחכמתא על מה דשאלו בקדמיתא דכתיב (שמות יז) היש ה' בקרבנו אם אין, אמר תמן תחמון אי היא אתחזיא להאי או להאי, אמר לון אי תחמון דאיבא דארעא כשאר ארעי דעלמא יש בה עץ אילנא דחיי ולא מאתר עלאה יתיר, ואי תחמון דאיבא דארעא יתיר ומשנייא מכל אתר דעלמא תנדעון דהא מעתיקא קדישא קא נגיד ואתמשך ההוא שנוייא עלאה מכל אתרי דעלמא ובדא תנדעון היש בה ע"ץ אם אי"ף".

הרי לנו דברים נפלאים מאוד אשר רק בידיעת הפלגת גידול הפירות נדע שיש השראת השכינה בארץ ישראל

ובספר ערבי נחל (פרשת שלח) הרחיב בזה היסוד שכתב בזה"ל "מה שהבטיח הקב"ה לישראל להביאם לארץ ישראל ארץ טובה, לא היה עיקר הכונה שהיא ארץ פירות ותבואות, אלא עיקר הכונה על תענוג הרוחני הנרגש מהקדושה השוכן שם, רק שזה נמשך ממילא שמחמת רוב התענוג והקדושה שמשתלשל שם לכן גם פירותיה טובים ומשונים, ויש בה גם כן תענוג גשמי, אבל עיקר הכונה על תענוג הרוחני מהקדושה השורה, שם, והנה בעת שהיו

ישראל במדבר שאז נסתלק הקדושה והשגחה מארץ ישראל כי הכל בא למקומם של ישראל, ונשארו הכנענים שם בלי השגחה לכן היתה אז המדינה ארץ אוכלת יושביה מחמת סילוק ההשגחה מאתם, ואף על פי כן הפירות היו טובים יותר מבכל המדינות אף שנסתלק כל כחה ושפעה, כפי שנודע (שיה"ש א' ג') ש"שמן תורק שמך" שבכל מקום שיש השראות הקדושות, אף על פי שנסתלק אחר כך, מכל מקום הרשימה מהקדושה נשאר קיים תמיד, ומחמת הרשימה זה היו גם כן הפירות משונים ויפים יותר מכל הישוב".

מפורסמים דברי הב"ח שכתב (או"ח סי' ר"ח) בזה"ל תימה הלא קדושת הארץ הנשפעת בה מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ. כי על כן הזהיר ואמר בסוף פרשת מסעי (במדבר לה לד) "ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל", ואמר אם תטמאו את הארץ נמשכת הטומאה גם בפירותיה היונקים ממנה וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ אשר אני שוכן בתוכה ממש, בגוף הארץ נסתלקה השכינה מפני הטומאה שטימאתם אותה, ונמשך מזה כי גם כן אנכי מסלק שכינתי מתוך בני ישראל כי עד עתה היכל ה' המה היו בני ישראל לפי שהשכינה היתה שורה בקרבם ממש ועתה באכלם הפירות היונקים מטומאת הארץ נסתלקה השכינה, כי כשהטומאה נכנסת עם אכילת פירות בתוך בני ישראל יוצאת כנגדה הקדושה מקרב ישראל, ועל כן ניחא שאנו מכניסים בברכה זו ונאכל מפריה ונשבע מטובה כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה".

וכתב ע"ז בספר עלי שור (דף רפ"ג) "הרי אכילת הפירות לאו מילתא זוטרא היא, וכל קדושת ישראל והשראת השכינה בתוך העם תלויה בה, ולזה ניתנה הארץ".

והג"ר אברהם אזולאי בספר חסד לאברהם (מעין שלישי נהר כ"א) כתב בזה"ל "הנה יש להקשות למה בארץ ישראל יגרע ממנו המן הרוחני, ויש לאמר כי הטעם לזה הוא כי במדבר אין פירותיו כדאים לקבל את רוחניותה של הקדושה, כי אין גוף טמא נעשה כלי לקבל רוחניות הקדושה, ועל כן נתן להם

הקב"ה המן מן השמים. אמנם פירות ארץ ישראל הם על ידי הקדושה, ואותה הרוחניות שהיה ראוי אל המן נתלבש בפירות הקדושים ההם, ועל כן לא היה מן בארץ ישראל, כי אם במדבר לא להוריד לחם".

ובספר טוב הארץ (עמ' ס"ד) להמקובך רבי נתן שפירא הביא דבריו וכתב "ולכן הברכה אחרונה דשבעת המינים מסיימת על פירותיה ולא על הפירות, להורות כי קדושת הארץ שורה בפירותיה הגדילים בה דווקא ולא בפירות חר"ל".

ועד"ז כתב החת"ס על הפסוק "שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה" (ויקרא כה ב ד) וז"ל "יש לדקדק דהוי ליה להתחיל "שש שנים תזרע ובשנה השביעית תשבות", ועוד יש לדקדק הכא קאמר "שבת לה" (ולהלו קאמר) "ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ". ויש לאמר דבישר לישראל כי מיד בבואם לארץ ישראל לא תוסיף הארץ תת כוחה הגשמית להם, כי אם שפעת אלוך ממעל היא תושפע על הארץ להוציא צמחה כעין מן שבמדבר, ועל כן אמר ובשרם שמיד בבואם אל הארץ תשבות הארץ שבת לה' כי לא תוסיף תת כוחה הגשמי כמו עד עתה, אלא כל השש שנים יהיה כל פריה קודש חלק אלוך ממעל ובשנה השביעית יהיה שבת שבתון כפל יהיה שבת גם לאותו השבתון".

ויותר מזה כתב החת"ס (תורת משה פרשת שלח) עה"פ "אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם" (במדבר יד ט) וז"ל "דהובא בספרים דזה שהמטיר להם הקב"ה מן במדבר, לא היה בריה חדשה יש מאין, אך מכיון דנודע מכבר שבכל דבר הנברא יש בו כח גשמי וכח רוחני שהוא החיות של דבר, וכל זמן שהיו ישראל הולכים במדבר היה הקב"ה נוטל כל כח הרוחני שהיה ראוי להיות בפירות ותבואה של ארץ ישראל והוריד כח הרוחני ההוא לישראל, וזהו המן שלא היה בו שום דבר הגשמי וכו'", וכע"ז כתב בתשו' (או"ח סי' קצ"ז).

ובספר דברות שלמה איתא "הקשה זקני מרוזין זצ"ל וכי מאי הסלקא דעתן שלאכול מפריה הוא צריך הלא ודאי שלא לצורך זה רצה ליכנס לארץ, ועוד מהו הלשון לאכול מפריה הוא "צריך", "רצה" היה לו לומר.

והסביר כי איתא בשם רבנו האר"י ז"ל שפירות ארץ ישראל מסוגלים ליראת שמים, וזהו שאמרו וכי לאכול מפריה הוא צריך כדי לבא ליראת שמים והלא אמרו חז"ל (ברכות לג) יראת שמים לגבי משה רבנו מלתא זוטרתא היא".

ובאמת שאינו פלא כי פירותיה של ארץ ישראל מסוגלים ליראת שמים כי אדמת ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ובאדמתה יש לקיים הרבה מצוות כגון שמטה ערלה רבעי תרומות ומעשרות ועוד, אם כן אינו פלא שלפירותיה יש הסגולה הלזו, וזה שאמר משה רבנו למרגלים "והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ" (במדבר יג כ) אם אתם צריכים חיזוק ולקחתם מפרי הארץ".

ועי' בחתם סופר (חולין עא:) שאכילת פירותיו הקדושים של א"י משפיע על האדם לבא לידי אהבה ודביקות בהקב"ה "והנה שבח ארץ ישראל זבת חלב ודבש עם שהוא כפשוטו בלי ספק, מכל מקום זה התואר מורה עוד קדושת הארץ ופירותיה, כי הם מולידים קדושה בנפש האוכל אותם ומוסיפים אהבה ודבקות בד', כי התורה הברורה בלי סיג ופסולת נקראת דבש וחלב תחת לשונך, כן פירות ארץ ישראל, ולרמז לדבר זבת חלב ודבש סופי תיבות אותיות שבת כי בכל מאכליה קדושה כמו סעודת שבת".

והאריך בספר סידורו של שבת ביסוד זה (ח"ב דרוש ט' א' א') וז"ל "והנה כבר כתבנו... אשר מהניצוצות הקדושות והחיות הקדושה שבתוך המאכל באין מוחין אל האדם האוכלן להיות מתאוה להודות לה' ולברך בשמו ולאהבה ולירא אותו כאשר בארנו שם. ואך בקושי ובגבורה גדולה צריך להתגבר עצמו על בחיי הקליפיות והרע שבתוך גשמיות המאכל שלא ימשוך עצמו בשום אופן אחר מילוי תאותו והנאת כריסו, כי לא זה שלא יועיל לו לקחת קדושה לעצמו, אף גם ימשיכנו לכל בחי הרעות לבוא עי"ז לעבור כל עבירות שבתורה כמו שכתבנו שם. ואחר כל התגברות הלז הנה המוחין אינם באים אליו עד למחר בעת התפלה בבחי' נטרינא עד למחר כי השתא ואשכחתי' שפרשנו שם, וגם המוחין מצער הוא כי מעט מזעיר חיות הקדוש אשר במאכל כי רבתה בו בחיי המגושם מעפר.

ועל כן כאשר יאכל אדם מאכל בא"י אם ישים בה מעט כוונה לכבוד ה', תיכף ומיד יתלהב לבו ויחשק מאוד ויתאוה להודות לה' ולברך בשמו ולעבדו בלבב שלם, כי יתדבקו בו הרבה מניצוצי הקדושה השוכנים בארץ הלזו, ואין צריך להתגבר הרבה על הרע כי מעט הוא... ולזה סיימה התורה בשבחה של ארץ ישראל אחרון אחרון חביב אחר שחשב שם כל מעלותיה "ארץ חטה ושעורה גפן ותאנה ורמון" וגו' אמר הנה עוד מעלה יתירה בה ואכלת ושבעת וברכת ה' אלקיך רצה לומר מיד כשתאכל ותשבע ממילא וברכת את ה' אלקיך כי יתלהב ויחשוק לבך מאוד לברכו בכל לבבך ונפשך, וזה הכל על הארץ הטובה אשר נתן לך מפני שהיא ארץ טובה ורבה בה הטובה מאת ה', ולכן תתדבק אליך חיות קדושת ארץ הלזו להתאוות לברך את ה'".

קדושת פירות שמיטה לאוכליה

אחר שהארכנו בענין קדושת פירות ארץ ישראל מן הראו להרחיב הדיבור בענין קדושת פירות שביעית בפרט, שהוא בבחינת קודש קדשים, והוא שורש כל הקדושה של הפירות של כל ה' שנים, וכאשר כתב המהרא"ל צינץ בס' מלא העומר (פר' בהר) וז"ל "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" וחזר ופרט לך כו' "ולבהמתך כו' תהיה כל תבואתה לאכול", יראה כמ"ש כ"פ שהמאכל בה קדושה מספיק שתשפיע בכל ששת ימי השמיטה, "כי שבת הארץ לכם לאכלה" שכל המאכל של כל שני השבוע תהיה בו קדושה נמשכת משבת הארץ, ולהיות שכל מי שמקודש יותר מסוגל יותר לקבל קדושה, לכך פרט לך שתשפיע קדושה לפי מדרגתך "ולעבדך כו' ולבהמתך ולחיה אשר בארצך" שהיא בבחינת הארצית "תהיה כל תבואתה לאכול" אכילה בעלמא, או שהוא כדי לאכול הבהמה והחיה ותתעלה ע"י האדם".

וכבא הבאנו דברי החת"ס "כל השש שנים יהיה כל פריה קודש חלק א-לוה ממעל ובשנה השביעית יהיה שבת שבתון כפל יהיה שבת גם לאותו השבתון".

ורבינו צדוק הכהן מלובלין כתב בזה"ל "פירות שביעית יכניסו בהם בישראל קדושה מצד ה' יתברך כי פירות שביעית יש בהם קדושה כמו שכתוב בגמרא אוכלו בקדושת שביעית ולמדו מלשון הכתוב כי קודש היא שאין מועיל בהם פדיון ותופסת דמיהם והפירות יכניסו קדושה בלב האוכל גם כן... ואכילת פירות שביעית מכניסה קדושת שבת בלב האוכל כמו אכילת שבת" (פרי צדיק).

ועי' באלשיך (פר' בהר) דאיתא בזה"ל "כי אם שבת שבתון יהיה לארץ: כלומר איני אומר לך תשבת הארץ בלבד, כי אם שבת שבתון יהיה לארץ, שהוא כי הויה של שבת שבתון יהיה לה מושפע בה, ואותו השבת הוא "שבת לה", כי ממנו יתברך היא ההוי' אשר תתהוה בה, כי גם הוא יתברך יש לו שייכות בדבר מעין שבת בראשית שיש לכל איש נפש יתירה מאתו יתברך, וגם הוא יתברך יש לו למעלה שמחה ושביטה לפי בחינתו יתברך נודעת מאד ליודעים חן, לכן

“שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר” והוא כי כאשר בשבת בהיות לאיש נפש יתירה מעולם משולל יחס שום מלאכה, ועל כן יחייב את ראשו אם יעשנה, כך הארץ בשנה זו אם בימים שהותרה לך מלאכה שהוא בחול תעשה בה מלאכה אתה פוגם בשפע קדושת שבת הנשפע בה מעולם העליון שאין בו שייכות מלאכה וכו’ אך “שנת שבתון יהיה לארץ” והוא האמור כי הוי’ של שבת שבתון הוא רוח קדושה יהיה לה מהעולם העליון, והיא המגדלת פירותיה באופן כי ברוח קדושה מהעולם העליון נתהוו, ואם כן אם תאסוף התבואה לא תתייחס לאוסף תבואתה כי לא ממנה נתהוו פירותיה כי אם מהווית קדושה שמעולם העליון אשר הושפע בה, וזהו “והיתה שבת הארץ לכם לאכלה” כי על ידי שבת שבתון שיהיה לארץ אינך אוכל תבואתה כי אם שבת הארץ ממש היא לכם לאכלה, כי שבת הארץ גידלה הספיח ההוא כאילו שבת הארץ תאכלו, ועל כן לא יהיה לך לבדך אתה בעל השדה לאכלה כי אם לכם שהוא לכל בית ישראל, כי הלא אין הפירות ממך ומשדך כי אינם תבואתה כי אם של השבת בעצמו, והוא אם כן לכל כי כל ישראל יש להם חלק בקדושת העולם העליון של שבת הארץ, ולכן לכולכם תהיה לאכלה וכו’, הרי כי בעיניך תראה רבוי ברכה היוצאת מאליה כי ודאי תגזור אומר כי אין ספק כי אין זה כי אם הוויית קדושה השורה על האדמה והולידה והצמיחה כברכת ה’ אלוקים”.

וז”ל האדמו”ר מראחמסטריוקא שליט”א ב”פ “וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו (ויקרא כה ב), מתאמרא בשם הרה”ק הבת עין זי”ע לכאו’ צריך להבין מה היא השאלה “מה נאכל בשנה בשביעית”, הלא רק בא”י אסרה התורה לעבוד את האדמה, א”כ הרי יכולים לקנות תבואה מהמדינות בחו”ל שמסביב לא”י. ואמר לתרץ, כי אף שאכן יכולים לקנות תבואה מחוץ לארץ, הנה זרע ישראל אינם חפצים לאכול פירות חו”ל רק פירות הגדלים בקדושת הארץ, לכן ישאלו ויאמרו מה נאכל בשנה השביעית, הן לא נזרע ולא נאסף את “תבואתינו”, ר”ל הפירות שלנו, פירות ארץ ישראל, לא נזרעו, על כן הננו שואלים מה נאכל. וע”ז הבטיח הקב”ה “וצויתי את ברכתי ועשה את התבואה לשלש שנים”, הכל כדי שיוכלו ישראל לאכול פירות ארץ ישראל, וכן כתב בקיצור בבת עין (ד”ה א”י לתרץ קושיא הנ”ל), וכותב שם פירות ארץ ישראל מסגולים לקדושה וליראת שמים”.

וז"ל הבת עין (פר' בהר) "ולהבין כל זה צריך להבין מקודם ענין בריאת האדם שאין לו קיום רק על ידי אכילה ושתייה, שלכאורה אינו מובן למה ברא הקב"ה את האדם שיהיה מוכרח לדברים גשמיים דהיינו אכילה ושתייה, ובפרט כמעט שע"ז עובר אדם כמה עבירות ואינו יכול לעבוד את הבורא ברוך הוא בתמידות כל כך, בלי הפסק על ידי טרדת הפרנסה.

אך נוכל להבין כל זה על דרך העבודה, דהנה עיקר כוונת הבורא ית' באשר ברא בחינת אכילה, היה רק בשביל בחינת ארץ ישראל, מחמת שפירות ארץ ישראל יש להם קדושה כל כך כשאדם אוכל מפירות ארץ ישראל, שהם ז' המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל, ואוכל אותם בקדושת הגוף, מעורר ז' מדות העליונים ונקשר ונדבק לבחינת קדושה עילאה, ובא לבחינת ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים וגו'...

וזוהו "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף" היינו כשלא נזרע ולא נאסף ולא יהיה לנו מפירות ארץ ישראל לאכול, באיזה בחינה נוכל לעורר בחי' ז' מדות עליונות הקדושות, ע"ז אמרה התורה "וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית" כדי שיהיה לכם לאכול מפירות ארץ ישראל לידבק על ידם לבחינת קדושה עליונה".

ועי' בפנים יפות (פר' בהר) וז"ל "ושבתה הארץ שבת לה', פרש"י לשם ה' כשם שנאמר בפ' בראשית, וכתוב "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" וגו', נראה פירושו... וכן הוא פירושו בכאן ששנת השמיטה כל פירות שביעית הם קדושים לה' והוא נותנם לכל ישראל וכן הוא בשבת בראשית דכתיב "שבת לה'" וכתוב "כי קודש היא לכם" כמ"ש חז"ל (ביצה טז) מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה....".

וז"ל הגר"ר פנחס אפשטיין זצ"ל "עוד זאת אדרבה מן הראוי והחובה חובת הגוף והארץ, להמציא תחבולות וכל מיני השתדלות, שהארץ ארץ אבותינו ארץ המקורות שרוב גופי תורה תלויים בה, תהא נייחא ושובתת לכל פרטי' ודיני', ורק בקדושה לשם שבת לה' בכוונות גבוהות שלגבוה סלקי, בלי שום כחל ושרק ותחבולות של ערמה שם באמת, רק פרי ועמל של כובד הגלות

והטלטול המר בין עריצי ארץ המטילים מסים וארגוניות. ושיניקתנו מן הקרקע תשפיע עלינו שפע קדושה ואמונה מקורית, אמונה זה סדר זרעים אדם זורע שדהו וכרמו ומאמין בחי העולמים (ירושלמי הובא בתוס' שבת ל"א.) וק"ו אם אדם אינו זורע ואינו חורש שדהו וכרמו גפנו ותאנתו בשביעית כמה אמונה טהורה וצרופה" (הגאון זצ"ל כנראה למד שאמונה זו זרעים מחמת השפעת הפירות, הובא בספר השמיטה באור החסידות ועוד מקומות).

ובספר קומץ המנחה כתב בזה"ל "והנה כבר ביארנו שכפי הכנת המזון ככה ימשוך האדם לגופו שפע קדושה... והנה ראה הוא יתברך להכין הכנת קדושה לארץ במצות השמיטה, שמצוה זו תגרום שפע קדושה לארץ עד שיהיה זרע הארץ משפע הקדושה הנשפעת בה, וקדושת המאכל תקדש גוף האוכל כי המזון מתהפך לגוף הניזון... וכמו כן נתן הוא יתברך להם מצות השמיטה שיתקדש יבול הארץ, ומזה המזון יושפע קדושה לניזונים מן הארץ, כי היה מן העפר שהכל ניזונים מן הצמחים, לכן אמר "והיתה שבת הארץ" היא הקדושה הנשפעת בארץ עד שיהיה מזון שלכם מצד הקדושה "לך ולעבדך כו' ולבהמתך תהיה כל תבואתה" לאכול ורמז בזה כי ידוע שכל הנבראים מתעלים במדרגת דומם צומח חי מדבר, כי הדומם מתעלה בצומח והצומח מתעלה בחי שאוכלו ונהפך הצומח לחי מדריגה יתירה, אולם הודיע שקדושת שמיטת הארץ תגרום שהתבואה תאכל הבהמה, ר"ל מה שבדרך הטבע קדושת החי מעלה הצומח, לסיבת קדושה שתושפע במצות השמיטה תהיה התבואה אוכלת החי המשפעת קדושה בחי והתבואה מעלה את החי לפי גודל קדושה המושפעת בארץ, ואחר שיהיה המזון מצד הקדושה יגרום להם קדושת הגוף לשמור ולעשות הכתוב בתורה" עכ"ל.

והאור החיים הקדושה על הפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך" כתב בזה"ל "שלא תאמר שיהיה משפטו כשאר שולחן גבוה שהכהנים זוכים בו, אלא לכם לכולכם יחד כהנים לויים ישראל שאין גדר לאחד יותר מחבירו בפירות שביעית" וכוונתו שבשנת השמיטה כל בני ישראל זוכים משלחן גבוה.

וכן כתב בספר שם משמואל (בהר, שנת תרע"ד) "וע"כ בשנת השביעית שבה הארץ להנותן וכל האוכלין מפירות משלחן גבוה קזכי, וע"כ יש קדושה בפירות שביעית ותופסת דם כהקדש".

עוד כתב בספר שם משמואל (שם שנת תרע"ג) איתא וז"ל "ולשכירך ולתושבך, ברש"י בשם תורת כהנים אף הגוים, ויש להבין דפירות שביעית יש בהם קדושה ואין מוציאין פירות שביעית לחו"ל, למה יהיו מותרין לגוי וכו', ונראה עפ"י מה שכתבנו במק"א בהא דכתיב בברכת פ' בחוקתי שיהי' כ"כ ריבוי תבואה, היינו שלעתיד יחזירו ישראל בתשובה את כל פליטי האומות ע"י מה שיאכילום ממזונותיהם שאז יהי' שרשם ממקום גבוה... וה"נ יש לומר דשביעית היא רמז לימות המשיח ויובל הוא רמז לעוה"ב, וע"כ פירות שביעית יש בהן קדושה מעין לעתיד שהמזונות יהיו משורש קדוש מאד נעלה ע"כ בזה שיאכילום לגוים ימשיכום לתשובה וכעין לעתיד...".

מצות התלויות בארץ

ואחר שהארכנו בענין השראת השכינה בארץ ישראל ובעם ישראל, ע"י עבודת הארץ ושדד אדמתה, וההשראה הקדושה שיש על פירות הארץ, נבין היטב עד כמה תהיה התעוררת גדולה עי"ז לזרז הגאולה ובשוב ה' את ציון, ועל אחת כמה וכמה שמעצם מהות של "מצות התלויות בארץ" באופן הראוי, יהיה בהכרח נשפע השפעה עליונה המקשר אותנו עם השכינה הקדושה והאהבה הישנה. לא בגדר שכר, אלא מצד ההכרח הטבעי הרוחני שבמציאות ההשפעות של המצות הללו, שבכחם לעורר האהבה הישנה לקשר אותנו עם השכינה הקדושה להביא הגאולה, וכבר האריכו בספרים הקדושים בענין זה, וכדאי לאספם במקום אחד.

ז"ל הג"ר אלי' גוטמאכר זצ"ל מגריידיטץ "ואצלי כבר ברור, שאם יקיימו ישראל שיתחילו לעבוד אדמת הקודש בסך ק"ל משפחות, שיהיה התחלת הגאולה גם כשלא יהיו ישראל ראויים לכך, ואין לבאר במכתב רק מעט... כתיב בתהלים (פה ב) "רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב" ואיתא בילקוט (תהלים רמז תתלג) בתיקון המתנות, ואז שבת שבות יעקב באין זכות הרבה, כמו שנאמר כמה קראי אחר זה...".

וכוונתו הגה"ק זצ"ל לדברי הילקוט "למנצח לבני קרח מזמור רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב זה שאמר הכתוב "ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה" הקב"ה הופך ומהפך בה ונותן עיניו בה עד שתרצה מעשיה להקב"ה, והמצות שנצטוו ישראל עליה, אם הוציאו את המעשרות ועושים את השמיטים אותה שעה היא מרצה את מעשיה להקב"ה, וכן הוא אומר "אז תרצה הארץ את שבתותיה" לכך "רצית ה' ארצך" וגו' וכוונת חכמינו ז"ל כאן שבקיום מצות התלויות בארץ מתרצים להקב"ה כמו שכתוב "רצית ה' ארצך", ועי"ז מתקיים המשך הקרא "שבת שבות יעקב", וזה שכתב הגאון "שאם יקיימו ישראל שיתחילו לעבוד אדמת הקודש... שיהיה התחלת הגאולה".

ומה שכתב הגאון "ואז שבת שבות יעקב באין זכות הרבה, כמו שנאמר כמה קראי אחר זה" אולי כוונתו שבהמשך הפסוקים כתוב "נְשֹׂאתָ עֵון עַמְּךָ כְּסִיתָ כָּל חַטָּאתָם סֵלָה אֲסַפְתָּ כָּל עֲבֹרֹתֶיךָ הַשִּׁבוֹת מִחֲרוֹן אַפָּי" דהיינו שע"י שהקב"ה נתרצה לא"י מתוך קיום המצות התלויה בארץ לכן נמחלו עוונותיהם ועי"ז באים להתיקון, כמו שכתוב שם בהמשך הפסוקים "אֵךְ קָרוֹב לִירְאֵיו יִשְׁעוּ לְשֹׁפֵן כְּבוֹד בְּאַרְצָנוּ וְגו'".

היוצא לנו מזה שהקב"ה מתרצה בעמו ע"י קיום מצות התלויה בארץ, ועי"ז מוחל העוונות שלהם ומביא הגאולה.

וביתר עמוק כתבו תלמידי הגר"א (ער"ח תמוז תקצ"ח, שהיתה שעת רעב שהביא למגפת דבר) במכתב ל"משה מונטיפיורי" למען החזקת אנשי הכולל קהל הפרושים שרצו לפרנס עצמם בחקלאות בזה"ל "עיניהם ולבם של ישראל עמינו הקדוש מצפים ומחכים מתי תתעורר האהבה והארץ תתן יבולה לעם הקודש אשר עליה ולא יצטרכו עמך ישראל זה לזה כו' כאשר ידוע לכל שער עמנו קדושה אשר תורתנו הקדושה והארץ הקדושה ועוה"ב הכל אחד. מסורת בידנו מאבותינו ובקיום התורה הקדושה באה"ק בארץ הקודש בכל הליכותיו וחוקותיו במצות התלויות באה"ק אז תתחזק ותתקשר ותתייחד הכל ואז השפע יורד ממקור הברכות כאשר התורה העידה אם בחוקותי כו' הגם שבכל מצות שנצטוינו מה' מצווים לעשות שלא ע"מ על מנת לקבל פרס, לא כן במצות התלויות באה"ק אמרה תורתנו הק' ובחנוני נא יאמר ה' כו' וכמאמר חז"ל עשר בשביל שתתעשר ובאתערותא דלתתא תליא מלתא לעורר אתערותא דלעילא ועד מתי תהיה ארצנו הק' חריבה ושוממה ועם ה' למשל לחרפה ולשנינה" (ארכיון מונטיפיורי, הובא בספר השיבה לירושלים דף 518).

וז"ל הג"ר יצחק אייזיק כהנא (מחבר ספר תולדות יצחק על ספר היצירה, מגדולי המקובלים בירושלים, ותלמידו המובהק של רבי יצחק אייזיק חבר אב"ד סובאלק) באגרת לרבי צבי הערש קאלישר (עי' בישורן ל"ד, במאמרו של רבי יחיאל גולדהבר שליט"א באריכות) "והנה ידוע בזה"ק וס' הליקוטים מהאריז"ל בכמה מקומות שבכל דיבר יש ענין פנימי וחיצון כמו באדם גוף ונפש וכן בכל מצוה עשיית המצוה וכוונתה וכן בתורה פשט הנגלה והנסתר...

והנה בוודאי שלום העיר הקדושה ותיקונה שיחזור השכינה לתוכה כמקדם הוא ע"י לימוד התורה וכוונתה... והנה ענין הנ"ל ע"י תורה ותפלה בכוונה הראוי' הוא ענין פנימי לתיקון השכינה להחזיר עטרה ליושנה להגדיל את שלום העיר הק' כראוי לנו לדרוש את שלומה... והנה ענין הנ"ל מי יודע אם נזכה לזה אם לא בסיוע שלומי אמוני ישראל המבינים ומשכילים בזה.

אך יש עוד ענין חיצוני לתיקון הנ"ל, והוא להצמיח צמח צדקה לארץ הנשמה הלזו כידוע לנו להחיותה ולקיימה בקיום מצוותיה התלויות בה וכמ"ש בס' הלקוטים החדש מרבינו הקדוש הארז"ל (ד' מד:): וז"ל "ולהיות כל טובתם תלוים בזה הבירור, כי כשיושלם הבירור יבוא משיחנו ב"ב וכו' והנה עיקר הבירור הוא תלוי במצות הנוגעות בארץ וכו' וז"ש גדול יום הגשמים כיום קבוץ גלויות וכו' אלא קיבוץ הגלויות עצמו הוא קיבוץ כל הניצוצות הללו וז"ש שובה ה' את שביטנו כאפיקים בנגב" ע"ש ויונעם לך כי הוא דרוש ארוך ועיקר הדבר בהמצות התלוים בה שהם הבירור הרוחני כידוע והם המעשרות...

כי התיקון הוא דוגמת הקלקול ממש, כי זה לעומת זה וכו' ותיקון הג' דברים עולם שנה נפש בארץ הנשמה הוא מבואר בפ' בחקתי (כו לד) כנאמר "אז תרצה הארץ וכו' כל ימי השמה" הוא בחינת המקום, ונאמר "ותירץ את שבתותי וכו'" הוא בחינת הזמן שהוא שנה, "או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עוונם" הוא בחינת הנפש.

והנה אמרו רז"ל בפסחים הנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם, ולכן היה התעוררות בלב נדיבי עם ישראל כעת בעקבות ימות המשיח לפקח עינים על תיקון אדמת ישראל בעבודת אדמת הקודש שהוא ראשית התיקון והוא תיקון המקום שהוא בחינת עולם, כי ארץ ישראל הוא כללות העולם שהוא אמצע הישוב כמ"ש בזה"ק בכמה מקומות, והיא הארץ אשר ה' דורש אותה על תיקונה הראוי, וממנה יתקון ממילא כל העולם שנכלל בה, כמ"ש כל העולם כולו מתמצית ארץ ישראל שותה, ועיקר התיקון שלה כבר כתבנו שהוא במצוותיה התלוים בה, והם בקיום הפרשת תרומה ומעשרות ולקט שכחה ופאה.

והנה מבואר ברעיא מהימנא (סוף פר' משפטים) אשר כל המצוות הנ"ל נאמרים ג"כ על זמן קיבוץ גלויות ישראל שהם בחינת נפש, כי ענין לקט נאמר "ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל", וענין שכחה נאמר "ותאמר ציון עזבני ה' ואדניי שכחני, התשכח וכו' ואנכי לא אשכחך", וענין פאה כבר כתב רבה"ג הגר"א ז"ל בביאורו על ישעיה על עשרת השבטים שהם בגדר פאה במקום א' בסוף הארץ שהוא בחינת שדה, כי אנו בבחינת לקט המפוזר בכל השדה שהוא העולם.

וד"ל רה"ג הגר"א ז"ל ישעיה (יא יב) על פסוק "ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ" הוא כמ"ש ברע"י מהימנא שישראל הם לקט שכחה ופאה לעני ולגר תעזוב אותם, והענין שישראל נחלקו לג' חלקים והם יהודה ועשרת השבטים ובני משה, יהודה הם לקט נפוצים בד' כנפות הארץ, עשרת השבטים הם שכחה כמשכתוב "האובדים בארץ אשור", בני משה הם פאה שיושבים בפאה אחד. ואלו הג' כתות "לעני ולגר תעזוב אותם", עני הוא משיח כנאמר "עני ורוכב על החמור", ולגר הוא משה כמ"ש "כי גר הייתי" עכ"ל

וכן מצאתי בכתבי הרב החסיד המפורסם ר' מנחם מענדיל ז"ל תלמיד רה"ג הגר"א ז"ל שקיבוץ גלויות בג' מצות האלו לקט שכחה ופאה, כמבואר בפסוקים הנ"ל, וידוע שכל דבריו הם מפי רבו ז"ל.

והנה לפי זה מה טוב ויפה היה הדבר הזה עלינו השארית הנמצא בעה"ק הזה וסביבותיה לאזור חיל בקיום המצות הנ"ל הנהוגות בה, ולהתבונן על תשוקת משה רבנו ע"ה שהתפלל תקט"ו תפלות לבוא ולקיים מצוותיה התלויים בה, והרי אנו מתגוררים בה כמה שנים ואין איש שם על לבו כלל. הלא אם היינו זוכים בביורר הזה, לא היינו צריכים בירור היסורים הנ"ל והיה קץ לפדות נפשינו".

ומקור הדברים הוא בזוהר משפטים קט"ו ע"א, שם מבאר הגר"א שלקט הוא נגד שבט יהודה, שעליהם נאמר ואתם תלוקטו אחד וכו', שכחה נגד עשרת השבטים שנשכחו, ופאה נגד בני משה שנמצאים בקצה הארץ.

בזכות שמירת שמיטה ימהר הקב"ה הגאולה

אחר שהארכנו בענין סגולת קיום מצות התלוית בארץ בכלל, להחיש הגאולה ולעורר אהבת דודים, יש לשום לב ולהדגיש ענין זה בפרט בנוגע מצות שמיטה, אשר כל רבותינו אמרו שתלוי בזה קירב הגאולה. והם אמרו זאת מב' טעמים (א) שבעוון ביטולה גלינו מארצינו, וכמו שאיתא בקרא (ויקרא כו לד) "אז תרצה הארץ את שבתותיה וגו'" (שם בפסוק מג), "והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם והם ירצו את עוונם", (בדברי הימים לו ב כא) "למלאות דבר ה' בפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה" וכביאור רש"י שם שגלו שבעים שנה אחר בית ראשון כנגד שבעים שמיטות ויובלות שלא שמטוה, ועי"ש כל החישוב, וכנגד זה שבתה הארץ שבעים שנה שהיו בגלות.

(ב) מחמת גודל יקרת המצוה אשר הוא המצוה היותר יקר והיותר קשה מכל מצות התלוית בארץ, וכמו שכבר אמרו חז"ל (ויק"ר א"א) "גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו (תהלים קג-כ) במה הכתוב מדבר אמר רבי יצחק בשומרי שביעית הכתוב מדבר בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום אחד לשבת אחת לחודש אחד שמא לשאר ימות השנה ודין חמי חקליה הוא ביירה, כרמיה ביירה, ויהבי ארנונא ושתיק (רואה שדהו וכרמו בור ועוד נותן מס למלך ושותק) יש לך גבור גדול מזה" ע"כ, וכע"ז איתא בתנחומא (שם א') "ולמה נקרא שמם גבורי כח, רואה ששדהו מופקרת ואילנותיו מופקרים והסייגים מפורצים ורואה פירותיו נאכלים וכובש את יצרו ואינו מדבר" ע"ש.

וממילא אם בכל מצוות התלויות בארץ קדושתה פועל לעורר אהבת דודים, על אחת כמה וכמה מצוה נורא זו, גדול כחה לזרז מאוד הגאולה, וכאשר אמרו רבותינו שמשיח בא במוצאי שבעות.

ונתחיל להעתיק דברי רבותינו הקדושים עם המכתב הידוע מאת הגה"ק רבינו אלי' גוטמאכר מגריידיטץ זצ"ל אל הבעל נפש חיה¹⁵ (הודפס בספרו בתשו' ח"א סוף סי' א'). והבעל נפש חיה הקדים אל התשובה בזה"ל "והנני להעתיק בחיבורי זה האיגרת אשר כתב אלי הגאון הצדיק עיר וקדיש הרב דומה למלאך ה' צ-באות כבוד קדושת שמו תפארתו מוהר"ר אליהו במוהר"ש זצ"ל אבדק"ק גריידיטץ יע"א בארץ פרייסען".

וז"ל המכתב

ב"ה י"ג למב"י תרל"ד

ישא ה' ברכה לידיד נפשי וכו' הרב מו"ה חיים אלעזר נ"י אבד"ק קאליש יע"א

הנה אם היה בכוחי לעשות פעם נסיעה לשעשע עם כבוד גאונו נ"י בצירוף גדולי רבני פאלען לפקח על עסק הקודש ישוב ארץ ישראל, הייתי מדלג על ההרים לבוא שם, אבל תש כוחי לטוב נשמע ולבקש מאת כבוד גאונו למצוא מבוא לבוא לכאן לא רהב לבי על כן אניח הכל לרצון הבורא יתברך. ואצלי כבר ברור, שאם יקיימו ישראל שיתחילו לעבוד אדמת הקודש בסך ק"ל משפחות, שיהיה התחלת הגאולה גם כשלא יהיו ישראל ראויים לכך, ואין לבאר במכתב רק מעט.

נמצא בתהלים (קב יד-טו) "עת לחננה כי בא מועד כי רצו עבדיך את אבניה" וגו' ועיין ספורנו שם (בתהלים שם) שנגלו לגלות מחמת מאיסת הארץ ובתיקון זה יבוא הגאולה.

כתיב בתהלים (פה ב) "רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב" ואיתא בילקוט (תהלים רמז תתלג) בתיקון המתנות, ואז שבת שבות יעקב באין זכות הרבה, כמו שנאמר כמה קראי אחר זה.

¹⁵ להג"ר חיים אלעזר וואקס אב"ד דק"ק קאליש ברוסיא, שהיה בזיווג ראשון חתן אחיו של רבינו בעל דברי חיים מצאנז, ובזיווג שני נעשה חתן רבי יהושעלע קוטנער זצ"ל.

ואיתא באלשיך (ויקרא כו ב) ועקידה, שניהם אומרים יחד (שם) "וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור ואת הארץ אזכור" שקשה למה כפל תיבת אזכור פעמיים שוב בסוף, הא בזה התחיל הקרא. אך אמר הקב"ה "וזכרתי" הייתי זוכר זכות אבות, ולא הגליתי אותם רק הייתי מעניש אותם במקומם. אבל "והארץ אזכור" העלובות שעשו בארץ במניעת שמיטות ומתנות בארץ בלי מציאות למחול, לכך צריך פיתוי האדמה, וגם בשכל האנושי הוא לעשות לפדות האדמה התחלה מאתנו ושוב יגמור ה'.

ויש לראות גודל התכלית בזה, שהקליפה גבר גם בצדיקים היותר גדולים לבטל הטוב הזה, יען שכל כח הקליפה תלוי בגלות, ובביטול הגלות יבוטל כמאמר הגמ' בסוכה (נב).

ידידו ואוהבו הק' אלי' במוהר"ש זצ"ל חונה פה גריידיטץ יע"א

מסרתי עוד דברים בזה לידיד נפשינו הרבני מו"ה גרשון נ"י עכ"ל המכתב.

הנה בדברי רבינו הגאון הקדוש ברורים יש כמה נקודות בענין התישבות בא"י, ונכתב אותם בקצרה, א) שהיות שהלכו בגלות מחמת מיאוס הארץ, צריכין קודם לתקן זאת בחיבת הארץ. ב) שהארץ מתרצה אל הקב"ה בזכות קיום המצות התלויים בה. ג) היות שהלכנו בגלות מחמת ביטול קיום מצות שמיטה ומתנות לכן לא ימחול לנו העוון החמור הזה, קודם שנחזור ולפתות האדמה בקיום מצותיה. ד) שמשכל האנושי אם אדם רוצה לקבל דבר טובה צריך הוא קודם להתחיל מעצמו ורק אח"כ יעזור לו במה שאין ביכולתו, וזהו כענין אתעוררתא דלתתא מעורר לעילא.

מה שנוגע לנו בעיקר כעת הוא נקודה השלישי שבקיום מצות שמיטה מתרצה הקב"ה על חטא ביטולה בעת בית הראשון, ולכן מאוד צריכים להזהר במצוה זה שבקיומה תלוי הגאולה שלימה. והנה דברי הגה"ק הובאו ע"י גדולי הדורות ונעתיק ב' מקורות שהובאו דבריו בתוספת נופך.

וז"ל הרידב"ז (בהקדמה לבית הרידב"ז) "בס' נפש חיה מהרב הגאון רח"א וואקס זצ"ל מביא מכתב מהגאון הק' ר' אלי' גדידיצער זצ"ל זי"ע שהוא היה המעורר הראשון לעשות ישוב חדש בארצנו הק' לעבוד אדמת הק' כידוע לכל, וכתב במכתבו שברור לו אם ישבו כעת ישראל על אדמתם שהמה ק"ל יהודים (כך היה בזמנו) וישמרו את השמיטה כדת התורה ויתקנו בזה העון שחטאו אבותינו בהיותם על אדמתם, וזהו הסיבה ראשונה לגלות ישראל מארצו ככתוב מפורש בתורה בתיקון העון הזה, יבוא ברור משיח צדקנו, ואך הס"מ יעשה כל ההשתדלות לבלבל זה הדבר העומד ברומו של עולם. ומביא הא דכתב המהר"ם אלשיך הק' ובעל העקידה ז"ל זי"ע עה"פ וזכרתי את בריתי יעקב וגו' ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור למה כפל ב' פעמים אזכור כי הארץ צועקת לפני הקב"ה על שבניה חיללו שנת השבתון ושבתה הארץ שבת לה'. והנה אנחנו בוכים וצועקים לפני הקב"ה אבינו שבשמים זה קרוב כמעט לב' אלפים שנה מהחורבן זכור לנו ברית אבות ואין אנחנו נענים, הוא מפני שהארץ ג"כ צועקת לפני הקב"ה מה עשו לה בניה בחללם את השבת קודש שלה הוא השמיטה. ע"ז אמרה התורה וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור, ר"ל אתה צועק זכור לנו ברית אבות זוכר אני את בריתי אתם אבל גם והארץ אזכור גם הארץ צועקת זכור מה שעשו לי בניך, אחינו ב"י שימו לבכם לדברים האלו היוצאים מפי גאון קדוש זי"ע שהיה בדורנו וידע היטב מצבינו בזה"ז".

ובספר ציר נאמן (דף ס) איתא "וכן הצדיק ר' אליהו גוטמאכער אבד"ק דעיר גריידיץ כתב וז"ל והגאולה ממתנת עלינו, ורק בהתחלה מועטת מאתנו יופתחו כל שערי גאולה וישועה, ויש לומר בטח שאם יהי' התחלה לישוב א"י לפדות חלק מסוים לעבודת ישראל שישמרו שבתות ומועדים מלעבדה, ויקיימו כל מצות התלויות בארץ שתבוא הגאולה הגדולה שהיא בכלל זכו שימהר ויחיש קודם בעתה עכ"ל ושאלתי את פה קודש הגאון המנוח אדמו"ר מוהרי"ל דיסקין זצוק"ל אם דעתו מסכמת לדבריו והשיב כי הגאון רבי אליהו לא מסברת עצמו אמר אלא רק מדברי חז"ל המה וכל אחד מחויב להאמין ולהסכים, ואז ראיתי והבנתי שהוא מסכים לדברי הגר"א גוטמכר. וכן הראה לי

הלכה למעשה שהשתדל עבורי בעת שעסקתי בקנין אחוזת ארבל בשנת תרמ"ה".

והג"ר מנחם מנדל מנדלזון שליט"א ראב"ד דקוממיות גדולי ישראל (בהסכמה לספר "המעשה של שביעית") כתב "גדולי ישראל לתקופותיהם יצאו למערכה זו הן במטרה להחזיר עטרה ליושנה לעורר המצוה שכמעט נשכחה מישראל, והן לזכות את ישראל בסגולת המצוה שבעוונה גלינו, ובזכות קיומה נגאל בב"א. **שבכך ראו את תכלית ישוב אר"י וקיום מצות השביעית כמובא בהקדמת הרידב"ז על פאת השלחן בשם הגה"ק הגר"א מגרידיץ זי"ע**".

וכעת נעתיק עוד מגדולי ישראל בזה.

ומצינו להגה"ק רבי יהושע ליב דיסקין זצ"ל תיאור נורא על תפארת ושמחת ארצינו הקדושה בקיומה בה מצות שמיטה ושבסולתה להחזיר העטרה ליושנה, ולקרב קץ המקווה, במכתב שכתב לבאראן ראטהשילד אודות שמירת שמיטה כהלכתה (הובא בספר לתולדות פולמוס שמיטת תרמ"ט דף 98) וז"ל "ומלבד זה מי לא יבין אשר בהנחל עליון יקר וגדולה לרום כבודו לתת לו אחוזת נחלה בארץ הקדש, **וימלא גם ידו לבנות הנהרסות זה קרוב לשני אלפים שנה**, מי לא ידע אשר בשמירת שביעית ירום כבודו ונשא עוד כן בישראל, וכן בכל לאומי הארץ כלם יאשרוהו בראותם כי על פי חוקי תורתנו הקדושה יסדם כנתינתם מסיני יכוננום, או אז ישמע קול תרועת שמחה בארץ הקדש קול ששון מעיר הקדש קול לבשי עוזך ירושלים ארץ צבי בגדי תפארתך, כי קרובה ישועתנו לבוא למנות שמיטות ויובלות, גם חרבות ארץ הקדש יעלוזו, שדי תרומות קודש גיל תחגורנה, כי יזכרו ימי עולם בסוד אלוה-עליהם ורוח קדשו מרחפת עליהם".

בכרוז מכל גאוני ירושלים ובראשם השרף הבריסק והגרש"ס בשנת תרמ"ט יתא בזה"ל "וכעת בימינו אלה אשר זכו כמה מאחב"י להיות להם אחוזת נחל בארצנו הקדושה לעבדה ולשמרה ולקיים מצות התלויות בארץ, וזה זמן לא כביר אשר נדבה רוח שרי ונשיאי ישראל גם המה לקנות אחוזת נחלה באה"ק, ונתנו אותם למאות נפשות וחפץ ה' בידם הצליח אשרי חלקם.

ועתה בעלי המושבות היראים והחרדים לדבר ה' שמחים עלי גיל בצפייתם כי קרבה שנת השבע שנת השמיטה ויזכו לקיים מצות ד' שצונו בתוה"ק לשבות מעבודת קרקע כמאה"כ "ושבתה הארץ שבת לה", וכל א' מעובדי אדמת הקודש שומרי אמונים ישליכו אתם ומחרשתם, ולבם נכון בטוח בה' כי הוא הנותן דגן והתירוש והיצהר, ובזכות שמירה מצות שביעית על אדמת הקודש גאולתנו קרובה לבוא, וארוכת כולנו מהרה תצמה כמובטח לנו מימי עולם. אך שמועה שמענו כי איזה בני אדם אשר לא נחה דעתם בזה, באמרם מי יפרנס אותנו ומאין תבוא עזרתנו אם לא נעבוד את אדמתנו בשנה... כי מי הוא אשר יוכל לחפש אחרי היתר במצוה זאת אשר היא גאולתנו ופדות נפשנו".

וז"ל הג"ר זכריה שטרן זצ"ל רבה של שאוול, ובעמח"ס זכר יהוסף "וכתוב כל ימי השמה תשבות, ועד אשר תרצה הארץ את שבתותיה אשר בסיבת החטא הזה מביטול שמיטה גלינו מארצנו, ואשר בקיום מצות התלויות בה ובשביתת הארץ בשנת השמיטה כשתתישב הארץ אז נקוה להבטחתו ית"ש חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו ואשר כימי צאתנו ממצרים יראנו נפלאות" (תהלוכות האגדות ס"פ ל"ג).

ובמכתב של הרה"ק רבי יוסף מרימינוב זיע"א איתא בזה"ל "כי בזה תלויים גאולתנו ופדות נפשונה כי בעוה"ר נתפזרנו בין הגויים בעון השמיטה המקום ירחם ומדה טובה מרובה".

וז"ל האבני נזר במכתבו שכתב בחודשיו אחרונים בחייו למען שמירת השביעית בשביעית תר"ע "בכך חוב קדוש הוא על כל אחד ואחד מאחבנ"י בכל מקומות מושבותיהם לסייע וכו' ובכך יהי זכות השביתה חל על כלל ישראל שהרי בגלל נדבותם יצא השביתה אל הפועל, ואולי יהי גם תיקון כללי על חטא הקדום שגלינו מארצנו בעוון השמיטה כמבואר בכתוב, ובזכות זה ישיב ה' את שבותנו ויחזירנו לארצנו ויחננו כימי עולם נאום הכותב וחותרם ברגשת הנפש".

ונעתיק דברים מתוך מכתב ששלח גדולי ישראל אל הגולה ובראש החותמים הג"ר חיים ברלין זצ"ל וז"ל "ואשרי למי שיזכה ויחזיק במצוה זו

להיות עושה ומעשה, ועביד דלא תשתכח תורת ומצות שביעית מישראל, אשר בצפייתנו אנחנו מצפים להעזר ולהושע על ידה ובזכותה מכל צרותינו אשר אפפנו וסבבנו מכל צד בכל ארצות פזורינו ולהגאל בזכותה גאולה שלמה ע"י משיח בד"צ בב"א".

וד"ל הרידב"ז במכתב "ועל כן לבנו יהמה אליכם אחינו שבגולה תחזיקו ידי שומרי תורה מצות שמיטה אשר בגללה נתגרשנו מארצנו ובקיומה תקותנו לחזור אליה בביאת מלך המשיח בב"א".

והג"ר אליעזר דוד פרידמאן שליט"א אמר בזה"ל "ראיתי מכתב של הגה"צ מוהר"ח מאנטוניה זצ"ל לבי אומר לי שבמצוות השביעית תלויה הגאולה שכן בסיבתה גלו" (גליון אז נדברו דף 31).

עוד כתב הגה"צ מוהר"ח מאנטוניה זצ"ל במכתב "כבוד הרב כש"ת מו"ה נחום וויידענפעלד אבד"ק דאמבראווא. נתכבדתי בקונטרסו בצירוף קונטרס הרה"ג הג' הרידב"ז שליט"א בדבר השמיטה הבעל"ט (היא שנת תר"ע). הלא דבריכם חיים וקיימים, כי מאז נפשי קודר תתהלך על הנמצאים מקילים בדבר אשר קיומינו תלוי בזה, ואשר תקוותנו אם יחזיקו במצוות השמיטה כראוי, ירחם ה' על פלטתנו, ובא לציון גואל..." (שם).

וד"ל מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א "ובזכות מצות שביעית נגאלין, כמו שאמרו בסנהדרין (צז). במוצאי שביעית בן דוד בא, ואמרו בשם מרן החזון איש זצ"ל דהיינו שאם ישמרו שביעית אז במוצאי שביעית נגאלין" (הקדמה לספר דרך אמונה ח"ד, וכן הוא בפאר הדור ח"ג דף רכא)¹⁶.

¹⁶ ביתד (מוסף ש"ק תשע"ד 51) יש כתבה על המעמד כשהביאו לפני מרן הגר"ח שליט"א הספר שיח השמיטה, וכתוב שם בזה"ל "היה זה מעמד נדיר מרן שליט"א קיבל את הספר לידיו בשמחה רבה, "בוודאי יש בזה משום קירוב הגאולה" אמר לנוכחים, היות וחז"ל אמרו במוצאי שביעית בן דוד בא, ומרגליה בפומיא דמרן החזון איש זצוק"ל שזה רק אם ילמדו וידעו היטב את ההלכות כי אם לאו אין זה נקרא שבאה שמיטה שהרי לא עשו שום דבר כדין למען שמיטה".

עוד שם "חז"ל אומרים שבמוצאי שביעית בן דוד בא, מרן החזון איש זצוק"ל היה אומר אם לא שומרים שביעית כדין זה לא נקרא שבא שביעית, ולכן היה מזרז ללמוד את ההלכות, וזה גם הטעם לחיבור בענייני שביעית, ועוד אחרים חיברו על ההלכות אלו שכל זה מקרב הגאולה".

ולמדנו מכל דברי רבותינו הקדושים כאן שיש במצות שמירת שמיטה זכות מיוחדת להחיש הגאולה, וטעם אחד נתבאר בכמה מרבותינו הללו, שזהו תיקון לחילול שנת השמיטה שהיתה בזמן הבית, תיקון אשר לא זכינו לעשות רק אחר קרוב לאלפיים שנה שרחקנו מארצינו.

והג"ר בנימין מנדלסון זצ"ל ראב"ד קוממיות האריך במכתב (הובא בספר שביעית באור החיסות) באופן נפלא מאוד בענין זה, והססתי להעתיק כל דבריו מחמת האריכות. אך גמרתי בלבי להעתיקו מחמת חשיבות הדברים, וכדאי לקרוא כל דבריו בשימת לב.

וז"ל "ידוע שאותם גדולי הדור קדושי עליון בדור שלפנינו לפני למעלה מששים שנה עסקו ורצו שנזכה אז מיד לאר"י בביאת המשיח, ואף שעדיין לא קיימנו אז מצוות התלויות בארץ, כי עדיין לא עסקו פה בעבודת האדמה, אלא כדרכם של העולים הראשונים שעסקו בלמוד התורה לשמה ועבודת ה', ואולם משלא זכינו לכך, נראה שההכנה לקראת קץ הגאולה וביאת המשיח צריכה להיות כבר גם בקיום בפועל של מצוות התלויות בארץ.

ואז אחרי קביעת ההלכה בדבר ישוב ארץ ישראל קמו גדולים וקדושים ואף אותם שלחמו בחרוף נפש נגד חטא ההתיישבות באר"י ברוח הכפירה ונגד המתחברים לחוטאי חטא הנ"ל, והתחילו לעורר שהשומרי תורה יתישבו באר"י ויקיימו מצוות התלויות בארץ.

מצות שמירת שביעית נתגלתה סגולתה בקירוב ביאת המשיח, ומבואר ביותר בהקדמת בית רידב"ז בשם הגה"ק מגריידין זצ"ל. וידוע שעשיית מצוה ולהיפך חטא לא נעשית אלא בכח הניתן מלמעלה, במצוה מסייע צד הקדושה, וח"ו בעוון נפתח הכח מצד ההיפך (האוה"ח הק). ולכן אותם עובדי האדמה שנתישבו ע"י מפרסמי רעיון הכפירה נ"ל לחמו נגד קיום השמיטה בשדה וכרם, וכמו שגרמו בשעתם ע"י שיטותיהם לעכב עבודתם של העולים הראשונים לקרוב הגאולה ע"י למוד התורה לשמה באר"י, כך גם אח"כ התאמצו בהרחבת שיטותיהם, ובכך גרמו לעכוב בהכשרה לקראת הגאולה ע"י האופן השני, דהיינו

שיהודים יקיימו בארץ מצוות התלויות בארץ ובפרט שמירת השמיטה המקרבת הגאולה.

שמעתי מפי זקני ירושלים תר"ב שהגה"ק מבריסק שהיה מפורסם לבעל רוח"ק, והיה פה בראשית התחלת הישוב ונתן שמו על הישוב החקלאי הראשון פה וכאשר הביאו לפניו חוברת הדנה בהיתר העבודה בשביעית בישוב זה, בראותו זאת הסיר מיד את שמו מהגליון של הישוב אשר שמו הודפס עליו. וההסבר לכך הוא, כי בהכשר למהר ביאת משיח צדקנו צריכים לקיים מצות השביעית ושאר מצוות התלויות בארץ, ולכן נתן שמו על ישוב הבא לקיים זאת, ומשראה שמחפשים היתרים על שמיטה ראה שבזה ידחו הגאולה ח"ו ולכן הסיר שמו.

ואף אח"כ בשנת תר"ע כתב הגאון הרידב"ז זצ"ל "ספר מחאה", וכותב בשער הספר וזו שמיטה השלישית אשר לאחר שיצאה הוראת שעה בשמיטה הראשונה שנתיישוב אחינו במושבות בארה"ק הותרה לגמרי באופן אשר כל מסכת שביעית נעקרה ח"ו, ומיותרת היא בישראל. ולמען אשר לא ישתקע ח"ו לגמרי שנת השבתון מן הארץ, ולמען שלא יקבע הלכה לדורות, כתבנו הקונטרס הזה כדי שלא יהיה חזקת ג' פעמים בערב שביעית בתורת מחאה. בדברים אלו רצה הגאון הרידב"ז להציל את האחור, ולא להניח חזקה על השתרשות החטא של אי קיום מצוות התלויות בארץ ודחיקת הגאולה.

וראה זה פלא אותו גאון וקדוש בעל האבני נזר זי"ע אשר הקדים בשעתו רפואה למכה בקובעו להלכה שמצוות ישוב אר"י נוהג בזה"ז, כתב כעבור שנים מאז ה' חדשים לפני הסתלקותו במכתבו למען שומרי השביעית משנת תר"ע, ובכן יהי' זכות השביתה חל על כלל ישראל שהרי בגלל נדבותם יצא השביתה אל הפועל, ואולי יהיה זה גם תיקון כללי על חטא הקדום שגלינו מארצנו בעוון השמיטה כמבואר בכתבו ובזכות זה ישיב ד' את שבותנו ויחזירנו לארצנו ויחננו כימי עולם נאום הכותב וחותם בהרגשת הנפש עכ"ל מכתב זה בסוף ימיו הוא מעין צוואה לדור.

אותה המחאה ואחריה הצואה הנ"ל לא נתקבלה כראוי ע"י הצבור ולא באה הגאולה כפי שהם רצו וכתבו, אח"כ באה המלחמה העולמית הראשונה על כל תוצאותיה.

אחרי המלחמה הראשונה הורו שני עמודי עולם מהכי גדולים שבדור משלשלת תלמידי הבעש"ט זי"ע ומשלשלת תלמידי הגר"א זי"ע, הם כ"ק מרן האדמו"ר זצ"ל מגור שכתב ופרסם במכתב מז' אייר תרפ"א על הספינה וכותב "וכן הוא באמת דעתי אשר מצות ישוב ארץ ישראל שנצטוונו בתורתנו הקדושה איננה דבר התלוי בזמן רק בהיכולת והאפשרות" (אוסף מכתבים ס'), כן פסק מרן החזון איש זצ"ל (בשביעית סי' כ"ד) "אבל הדבר מוכרע בסברא שדין זה כלל הרצון שתהיה הארץ מיושבת מישראל ולא יתנו בארץ ע"ז וארץ ישראל היא גם בגלותנו והרי אנו חייבים בישובה ולדור בה גם בגלותנו וכמו שהאריך הר"מ פ"ה מהל' מלכים וכמש"כ הרדב"ז פ"ד מהל' סנהדרין הלכה ו'".

וגם שמעתי שכאשר כ"ק מרן אדמו"ר מגור זצ"ל ביקר פה בשנת השביעית והזכירו לפניו ענין היתר המכירה אמר אז, התורה רוצה שישמרו שמיטה והם ממציאים עצה איך לא לשמור, וההסבר הוא שלא דמי למכירת חמץ כי בחמץ הרי התורה רוצה שלישראל לא ישאר חמץ בביתו ומוצאים דרכים איך להוציא מרשותו בשביעית, רצון התורה שאדמות ישראל ישבתו בשביעית ע"י יהודים ולא לחפש עצה שלא ישבות.

ומרן החזו"א זצ"ל ברר ועסק להשריש הלכה למעשה עניני מצוות התלויות בארץ ובפרט שמירת השביעית.

שני עמודי עולם אלו בזה שעוררו בדבריהם ובמעשים אשר היוו פסק הלכה לדור להתיישב בארה"ק, וכן הזהירו וזרזו בשמירת מצוות התלויות בארץ, בפרט שמיטה, ובזה היה ההכשר לקרב הגאולה וביאת המשיח.

ובעו"ה לא זכינו אז לשמוע, ובאו החבלי משיח הנוראים במלחמה העולמית השניה, ולאחר המלחמה כשחשבנו שהוא קץ ופדות נפשנו, באה תקופת המעבר של מדינת ישראל במקום ארץ ישראל" עכ"ל.

אתערותא דלתתא

ואחר שהארכנו בענין מה שמצות התלויות בארץ בכלל, וקיום מצות שמיטה בפרט, בכחם לזרז הגאולה, מן הראוי להתבונן בתורתנו הקדושה עד כמה יש צורך בהעבודה שלנו בארץ ישראל כדאי לעורר האהבה שלנו, והאם זה רק ענין של זכות לזרז הגאולה, אלא כל ענין זכותנו בארץ ישראל תלוי בכפי כמה שאנו עושים למען מטרה הנעלה הזה של הגאולה השלימה.

ידועים דברי חז"ל (מדרש איכה פ"ה) "השיבנו ה' אליך ונשובה, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע שלך הוא השיבנו, אמר להם שלכם הוא שנאמר (זכריה ב') שובו אלי ואשובה אליכם נאם ה', אמרה לפניו רבש"ע שלך הוא שנא' (תהלים פ"ה) שובנו אלהי ישענו, לכך נאמר השיבנו ה' אליך ונשובה", וכאן לא כתוב מהו המסקנה של המחלוקת.

אבל בילקוט (תהלים רמז תתל"ד) מצינו פשרה "אמרו בני קרח עד מתי אתה אומר (ירמיה ג יד) "שובו בנים שובבים" ישראל אומרים לך שוב תחלה שנאמר (תהלים צ יג) "שובה ה' עד מתי" ואתה אומר לא כי אלא שובה ישראל, לא אתה תשוב לעצמך ולא אנו לעצמנו, אלא שנינו כאחד", וכענין זה ממש מצינו לכל אורך זכותנו בארץ ישראל, שלא זכינו לה רק אחר שעשינו דבר לזכות לזה. וכן אמרו גדולי הדורות עד היום הזה, שבזכות אתרועתא דלתתא של עשייתנו בבנין ארץ ישראל בכלל ובנטיעתה בפרט, נזכה לאתרועתתא דלעילא להגאולה השלימה, ובזה נאריך בס"ד.

כתוב (דברים יב ה-ז) "כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל שַׁבְּטֵיכֶם לְשׂוֹם אֶת שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה" וידוע מה שאמרו ע"ז בספרי "יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל "לשכנו וגו'" דרוש ומצא ואח"כ יאמר לך נביא" ונלמד מכאן שאפי' קודם בנין בית המקדש ובחירת מקומה עלינו להתשדל בעצמנו לקרב הדבר, ורק אח"כ יהיה הקב"ה שולח לנו הנביא, וכענין זה מצינו אצל ארץ ישראל בדברי רבותינו בכמה מקומות.

כתוב "ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי פלתו אשת אברם בנו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן וישבו שם, ויהיו ימי תרח חמש שנים ומאתים שנה וימת תרח בחרן, ויאמר ה' אל אברם לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך" (בראשית י"א-יב).

ולמדו מזה בזה"ק שעד שאדם בוחר לילך לארץ ישראל לא יסייע לו הקב"ה ולא יצוה לו לילך לא"י, וקאמר הזוה"ק ש"מכאן המקור להבא לטהר מסייעין אותו"!!

וז"ל "ת"ח מה כתיב ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן הרן וגו', ויצאו אתם מאור כשדים..., ובשעתא דנפקו מה כתיב ללכת ארצה כנען דרעותא דלהון הוה למיהך תמן, מכאן אוליפנא כל מאן דאתער לאתדכאה מסייעין ליה, ת"ח דהכי הוא דכיון דכתיב ללכת ארצה כנען מיד ויאמר ה' אל אברם לך ועד דאיהו אתער בקדמיתא לא כתיב לך לך, ת"ח מלה דלעילא לא אתער עד דאתער לתתא בקדמיתא על מה דתשרי ההיא דלעילא ורזא דמלה נהורא אוכמא לא אתאחיד בנהורא חוורא עד דאיהי אתערית בקדמיתא, כיון דאיהי אתערית בקדמיתא מיד נהורא חוורא שרייא עלה, ועל דא כתיב (שם פ"ג) אלקים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט א-ל בגין דלא יתפסק נהור' חוורא מעלמא לעלמין. וכן (ישעיה ס"ב) המזכירים את ה' אל דמי לכם בגין לאתערא לתתא במה דישרי אתערותא דלעילא, וכן כיון דאתער בר נש אתערותא בקדמיתא כדון אתער אתערותא דלעילא, ת"ח כיון דכתיב ויצאו אתם מאור כשדים וגו' מיד ויאמר ה' אל אברם וגו'."

עוד כתוב שם בהמשך הפסוקים "ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען" וכתב ע"ז באגרא דכלה בזה"ל "ויבואו ארצה כנען הן אמת הה"א בסוף תשמש במקום למ"ד בתחילה ומי יתן ונדע למה לא נכתב בלמ"ד לארץ כנען. אך נ"ל גם זה מודיע לנו חיבת הקודש עליהם, כי לא היה עליו מצות הש"י למשא כי באם היה עליו לטורח ולמשא וכמוכרח לקיים אזי היה די לשיגיע לקצה ארץ ישראל ולשם יקבע דירתו, ולא כן חיבת אברהם

שהיה משתוקק מאוד לקיים מצות הבורא ביתר שאת וכיון שראה הש"י חפץ בישיבת הארץ הקדושה הלזו אזי לא הסתפק לצאת ידי חובתו בהגיע לקצה הגבול ולנוח שם, רק ללכת בה מהקצה אל הקצה להשתעשע במצות הבורא, כדמיון שאמרו רז"ל על החסידים ואנשי מעשה שלא זז מידם הלולב כל היום בעת חיובו (סוכה מא): הגם שבנטילה בעלמא יוצא ידי חובתו, עם כל זה לגודל אהבת מצות הבורא עליהם. ובזה יוצדק שלא אמר לארץ רק ארצה היינו לשוטט בכל הארץ להשתעשע במצות הבורא עליהם, כי זה כל האדם להתענג במצות הבורא".

והנה להלן (פי"ג) כתוב "וה' אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי הַפָּרֶד לֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׂם צַפְנָה וְנִגְבָּה וְקִדְמָה וְיָמָה. כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְנַנֶּה וּלְזָרְעֶךָ עַד עוֹלָם. וְשִׁמְתִּי אֵת זָרְעֶךָ כְּעַפְרֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִם יֹכַל אִישׁ לְמַנּוֹת אֵת עַפְרֵי הָאָרֶץ גַּם זָרְעֶךָ יִמְנָה. קוּם הִתְהַלֵּךְ בְּאָרֶץ לְאַרְכָּה וּלְרַחֲבָה כִּי לְךָ אֶתְנַנֶּה. וַיֵּאֱהָל אַבְרָם וַיָּבֵא וַיֵּשֶׁב בְּאַלְנֵי מִמְרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה'. הִרִי שֶׁהִקְבִּיָה צוּה לְאַבְרָהָם אֵת מֵה שֶׁכָּבַר עָשָׂה כְּדַבְרֵי הָאֲגָרָא דְכֻלָּה הַנ"ל, אֵלָּא הַנְּקוּדָה הוּא שֶׁהִיּוֹת שֶׁהוּא חִיבוּב אֵת זֶה, לְכֵן נִצְטוּה בֵּה מֵאֵת הַקְּב"ה, וְשַׁע"י זֶה יִזְכֶּה לְקִנּוּת אֵת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּמֵאמַר הַכְּתוּב "כִּי לְךָ אֶתְנַנֶּה".¹⁷

¹⁷ והיות שתחילת יסוד ענין "אתערותא דלתתא" בנוגע קנין א"י למידים אנו מתוך של חיבת אברהם אבינו, ראוי להביא מדברי האגרא דכלה בחביבות אברהם אבינו לארץ ישראל, על פסוקים הללו. שמתוך זה נבין איזה התעוררת התעורר באברהם שלקראתו יצא הקב"ה בהבטחה לנתינת הארץ.

כתוב "וַיִּקַּח תָּרַח אֵת אַבְרָם בְּנוֹ וְאֵת לוֹט בֶּן הָרֵן בֶּן בְּנוֹ וְאֵת שְׂרֵי כְלָתוֹ אֲשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיָּצְאוּ אִתָּם מֵאִוֵר כְּשָׂדִים לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן", וז"ל האגרא דכלה "ויקח אברהם: לקחם בדברים והודיעם מעלת ארץ ישראל".

וממשיך האד"כ להפליא בנסיעה העצום הזה, לבאר המספר העצום של אנשים שנסעו עם אברהם, וז"ל "את שרי אשתו: ריבוי הא"ת באפשר שפחותיו ואמהותיו. ואת לוט: ריבוי הא"ת בני ביתו של לוט. ואת כל רכושם: אפשר ריבוי הא"ת המעשרות או החומשים מן הרווחים לקח אתו להוציאם בקדושת ארץ ישראל. רכושם: לא אמר רכושו לשון יחיד להורות דגם שרה היתה מרווחת, כי אשת חיל עטרת בעלה היתה כאניות סוחר וכו' וכמו ששבחה שלמה (משלי לא יד)... ואת הנפש וכו' הנה לדעת רז"ל הכוונה על הגרים שגיררו (סנהדרין צט): י"ל ריבוי הא"ת מה שאותן הגרים שוב גיררו בני ביתם או קרוביהם והדומה".

ונמשיך ללמוד הפסוקים שם

"וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵי ה' וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט... וַיַּעֲבֵר אַבְרָם בְּאַרְץ עַד מְקוֹם שָׂכָם עַד אֵלּוֹן מוֹרֶה... וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזָרְעֶךָ אֲתוֹן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" ואמרו ע"ז חז"ל (בב"ר פרשה לט) במדרש בזה"ל "וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט אמר רבי לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים אמר הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת, וכיון שהגיע לסולמה של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש בעידור בשעת העידור אמר הלואי יהא חלקי בארץ הזאת אמר לו הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת" הרי לנו עוד פעם שרק אחר שראה טבע הארץ השפיע טוב על הארץ ורצה והשתוקק אליה והתפלל שהלואי יהיה זה חלקו הבטיחו הקב"ה בזה.

אנו רואים מכ"ז האיך כל ענין וענין של קנין בארץ ישראל בא רק ע"י דרישת המקום קודם שנצטוו בה, וקודם שבכלל נתגלה אליו הקב"ה בענין זה כלל וכלל, וזאת הוא כוונת הספרי הנ"ל בתחילת דברינו "יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל "לשכנו וגו'" דרוש ומצא ואח"כ יאמר לך נביא".

וראה זה פלא שעל פסוקים הנ"ל "שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲתָה שָׁם צְפֹנָה וְנִגְבָּה וְיָמָה. כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתָה רֹאֶה לְךָ אֲתִנְנֶנָּה וּלְזָרְעֶךָ עַד עוֹלָם. וְשִׁמְתִי אֶת זָרְעֶךָ כְּעַפְרַיִם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִם יוּכַל אִישׁ לְמַנּוֹת אֶת

ודברי האגרא כלה יתבאר עוד יותר עם דברי חז"ל על הפסוק "ועינכם אל תחוס על כליכם", ואמרו ע"ז במדרש שכל טוב "מכאן שהטלטול קשה על האדם ביותר", והיינו משום שהיה באותם זמנים כל ענין טלטול הדרך קשה ביותר, ורק משום שיוסף שהיה משנה למלך היה יכול לאמר להם לעזוב כליהם בארצם והוא ימלא את צרכם, משא"כ אברהם הצריך לנסוע ולטלטל עם כל נכסיו וכליו, ועם כל הקושי הכרוך בזה, ואעפ"כ אהבתו לארץ ישראל קלוקל את השורה, והיה בידו להשפיע על כל האנשים אשר אתו להצטרף בשמחה, כמו שמעיד הכתוב ויקח אברם, וכנ"ל מהאגרא "לקחם בדברים והודיעם מעלת ארץ ישראל".

ועוד ממשיך האגרא דכלה לתאר גודל אהבתם לארץ ישראל ומצות ה' "ויצאו ללכת ארצה כנען וכו' הוה ליה למימר וילכו ארצה כנען נ"ל להורות חיבת הקודש לאברהם ושרה איך השתוקקו לקיים מצות הבורא ב"ה, כי הנה מדרך בני אדם כשנוסעים לאיזה מקום רחוק אשר יצטרך למשוך זמן נסיעתם למחוז חפצם, הנה בעת נסיעתם בתחילה ויצטרכו לשאול באיזה דרך ילכו לא ישאלו באיזה דרך נלך לשם כיון שיש עדיין עיירות רבות קודם, רק ישאלו באיזה דרך נלך לעיר פלוני הסמוכה ומשם אל הסמוכה אליה, והם לגודל חיבת הקודש עליהם אזי תיכף בעת נסיעתם מביתם לא זז מהם הזכרת ארץ ישראל, רק תיכף שאול ישאלו באיזה דרך לארץ כנען".

עֶפֶר הָאָרֶץ גַּם זֶרְעָךָ יִמָּנֶה. קוּם הַתְּהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ לְאֶרְפָּה וּלְרַחֲבָה פִּי לְךָ אֶתְנַנָּה" שדייקנו לעיל שזאת היתה בשכר מה שהשתדל אברהם קודם מעצמו להתהלך לארכה ורחבה. כתב הנצי"ב (הובא בספר לכו נרננה) לדייק מכפילות ההבטחה של נתינת הארץ, שזהו הוראה לדורות שבבית שני ושלישי יתעסקו קודם בני ישראל בבנין הארץ מעצמם, ורק אח"כ יתעורר הקב"ה לגמור בעדם, וכמו שנבתאר בס"ד.

וז"ל הנצי"ב בספרו העמק דבר (בראשית יג, יז) "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה", אמר לו שנית מתנת הארץ, היינו אחר שיענשו... ויהיו גולים ונתמעטים, ישובו לארץ ישראל וישבו בה. אבל לא באותו אופן שישבו בראשונה בימי יהושע שאז נתקיים כי כל הארץ אשר אתה רואה, שישראל לא בנו בתים ומצאו הכל לפניהם, אבל בגאולה השניה והשלישית נדרש אברהם אבינו להתהלך בארץ. וכן יהיה בשוב הקב"ה את ישראל לארץ הקדש יהיו מוכרחים לבנות בתים ולעשות הישוב בעצמם".

והנצי"ב חזר על דבריו במכתב בזה"ל "והננו מאמינים בהבטחת ה' לאברהם אבינו... מתחלה אמר ה' אשר בראיה יקנה אותה, ואח"כ אמר שיתהלך בארץ ובזה תנתן לו הארץ, והראיה ע"ז כי בירושה ראשונה ע"י יהושע בן נון לא נצטוו להקדים פעולתם ולעשות ישוב הארץ טרם בואם, ובבואם מצאו הארץ מיושבת בכל טוב. אבל אחר שהיה הגלות ויתקיים בנו "ושמתי את זרעך כעפר הארץ" שהכל דשים עליהם, בעת ההיא, קום התהלך בארץ וכו' היינו בביאה שאחר הגלות, עלינו להתהלך בארץ ולעסוק בישובה טרם נזכה בהב"ב. אמנם אמר ה' התהלך בארץ ולא אמר לך בארץ, אלא משום שהיה הליכת אברהם בכל הארץ לא בדרך הטבע אלא בכח אלוקי, כך יהיה ישוב הארץ ע"י ישראל אבל בעזר אלוקי כמו שהיה בימי עזרא שבנו בעצמם הבתים וככה יהיה בגאולה העתידה בב"א" (שיבת ציון ח"ב עמ' 5).

ואיתא בזה"ק (במדבר קיח ע"א) "ת"ח פקודי אורייתא עלאין אינון לעילא, אתי בר נש ועביד פקודא חדא ההוא פקודא קיימא קמי קודשא בריך הוא ומתעטרא קמיה ואמר פלנייא עבד לי ומן פלנייא אנא בגין דאיהו אתער ליה לעילא, כגוונא דאיהו אתער ליה לתתא ה"נ אתער לעילא ועביד שלמא

לעילא ותתא כמה דאת אמר (ישעיה כז) או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי, יעשה שלום לי לעילא, (לעיל יד ב) שלום יעשה לי לתתא, זכאה חולקיה דההוא בר נש דעביד פקודי אורייתא.

שמחו את ירושלם וגו' בגין דחדוה לא אשתכח אלא בזמנא דישראל קיימי בארעא קדישא דתמן אתחברת אתתא בבעלה וכדין הוא חדוותא דכלא חדוותא דעילא ותתא.

בזמנא דישראל לא אשתכחו בארעא קדישא אסיר ליה לב"נ למחדי ולאחזאה חידו דכתיב שמחו את ירושלם וגילו בה וגו', וגילו בה דייקא".

והעיר לי הגר"א אריה שפירא שליט"א לדברי הגר"א שכתב ע"ז ביהל אור בזה"ל "תמן אתחברת אתתא בבעלה: ואז שורה ת"ת בארץ ישראל מל', וזהו ג"כ מאתערותא דלתתא אתערותא דלעילא וזהו ג"כ סמיכות לדרוש הנ"ל".

וכוונת הגר"א לבאר דברי הזוה"ק שע"י קיום מצות בארץ ישראל דוקא (וכידוע דברי הרמב"ן בכמה מקומות), מתעוררת הקב"ה אלינו (בבחינת "כל אשה שתובעת בעלה...) כמשוש חתן על כלה, וקאמר הגר"א שלכן נסמך דברים אלו בהזוהר הקדוש למאמר הסמוך לה "כגוונא דאיהו אתער ליה לתתא הנ"נ אתער לעילא" כי זהו הענין של קיום מצוה לעורר הקב"ה אלינו, ולכן רק בארץ ישראל מותר לשמוח ולא בחוץ לארץ.

וכך כותבים תלמידי הגר"א בשנת תקצ"ט למשה מונטיפיורי כדי שיאות לקנות קרקעות לחקלאות, "עיניהם וליבם של ישראל עמנו הק' מצפים ומחכים מתי תתעורר האהבה והארץ תתן יבולה לעם הק' אשר עליה. מסורת בידינו מאבותינו... ובקיום התורה הק' באה"ק בכל הלכותיו וחוקותיו במצות התלויות באה"ק, אז תתחזק ותתקשר ותתייחד הכל ואז השפע יורד ממקור הברכות ... ובאתערותא דלתתא תליא מלתא לעורר אתערותא דלעילא ועד מתי תהיה ארצנו הק' חריבה ושוממה ועם ה' למשל, לחרפה ולשנינה". והמתבונן בדברים הללו, יראה שהם דומים מאוד אל דברי הזוה"ק הנ"ל וביאורו של הגר"א, שענין התעוררת האהבה, שזהו הענין של "אתחברת אתתא

בבעלה" תלוי בקיום המצות בארץ ישראל, וביותר במצות התלויה בארץ כמו שהביא הג"ר יצחק אייזיק כהנא זצ"ל מהגר"א המובאים לעיל.

וכן כתבו עוד תלמידי הגר"א בעניין בנין ירושלים ובנין בית המדרש החורבה "ותעלו זכרון ירושלם עלי ראש שמחתכם עורו נא והתעוררו נא כגבורים חלציכם חזקו נא בעד עמינו ועיר אלקינו להרים ראש עליון לאקמא שכינתא קדישא למצוא מנוח לכף רגלה בבית מדרשנו, ותקומו ותרחמו ציון כי עת לחננה לרצות אבניה ואת עפרה יחוננו. ובאתערותא דלתתא תליא מלתא לעורר אתערותא דלעילא לבנות הנהרסות" (גנזי ירושלים ב' דף ג').

ולכן גם השתדל הג"ר ישראל משקלוב זצ"ל בענין עשרת השבטים קיבוץ גלויות כמו שכתב באגרתו לעשרת השבטים "שכל הדברים צריך התעוררות תחלה מלמטה...".

וכן חסידי חב"ד בחברון כותבים "לרחם ארצינו החריבה והבזויה והשוממה, ולמלאות חורבותיה להחזיק ישובה... ולתת לעם ה' אחוזה ונחלה בארצינו הקדושה... באתערותא דלתתא תליא מלתא לעורר האהבה העליונה" (השיבה לירושלים דף 518).

וכן כתב הג"ר מאיר אורבאך זצ"ל בעל האמרי בינה במכתב "ותהיו לנס ולעינים לכל אחב"י אשר לאל ידם לעשות חיל בעבודת אדמת הקודש וגאולה תתנו להארץ ואתערותא דלמטה יתעורר לעומתכם הבטחת הקב"ה והארץ אזכור, כעתירת ידכם המחכה לישועת ה' בב"א ומברך אתכם מקרב לב כי יברך אתכם ה' בשלום הבעה"ח פה עה"ק ירושלם תוב"ב כ"ח סיון תרל"ו לפ"ק. מאיר בהגאון המנוח מ"ו יצחק איצק אורבאך זלה"ה, מלפנים אבד"ק קאליש כעת בעה"ק תובב"א" (מכתב; שיבת ציון עמוד 95).

ובמכתב הידוע של הגה"ק ר' אלי' מגריידיטץ זצ"ל לבעל נפש חיה זצ"ל (הובא בתשו' נפ"ח סי' א') מבואר שיסוד זה להקדים מעשינו כדאי שנתברך ע"י זה שיבא הגאולה הוא מ"שכל האנושי", וז"ל "ישא ה' ברכה לידיד נפשי וכו' הרב מו"ה חיים אלעזר נ"י אבד"ק קאליש יע"א... ואצלי כבר ברור, שאם יקיימו ישראל שיתחילו לעבוד אדמת הקודש בסך ק"ל משפחות, שיהיה התחלת

הגאולה גם כשלא יהיו ישראל ראויים לכך, ואין לבאר במכתב רק מעט... וגם בשכל האנושי הוא לעשות לפדות האדמה התחלה מאתנו ושוב יגמור ה'... ידידו ואוהבו הק' אלי' במוהר"ש זצ"ל חונה פה גריידיטץ יע"א".

וז"ל הג"ר שמעון סופר זצ"ל "רק העיקר לידע ולהודיע ולספר בשבח הקולוניא הסמוכה לק"ק צפת הנודעה בשם ראש פנה, ואשרי לכל הזוכה לתמכה ולסעדה ולהשביחה בשבח המגיע לכספים הנצרך להם כעת סך עשרת אלפים פראנק, ובזה נקוה בטח לה' הגומר בעדינו שיכונן מעשה ידיהם וברנה יקצורו תבואת זרעם אשר זרעו ואשר יזרעו ויפרו וירבו בארץ הקדושה, וילוו אליהם יראי ד' מכל תפוצות ישראל קהל גדול יכנו בתים ויטעו כרמים וארץ הקדושה החרבה והשוממה תושב בזכות זה נזכה לקרב גאולה השלימה ולראות פני משיחנו" (מכתב; שיבת ציון עמוד 95).

והגה"צ ר' ישראל פרידמאן מטשורקוב זצוק"ל כתב "אחדש"ה מה מאד שמחתי בהתבשרי ע"י אנ"ש נ"י שרחש לבם דבר טוב ורעיון ישוב א"י תובב"א על טהרת הקודש החל לפעם בקרבם ליסד חברה אנשים שומרי תורה לקנות להם אחוזה אחת מאת אגודת ישראל להושיב שמה אנשים לשדד אדמתה לזרוע שדות ולנטוע כרמים בעבור ישמרו חוקיה ותורותיה ינצורו... ע"כ חזקו ואמצו להוציא הדבר ויבואינו לפועל ומאיתערותא דלתתא יתעורר רוח ממרום וירחם ה' עלינו במהרה לציון ברנה". (ספר ליקוטים דף 49).

וכך למדנו מפי רבותינו מאורי דורינו שבזכות ישוב כל ארץ ישראל נזכה לקבל משיח צדקינו.

ו"מקווים אנחנו שמלך המשיח יבוא בקרוב כשיהיו כל ערי ישראל על מכונם" (אגרות משה או"ח ח"ה סי' ל"ז).

עוד מצינו מדברי מרן הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל, שעודד את ההתיישבות בעמנואל הוא אמר "ליזם ובונה העיר הרב אפרים זלמן מרגלית ז"ל מאנגליה, שסיפר לו שהוא הולך לבנות עיר ואם בישראל בשומרון שבארץ ישראל, הגר"מ זצ"ל התרגש מאוד מהרחבת ישוב ארץ ישראל ע"י הציבור החרדי ואמר לו בהאי לישראל: "שהעיר הזאת תקרב את ביאת משיח צדקנו"

(הגר"י בראנד שליט"א מפי הג"ר מרדכי אייכלר שליט"א אב"ד בירושלים, דומ"ץ בבעלזא, ומלפנים אב"ד ורב דעמנואל).

וזאת אשר דרש האדמו"ר הבית ישראל יום א' ר"ח אייר תש"י בהנחת אבן פינה של בית פליטים לשיבת שפת אמת וז"ל "דוד המלך ע"ה אמר "בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס" מצות יישוב ארץ ישראל היא להרבות הבנין, הקמתו של כל בנין נוסף בארץ ישראל היא בכלל המצוה של יישוב ארץ ישראל, בונה ירושלים ה' צריכים לבנות עם ה' כלומר להרבות כבוד שמים וכבוד התורה, **כשבני ישראל עוסקים בבנין הארץ כמצווה עלינו מפי הקב"ה יקויים הסיפא של הפסוק נדחי ישראל יכנס' ואין דרך אחרת.** הרופא לשבורי לב היינו כל אלו שסבלו ונתייתרו מהצרות ומסבלות המלחמה יזכו למצוא רפואה ותרופה לשברון לבם הרופא לשבורי לב, העוסקים והתומכים בהקמת הבית המיועד לתורה ויראת שמים להגדיל כבוד שמים והתורה יזכו בזכות זה לגאולה שלימה גאולת הנפש וגאולת הגוף משמים ממעל" (בית ישראל להבה דף רצד).

וכן דרש הגר"י לווינשטיין זצ"ל נראה בעליל שימים אלו הם ימות המשיח.. ארץ ישראל נבנית בצורה שלא נבנית מעולם ויתכן שנבנית למען מטרה זו התבוא הגאולה בהיות ארץ ישראל מיושבת. זכורני בעת הצהרת בלפור שהחפץ חיים ז"ל אמר שזו התעוררות לגאולה אך מאוד צריך לדאוג מי יחטוף את הארץ שלא יעשו הם לבעלים עליה, **עאכ"כ עתה שרואים אנו בנין ארץ ישראל ודאי שזו הכנה לגאולה...**" (ח"ג, אמונה, עמוד רעט).

"הנה כשמונה מאות שנה היתה ארץ ישראל שממה בלי יושב.. ולפתע פתאום זכינו עם ישראל [לשוב] לארץ ישראל, והארץ נבנית שלא כדרך הטבע, וא"כ עלינו להתעורר ולצפות לגאולה ולמלך המשיח" (ח"ז, דרכי העבודה, עמוד צד).

וכדאי להעתיק כאן מתוך ספרו של המגיד הג"ר רבי יהודה ליב בן משה הלוי עדל זצ"ל שהיה מקורב מאוד אל הגר"א ובנו רבי אברהם, מה שכתב

בספרו אפיקי יהודה (דרוש כ"ב אות י"ב וי"ג).¹⁸ בענין האיך שדוקא ע"י שלא נשנה על החטא שגרם חרבן בית השני שלא עלו כל ישראל לאר"י, והשאיירו חלקים מא"י שממון, ורק אדרבה יעלו כולם וישבו בכל ארץ ישראל, רק אז נהיה בטוח שלא נלך עוד בגולה בגלות שלישית.

וז"ל "כי אחר שידע הש"י כי מה שלא היה קיום אל הגאולה השניה הוא לפי שלא עלו כולם... רצה לנחמם תנחומין שלמים כי בגאולה השלישית אי"ה שוב לא תהיה זאת הסבה המחצבת רהב זאת האומה, ולזה אמר "שאי סביב עיניך וראי כולם נקבצו באו לך" וגו' כלומר ולא שיעלו לחצאין "כי כולם כעדי תלבשי וגו'" רצה לומר ולא יהיו עליך למשא אבל להיפך כי יהיו לך לעדי ותפארת "ככלה תעדה כליה".

והשלים המאמר להכריח התכלית הנמשך מזה הקבוץ הכללי (עד שלא ישאר אחד והוא בתוך הגולה), ואמר (ישעיה מט יט) כי חרבותיך ושוממותיך וארץ הריסותיך וגו' ירצה החרבה והשממון אשר היו בבית שני (כלומר הריקות בלי מלוי בני אדם) היו סבה לשתהיה הארץ מהורסת בכלל, בלתי מקוימת בישובה. אבל "עתה תצרי מיושב" כלומר לא יהיה שם עוד מקום פנוי עד שיתהווה ח"ו מזה סבה להריסות הארץ, ויומשך מזה "ורחקו מבלעיד" והם השונאים הקמים עליך.

ואמר עוד (ישעיה מט כ) "עוד יאמרו באזניך" גו' רצונו כזה אם ימצא בכם אז משפחה או שבט אשר לבבו פונה מעם ד' אלקינו לבלתי לכת אחריו לעלות לציון מושיעים, כמו שנמצאו כמותם בעלותם מבבל, ישלחו להם שארית הגולה (והם מתוארים בני שכול) אגרות אגרות לאמר (ישעיה ב ה) "בית יעקב לכו ונלכה" גו' ומלאו את הארץ וכבשוה אל יעצרכם גשם העצלות מלכת אל הר בת ציון גבעת ירושלים כדי שלא ישאר בארצנו מקום פנוי וריקות ויעירו ויעוררו את האהבה בזה בהזכירם את אשר כבר נעשה וקרא זה אל זה ואמר זכור תזכור כי "צר לי המקום", כלומר המקום הפנוי אשר היה לנו מאז

¹⁸ ובעל שואל ומשיב כתב בהסכמתו לספרו זה (ח"ב) שכאשר יצא לאור ספרו הראשון "שפה לנאמנים" העוסק בעניני דקדוק ולשון הקודש "נתיקר שמו בעיני הגאון התנא האלקי מוהר"א מוילנא עד אשר פיו הוא ציוה להביאו אל מדינת ליטא להיות לו ליד כותבת ספריו הקדושים".

בזמן הבית השני "צר לי" כלומר היצר לי מאוד כי היה סבה לארץ הריסתנו ע"כ
כעת שוב לא תעשה כזאת, אבל גשה לי ואשבה ר"ל בוא אלי, ובזה אתקיים
לשבת פה".

קץ המגולה

ואחר כ"ז שנתבאר במעלת פירות הארץ שע"י מתקשרים כלל ישראל אל הקב"ה, ועל ידה שורה השכינה בישראל, ושע"י אתעורתא דלתתא של קיום המצות התלויות בארץ, נתעורר אתעורתא דלעילא ומקשר אותנו עם השכינה הקדושה, נבין עומק כוונת הגמ' מגילה (יז): "ומה ראו לומר קיבוץ גליות לאחר ברכת השנים דכתיב "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא", ועי' בגמרא (סנהדרין צח) "אין לך קץ מגולה מזה שנאמר "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו" וכו', ופרש"י "כשתתן ארץ ישראל פריה עין יפה אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה יותר", והרמב"ן בספר בגאולה כתב "ואשר כתוב עליו "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא" ענינו שיצוה להרים לשאת פרים כאשר יקרב קץ ישראל לשוב טרם בואם".

ובתנחומא איתא "ישש"י מְדַבֵּר וְצִיָּה: מִפְּנֵי מָה כְּתִיב כָּךְ, לְלַמֵּדךָ שְׂבָשְׁעָה שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְגַלָּה שְׂכִינְתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, אֵינּוּ נִגְלָה עֲלֵיהֶם כְּאַחַת, מִפְּנֵי שְׂאִינֵן יְכוּלִין לַעֲמֹד בְּאוֹתָהּ טוֹבָה בְּפַעַם אַחַת. שְׂאִם יִגְלָה לָהֶם טוֹבָתוֹ כְּאַחַת, יָמוּתוּ כָּלֶם... אֶלָּא מָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה, מִתְנַגְּלָה לָהֶם קִמְעָא קִמְעָא. בְּתַחֲלָה מְשִׁישׁ אֶת הַמְדָבָר, שְׂנֹאָמַר, יִשְׂשׁוּם מְדַבֵּר וְצִיָּה. וְאַחֲרֵי כֵן [ו] תְּגַל עֲרָבָה וְתִפְרַח כְּחַבְצֵלֶת. וְאַחֲרֵי כֵן פֶּרַח תִּפְרַח. וְאַחֲרֵי כֵן כְּבוֹד הַלְבָנוֹן נִתֵן לָהּ. וְאַחֲרֵי כֵן הִמָּה יִרְאוּ כְבוֹד ה' הַדֵּר אֶלְקִינוּ". ומבואר מדברי התנחומא שעצם הענין של "משישש את המדבר" כשתתן ארץ ישראל פריה עין יפה, זהו חלק של התגלות אלקית בנחמת ציון, (מספר חבלי משיח בזמנינו).

והדברים מובנים היטב לפי כל האריכות שנתבאר עד כאן, שקדושת השכינה בישראל בא ע"י פירות הארץ, וע"י מתקשרים כלל ישראל אל השכינה, ונתעורר לעילא אהבת דודים ומחיש הגאולה.

ונרחיב עוד בעומק בענין זה של קץ המגולה שהוא ההתחלה של התגלות כבוד ה' בארץ ישראל, וכל הטוב לישראל. כתב הגר"א (יהל אור

משפטים יב, אבן שלמה) "כי בכל עת ועת מתעברת ממשיח, ואם היו ישראל כדאי כבר נולד משיח, אבל בעוונותינו מפלת אותו כל פעם ופעם בעבור שאנו מתרפין מדברי תורה, וזהו שנאמר בגמ' (סנהדרין צו:): אמתו אתו בר נפלי א"ל בר נפלי קרית ליה, א"ל אין דכתיב..." (הובא בספר קץ המגולה).

וכתב בספר בתקופה בסערת אליהו (מ"ח) אמנם הגם הקץ הנמצא בכללות עקב זה סתום, מ"מ ישנה אות על גילוי בעתיד. פירוש הדברים דבכמה מקומות בנביאים הגדירו מהלך הגאולה כלידת כנסת ישראל מחדש "גם ילדה ציון בניה" (ישעיה סו), "כמו הרה תקרב ללדת" (שם כו), וכדומה. בהיות גוף הגאולה בסוד לידה על כן נמצא בה גם העיבור, ובעיבור יש כבר אות על הלידה העתידה... והרי כבר אמרו חז"ל דמשיח נקרא בר נפלי... כי בהיותו בסוד הלידה תוכל להיתהפך לנפל ח"ו... אמנם כל הדברים הללו רק על קץ שיכול להיות שהחטא יגרום לביטולו, דהרי הרבה קיצים אמרו חז"ל, ובהם באופן ד"אם זכר" אז, אבל ח"ו באופן דלא זכו יהיה העיבור נהפך לנפילה. אבל על קץ האחרון... אז העיבור בודאי יתקם ללידה גמורה. וע"ז באו דבריהם כאן דאין לך קץ מגולה מזה פירושו דכבר הגיע כאן אות על הלידה וכבר הוכר העובר העתיד להולד..." (הובא בספר קץ המגולה). ולפי מה שנתבאר יוצא שמאת הזאת מתחיל היכולת של התקשרות השכינה עם כלל ישראל.

ולהרחבת דברים, הנה ידוע מה שכתוב "והשימותי אני את הארץ" (ויקרא כ"ו ל"ב) וכתבו הראשונים שכל זמן שכלל אינו שם אין הארץ מוציא פירות וכששבו התחיל להוציא פירות, ולכן כשהארץ מוציא פירותיה אין לך קץ מגולה מזה שהשכינה כבר שב שם, וכמש"כ רמ"ד וואלי על פסוק זה "והשימותי אני את הארץ" (ויקרא עמ' שכ"א) "שלא תתן עוד את פירותיה בריבוי כמו שהיתה נותנת קודם לכן בשבת ישראל עליה, והטעם ברור כשמש כי נשמתה של ארץ שהיא השכינה כבר גלתה עם ישראל וגוף בלא נשמה חשוב כמת ומה יוכל לעשות" וממילא כשמתחיל שוב לתת פירותיה, ממילא ידענו ששב השכינה.

וכעין זה בספר התקופה בסערת אליהו שכתב בזה"ל "כתיב וששמו עליה אויבכם היושבים בה, וכתב רש"י זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו

האויבים נחת רוח בארצם תהא שוממה מיושביה עכ"ל, והוא בתו"כ שם. ופשוט הוא לפ"ז כי הכתוב הנ"ל "הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל" דהוא נתינת הפירות בעין יפה הוא היפך שממון הזה. ומכיון דהובטח ד"ושממו עליה אויביכם היושבים בה" ממילא מובן שענין גידול פירותיה של א"י בעין יפה מקושר עם התישבות בני ישראל בחזרה על אדמתם".

וכעת נוכל להבין היטב באיזה שלב בהתקדמות לקראת הגאולה השלימה ומשיח בן דוד אנו אוחזים ומה משמעות שלה, ונעתיק דברי רבותינו הקדושים שכתבו שזכינו כבר להיות בתקופה זאת של קץ הגאולה, והם אמרו כן כבר בזמנם שהיתה פירות הארץ ובנינה מעט מאוד, אך כהיום כבר יכולים לקרא עלינו הפסוק (יחזקאל ל"ו ל"ד-ל"ה) "הארץ הנשמה היתה כגן עדן" כאשר נאריך בסימן שאח"ז בס"ד.

כשיצא לחו"ל (בשנת תרכ"ז) הג"ר משה נחמיה כהנוב זצ"ל לערוך מגבית למטרת החזקת ישיבת עץ חיים עבר הוא לאניה דרך יפו וראה שם מה שהתחילו בראשונה לנטוע כרמים, וכתב אז ע"ז בספרו קונטרס שאלו שלום ירושלים בזה"ל "ובכל זאת עודנה מתנוססת במעלות ויתרונות נגד שארי ארצות. עוד היום הזה ניכרים בה היטב שבח הארץ הקדושה. ובכמה מקומות בתוך ילל ישימון על שיני סלעי אבל, ישעשע ירק דשא את עיני עובר, שם נטעי נעמנים ישגשגו כגן ה' פרי ישאו בלא עפר מדושן וזבל, כן נראה בה וניכר לעינים מה שאמרו חז"ל ארץ צבי כתיב בה, ועוד פלאים המפליאים אורה משארי ארצות, בלתי מה שנתקיים בה מה שכתוב ושממו עליה וכו' ולא יעבדו את האדמה כראוי, אין מי מטיב שדהו ואין מי עודר כרמו, כולה עלה קמשונים כסו פניה חרלים, כי ה' דבר שממה על הארץ דרכי ציון אבלות כו'. תתקיים גזירות הש"ת עד אשר ירחם ציון, כאמור "וזכרתי כו' וגם הארץ אזכור, עוד תטעו כרמים וכו'. ובאמת כעת סביבות יפו עיה"ק אשר התחילו בזמננו אלה להתיישב שמה עובדי אדמה ונוטעי כרמים עטרוה ופארוה בגנות נחמדים מכל עץ עושה פרי מסביב לעיר ומגרשיה ותהיה לנס ולתפארת ולתקוה טובה לכל דורשי ציון ואולי צמיחת קרן הוא אתחלתא דגאולה".

על ביאת הג"ר אברהם שאג, עם תלמידו הגר"ח זוננפלד זצוק"ל לארץ ישראל איתא "בצאתם את העיר יפו נכנסה העגלה אל שביל שמשני צדיו נטועים היו פרדסי יפו המפורסמים, וריח של תפוחים הגיע לנחיריהם. באותה שעה מלמל הצדיק מקוברסדארף (הג"ר אברהם שאג) עתה מומחשים לי ביתר שאת דברי הפסוק: "כריח שדה אשר ברכו ה'", וכי זכיתי מעולם לריח כזה של "חקל תפוחין קדישין", כפי שאני זוכה עתה? הלא זהו מעין עולם הבא, ממש מעין עולם הבא, גן עדן עלי אדמות... ומכיון שהשתיקה הופרה, ענה התלמיד לעומתו, נו הלא זהו מה ששנינו בסנהדרין "ואמר רבי אבא אין לך קץ מגולה מזה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל, ופירש"י "כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה יותר". באותה שעה נענה רבו והפטיר אחריו לאות הסכמה "יפה אמרת חיים בני", אין בכך כל ספק, הקץ מתקרב, יש לזרז את הסוסים שיגיעו מהרה לירושלים, שמא יבוא המשיח, ואנחנו משתהים בדרך..."

"כמה פחד ורחב לבבו (הגר"ח זוננפלד זצוק"ל) למראה ארץ ישראל ההולכת ונבנית, מושבות חדשות מוקמות במקומות שונים, שדות שוממות מוריקות מלא העין, ויעוד הנביא יחזקאל: "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל", הולך ומתגשם לנגד עינינו, והלא כבר אמר רבי אבא (סנהדרין צח, א) כי בהתגשמותה של נבואה זו "אין לך קץ מגולה מזה". (האיש על החומה" ח"ב, עמוד 139).

וכדאי להעתיק "קריאה נאמנה" (שהתפרסמה בשעתו, וצוטטה בכמה ספרים) מאת הג"ר איסר זלמן מלצר זצ"ל: "... הבה נתבונן ונכיר את התפקיד הגדול המוטל עלינו לעת כזאת, אשר זכינו, אחרי כאלפיים שנות גלות מרה, לחזות בשיבת בנים בונים לגבולם בממדים ענקיים, והתגשמות יעודי הנביא "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל".

ז"ל הג"ר יוסף צבי הלוי זצ"ל גאב"ד תל אביב-יפה (הפוסק של הסטייפלר זצ"ל, לאחר פטירת מרן החזו"א זיע"א, מוסף יתד נאמן, דברים תשע"ב) "והיות שאמר רבי אבא אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל, וב"ה בימינו זכינו לראות

בארצנו על הרי ישראל כרמים ופרדסים ומושבות ועיירות של אחינו בני ישראל כן ירבו" ("כרם הארץ" בהקדמה, ע"ב).

ז"ל הג"ר אברהם יעלין זצ"ל (מח"ס 'ארץ אפיים' בהסכמת החפץ חיים) "עוד ראייה שהגיע זמן הגאולה, מגמרא (סנהדרין צ ח) דא"ר אבא אין לך קץ מגולה יותר מזה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי כי קרבו לבוא... ועינינו רואות איך שנתקיים נבואה זו, כי כאשר נודע מתורתנו הקדושה שארצנו הקדושה היתה המעולה שבכל הארצות, ועכ"ז הנה מעת גלו ישראל ממנה ונתיישבו שם הנכרים זה קרוב לאלפים שבה, נעשית כמדבר שוממה ותמאן לתת כחה ליושביה, וכתב הרמב"ן ע"פ ושמו וגו' הנ"ל, שכמה פעמים רצו המלכות לעשות א"י ישוב טוב כשאר מדינות ולא עלה בידם, ועד אשר התחילו בני"י לשוב שמה ולזרוע שדות ולטעת כרמים ולבנות בתים בה, שוב מראית להם סבר פנים יפות, והארץ נותנת יבולה והעצים פרים בעין יפה, כמאמרי חז"ל הנ"ל, ועתה מי האיש אשר יפקפק עדיין אם הגיע זמן הגאולה ולא יאמין באותות חז"ל".

"נבאו שהאומות שנתישבו בארץ ישראל בימי הגלות לא יהיה להם קורת רוח בה, שלא תתן להם ברכה, ולא יוכלו ליישב רק תהיה שממה. ונבאו שבעת שצריך להיות הגאולה תתן פריה לישראל בעין יפה, וזהו סימן המובהק שהגיע קץ הגאולה. וב' נבואות אלו ראינו שנתקיימו, לכן נודע מזה שודאי קץ הגאולה הגיע" (מאמר "חיזקו אל תיראו" סימן יח, ל"ב, ל"ג).

וז"ל האדמו"ר הגה"ק ר' יוחנן טברסקי זצ"ל מטאלנא "והאמת שרואים זה בחוש, לפני שנים הייתי כאן גם כבחור וגם בתחילת המדינה, לא היה בכלל פירות טובים, ולא היה בכלל מבחר של פירות, אפילו תפוחים ואגסים לא היה בנמצא, וק"ו שאר פירות כי הארץ הייתה בשלטון של גויים, אפילו שהיו בה יהודים מועטים, אבל השלטון היה של גויים ולא גדלו הפירות, אבל היום ב"ה מלא פירות טובים, מתחיל להתנוצץ ההבטחה של לא תחסר כל בה, וזה סימן לשלטון היהודים בארץ. איתא בגמרא אם רואים פירות טובים בארץ ישראל אין לך קץ מגולה מזה, וקשה להבין דברי הגמרא מה העניין בזה? מה יש אם רואים פירות ומה זה קשור לגאולה. אבל לדברינו יובן, אם רואים שהארץ

מתחילה להוציא פירות טובים סימן שהולכת לעבור לשלטון ישראל, שהרי בגלות צריך להתקיים הקללה "והשימותי את הארץ" שלא יהיה בארץ ברכה מיוחדת, ואם רואים את הברכה סימן מובהק הוא שהגאולה מתקרבת, וזה אין לך קץ מגולה מזה." ("אמרתך חייתני" עמוד 286)

בספר דעת סופרים (יחזקאל עמ' שלג הערה ד) איתא "הנני מוצא לנחוץ להאריך כאן כאמור להלן בחודש אדר תשכ"ט נועדתי לשיחה עם אחד הישישים בין חכמי הדור הרב יוסף ברייער זצ"ל, ראש קהילת ישורון בניו יורק.. ענה ואמר לי: אתה עוסק בנביאים, אם כן אמור לי, הנה אם מסתכלים בספר יחזקאל ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא, דומה שהנה זה הוא מה שמתרחש עתה בארץ...".

ז"ל הג"ר זכריה שטרן זצ"ל (רבה של שאוול, בעמח"ס זכר יהוסף) "כענין שאמר בסנהדרין "אין לך קץ מגולה מזה ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל", הכונה היא כפשוטו, שמעת החורבן נעזבה הארץ ונעשית לשממה מרוב המלחמות ודמי ההרוגים אשר שטפו בכל הארץ ונעשית גפרית ומלח שרפה כל ארצה... [ע]תה במקומות אשר תבוא יד חרוצים תשוב להיות מוכשרת להוציא פרי לעבדה תנובה מאה שערים, ולהוציא סגולת האדמה להיותה גם היום ארץ זבת חלב ודבש כאשר ישקדו עליה לחדש נעוריה, ואשר בקרבת ימי הקץ הנועד לבוא, יתן ד' בלב היושבים עליה לחדש פני האדמה לעבדה ולשמרה ולשובב שבותה לקדמותה בארץ הנשמה הזאת אשר המה יהיו עקבות המבשרים בבוא עיתה" (זכר יהוסף, תהלוכות האגדות, סוף פרק לג).

ובהאי ענינה ראיתי סיפר נורא לא ידוע על החפץ חיים, כפי שמסר הג"ר משה שפירא זצ"ל והנני להעתיק לשונו (מתוך שיעוריו, מפי אחד הכותבים) "ראיתי כתוב בגמ' סנהדרין (דף צח.) "אין לך קץ מגולה מזה", כן כתוב בגמ'. נבואה זו, באמצע נבואה זו, "אמר רבי אבא אין לך קץ מגולה מזה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא", ופירש"י אין לך קץ מגולה מזה כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה יותר. הפשט, שנבואת יחזקאל, וכבר כתבו החפץ

חיים ועוד הרבה שזה המצב שלנו, כשתתן ארץ ישראל פירותיה בעין יפה אז יקרב הקץ, אינני יודע מה זה "יקרב", אבל אז יקרב הקץ זה גילוי שיקרב הקץ. על כל פנים זה מה שכתוב בנבואה זו, ומפורש בגמ' שזה נקרא קץ מגולה, הוא דבר ברור שהוא קץ מגולה. קץ מגולה, זה הפשט שהקב"ה מראה שהגיע הזמן של הקץ. קץ מגולה, כשארץ ישראל תתן פריה בעין יפה.

בשנות צעירותי, שמעתי מעשה, ר' מרדכי סלונימער, הוא היה גאון גדול וצדיק גדול, והוא היה בידידות גדולה עם החפץ חיים. הוא פעם הגיע לביקור בארץ ישראל, הוא הגיע בסתר, לא היה תהלכה, פאראד, לקראת ביקורו. כשחזר לחו"ל הוא שלח מכתב לחפץ חיים ותיאר במכתבו את מה שראה בארץ ישראל. אני שמעתי סיפור זה ממי שמע מעד ראיה, ממי שעמד שם כשהחפץ חיים פתח את המכתב. כשקיבל החפץ חיים את המכתב, הוא קרא את מה שבמכתב, ועודו אחוז במכתב הוא התחיל לרקוד מסביב לשלחן. הסתכלו עליו בתמייה, ושאלו את החפץ חיים מה כבר כתוב שם? הוא ענה להם בהתרגשות והתלהבות, אתם שומעים מה שר' מרדכ'לה כותב, איהר הערט וואס ר' מרדכ'לה שרייבט, איהר הערט וואס ר' מרדכ'לה שרייבט?! כתוב שמגדלים ארבע עשרה סוגי ירקות בארץ ישראל. הוא ראה שבארץ ישראל במארק, בשוק, מוכרים ארבע עשרה סוגי ירקות. מה כבר יש לנו?! פה תפוחי אדמה, בצל, שום, וצנון. וואס האבען מיר, קארטאפעל, ציבעלע, קנאבעל, און רעטאך. והוא רוקד ורוקד מסביב לשלחן, באומרו איהר הערט וואס ר' מרדכ'לה שרייבט, איהר הערט וואס ר' מרדכ'לה שרייבט?!!!

פשוט, שהרקידה היתה על הקץ מגולה, תתן פריה בעין יפה, ארבע עשרה ירקות. מן הסתם ר' מרדכ'לה היה במחנה יהודה, במחנה יהודה מוכרים כל סוגי החמוצים, הפיצוחים, כל השנים מוכרים שם הכל, מה כבר היה שם, חובעזה וחיליבע, זה מה שהיה. על כל פנים, הוא ראה בעצמו ארבע עשרה ירקות, זייער גישמאק, זה מאוד נעים, החפץ חיים יצא מחוץ לעצמו מתוך התפעלות ושמחה, הוא דבר פשוט, שהשמחה של החפץ חיים הוא שמחה של קץ מגולה, שהקב"ה מראה לנו, זה דבר שהקב"ה מראה מלמעלה, כן כתוב

באמצע הנבואה, והדבר ברור שהמדובר הוא על זמנים שלנו, המדובר הוא בתקופה זו". עכ"ל הג"ר משה שפירא זצ"ל.

"באב תש"ע, בתקופה בה מפטירים בשבע דנחמתא, התקיימה הנחת אבן הפינה לישוב גבעת זאב החדשה. את המשא המרכזי נשא מרן הגאון רבי שמואל אויערבאך זצוק"ל, שקרא בהתרגשות: "כשעינינו רואות בהתגשמות חזון הנביאים על בניין ערי ציון לה' ולתורתו, כשנבנית עיר להגדיל ולהרחיב קדושת ירושלים, אין לך קץ מגולה מזה" (גליון קדושת ציון).

וז"ל האדמו"ר משומר האמונים בעל חוקי חיים זצ"ל "חז"ל אמרו אם ראית ארץ ישראל מוציאה פירותיה אין לך קץ מגולה מזה, וזה פלא כי כשהגענו לארץ ישראל ועד לפני ארבעים שנה לא היו יכולים להשיג כאן בארץ בננות ותפוזים וענבים, והיום ב"ה רואים שארץ ישראל מוציאה פירות טובות" (קול החצר גליון קלו).

ובספר אמונת עתיך (ח"ג דף קלט) להגה"צ ר' משה וולפסון שליט"א איתא בזה"ל "והגר"ח זאננפעלד זצ"ל כשראה איזה פירות שגדלו בא"י היה שמח שראה בזה סימן להתקרבות הקץ כנ"ל בגמ'. והנה זה היה בזמנו כשעדיין היו הפירות מעטים בתכלית בכמות ואיכות, אבל בזמננו רואים ב"ה פירות נאים. וזה לי עשרים שנה שזכיתי להיות בכל שנה בא"י ותמיד רואים השתנות למעליותא בפירות א"י. וביחוד יש לציין שבשנה זו ראיתי את האתרוגים שהיו מהודרים מאד אשר עדיין לא היו כן מעולם, וכן היה שפע הדסים מא"י, והרי זה מסימני הקץ... ויש להתחזק בסימנים אלה כי בא מועד הגאולה ולהוסיף זכיות בכדי שנזכה לקיום הדבר".

ונסיים עם דברי מרן החזו"א שכתב על עצמו במכתב אחר שביקור בקיבוץ חרידי תמוז שנת ת"ש בזה"ל "לשמחת לבב זכיתי לראות את הנוער אשר לבבו ער לתורה ולמצוותיה לקיימה לעבדה ולשמרה בחדות עוז. אשרי עין ראתה אלה בימים האלו, המוסיפים תקוה לישועות הנבאות לשיבת בנים לגבולם ומלאה הארץ דעת ד' ובגילי שמחה הנני חותם בברכה שיצליחו בכל פניותיהם ויזכו לראות נחמת ציון כנפשם הטובה ונפש החותם".

לך יקרא חפצי בה ולא־רצך בעולה

כתוב (ישעיה ס"ב ד'-ה) "לא יאמר לך עוד עזובה ולא־רצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולא־רצך בעולה כי חפץ ה' בך וא־רצך תבעל, כי יבעל בחור בתולה יבעלך בניך ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלקיך".

והכוונה בלשון "בעילה" הוא התישבות כלל ישראל בארצם להתקשר ולקבוע עצמו בה ביסוד בל תמוט, על דרך שאמרו בשירה על הים "תִּבְאָמוּ וְתִטְעֲמוּ בָהֶר נַחֲלֶתְךָ", ועל דרך שאנו מתפללים במוסף ראש חודש (ספרד) "שתעלנו בשמחה לארצינו וּתְטַעֲנוּ בַגְּבוּלוֹנֵנוּ".

ועי' בגמ' (מ"ק ב.) "ומאי משמע דהא בית הבעל לישראל דמייבתותא היא דכתיב כי יבעל בחור בתולה ומתרגמינן ארי כמה דמיתותב עולם עם בתולתא יתייבון בגויך בנייך".

והיינו שכדאי להפקיע הקללה של "וששמו עליה אויבכם היושבים בה" (ויקרא כ"ו ל"ב), וכתב רש"י "זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם תהא שוממה מיושביה", צריך ב' דברים א) שיחזרו כלל ישראל לא"י להוציאו משמון שלו, ב) להתחבר לארץ בדרך קבע ונטיעה עמוקה שאינו יכול לזוז ממנה. כי היה הרבה שנים שהיה גוים שם, ולא הצליחו בה. או אפי' מכלל ישראל, רק שלא היה להם נחת בישובם והרבה מהם חזרו ממנה, והצריכו תמיכה מחוץ ממנה, ואין זאת ישיבת קבע שיש לה שרשים עמוקים, וע"ז בא הנביא לאמר שיהיה זמן שהקב"ה ינחם הארץ האבילה מבלי בניה ויחזרו עליה באופן קבוע עד שלא יגלה ממנו עד עולם.

וכן כתבו המפרשים על הפסוק ונעתיק דברי הרד"ק "בעולה על דרך משל כי הארץ המיושבת דומה לאשה שיש לה בעל וכשהיא שוממה היא כאלמנה שאין לה בעל וכו', ות"י בעולה יתבא, וכן תרגם תבעל תתייב, כי יבעל בחור כי כמו שיבעל בחור בתולה שהוא דבר נאה ומתקבל בחור שיבעל בתולה יותר משיבעל זקן בתולה או בחור בעולה, כן ארץ ישראל כל זמן שלא היו בניה בתוכה אע"פ שהיו יושבים בה אומות העולם לא היתה נקראת

בעולה, כי לא היו מתקבלים בה, ולא היה נאה שבתם בה, אלא כמו זקן עם בתולה או בחור עם בעולה. אבל כשישובו ישראל בתוכה הרי היא כבעילת בחור בתולה", ובאותו סגנון מפרש ג"כ מצודות דוד.

ובילקוט מעם לועז כתב "ואומר כי חפץ ה' בך וארצך תיבעל לכן תיקרא ירושלים חפצי בה כי חפץ ה' בך ולכל הארץ בכללה יקראו בעולה, כי תיבעל ותתיישב באנשים. שהארץ המיושבת דומה לאשה שיש לה בעל, וכשהיא שוממה דומה כאלמנה שאין לה בעל. וכן אמר העיר רבתי עם היתה כאלמנה, כי ארץ ישראל כל זמן שלא היו בתוכה בניה אף על פי שהיו יושבים בה אומות העולם לא היתה כנראה בעולה".

וכבר העתקנו לעיל מדברי הג"ר יצחק אלחנן זצ"ל (אגרות ח"ב סי' קצ"ג) שזהו מסגולת קדושת הארץ להתחבר אליו בפרט בעבודתה "הרעיון הקדוש הזה עוד כפלים לו לתושיה אחרי אשר מסבת רדיפת צוררים לפנים אשר צרו צעדינו בראותם כי אחינו מצאו חיות נפשם מעמל כפיהם בעבודת האדמה, גרשו אותם מהסתפח בנחלת שדה וכרם לבל יתראו כאזרחים ויכריחום לאחוז במסחר ידיהם, אשר נמבזה היו בעיניהם. וכאשר הורגלו בהכרח במסחר ונעשה להם כטבע שני מרוב ימים קשה עליהם פדתם ממנו. ורק בסגולת קדושת הארץ הכח והעוז להרגיל את עמנו לאט לאט בעבודת האדמה המחיה את בעליה בשלום ובמישור" והיינו שמסגולת קדושת הארץ לקשר בני ישראל אל האדמה הקדושה. וממילא מובן שע"י זה יהיה נטיעה חזקה ועמוקה לכלל ישראל עם ארצינו הקדושה, בבחינת "כי יבעל בחור בתולה יבעלך בניך".

וידועים דברי הגמ' שלהי כתובות "ר' חנינא מתקן מתקליה ר' אמי ורבי אסי קיימי משמשא לטולא ומטולא לשמשא", וברש"י "קיימי משמשא לטולא כשהשמש הגיע למקום שהן יושבין וגורסין וחמה מקדרת עליהן עומדין משם לישיב בצל ובימי הצנה עומדין מן הצל ויושבין בחמה כדי שלא יוכלו להתרעם על ישיבת ארץ ישראל".

והר"י מגאש (שו"ת סימן ל"ט) כתב בזה"ל "מחמת חביבותא דארעא דישראל עלייהו וכו' כי הוו יתבי בשימשא וקא מתחממי מחמת שמשא וקא מצטערי הוו קיימי לטולא: כי היכי דלימטי להו רווחא מההוא טולא וכו' ומטיא להו הנאה מארעא דישראל, ומתחדש להו בה שמחה בכולהו עידנא" (הובא בספר ותורתו יהגה).

ועל גמ' זה כתב בספר תבאמו ותטעמו (דף קו) "ושמעתי מהגרמ"מ פרבשטיין שליט"א שהרבה להק' שהרי חז"ל ורז"ל ביארו שמעלת הארץ היא מכח קיום המצוות והשראת השכינה א"כ מה השייכות לגוף הארץ ולאקלים שבה הרי לא על זה אנו מדברים כשאנו מדברים על ארץ ישראל? וייסד שהן אמת אלא שדרכי הקניין לזכות למעלות העליונות של ארץ ישראל הוא ע"י החיבור לגוף הארץ לאהוב אותה את אקלימה ואוירה לטייל בין הריה ונחליה ולתקן מכשוליה וכדו".

והיינו שכדאי לזכות למעלות העליונות של ארץ ישראל בקדושתה צריכין להתחבר אליה, והיאך הוא הדרך להתחבר אליה ע"י מה שנהנים ממנה, וכמו שכתב האגלי טל (בהקדמה) לענין גדר מצות לימוד התורה וז"ל "כי זהו עיקר מצות לימוד התורה להיות שש ושמח ומתענג בלימודו, ואז דברי תורה נבלעים בדמו, ומאחר שנהנה מדברי תורה הוא נעשה דבוק לתורה ע"י פי' רש"י סנהדרין דף נח. ד"ה ודבק".

וכן מפורש במפרשים על הקרא (ישעיהו סב ה י) "כי יבעל בחור בתולה יבעלך בניך" והאריך כאן האלשיך הקדוש ובתו"ד כתב בביאור פסוק זה "יבעלך בניך שיכוונו אל ההנאה הבאה להם ממך כי רבה היא כמפורסם בדברי הנביאים וברז"ל". וכן ביאר הגר"א פסוק זה "כי ענין בעל, ואיש, בעל על שם הנאת הבעילה כמו שנאמר כי יבעל בחור בתולה יבעלך בניך" (הובא בגליון נחלת ה' גליון 43) והיינו שהנביא אומר שמרוב הנאה יתקשרו לארץ ישראל.

וזהו כוונת הנביא "ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולא רצך בעולה" שלא רק שנזכה שארץ ישראל יתן פירותיה בעין יפה, אלא גם

נזכה להנות ממנה ולהתחבר אליה כאשה אל בעלה, ושוב לא נקרא עליה הכתוב "העיר רבתי עם היתה כאלמנה".

וד"ל הג"ר זלמן סורצקין זצ"ל בדרשה אל צעירי אגודת ישראל "יש עבודה משותפת לנו בני הישיבות וצעירי אגו", והיא אמורה בנבואת יחזקאל ל"ז היינו להפיח רוח חיים וטל של תחיה בעצמות היבשות שבאו מן הגלויות, למען יחיו חיי נפשות ויעמדו על רגליהם למען יעמוד עם ישראל בתחית המתים, וכדבר ה' אל יחזקאל העצמות האלה כל בית ישראל המה.

והנה הגוף יעמוד לתחיה מהעצם הקטן שבשדרתו ולזו שמו ומסגולתו שאיננו נמחה במים לא נרקב בקבר ולא נשרף באש וכשמניחים אותו על הסדן ומכים עליו בפטיש המה כלים, והעצם אינו כלה, והוא הוא יבריא את הגוף לעת התחיה, ואז תכנס בו הנשמה ויעמוד על רגליו.

הרי ששתי נשמות לגוף, רוחנית הנשמה, וגשמית הלז הזו, שהוא עצם גשמי בעל תכונה רוחנית של נצחיות. וכדי להקים לתחיה את שבי הגולה ולרענן את נשמותיהם בטלה של תורה טל אורות, אנו צריכים גם כן לשתי נשמות לנשמה שכולה רוח השוכנת באהלי תורה בתלמידי הישיבות המקדישים את כל ימי חייהם לתורה וממיתים את עצמם עליה, ולנשמה גשמית ללז שבשדרה שאע"פ שהיא נצחית עוסקת היא גם בישובו של עולם בחיי הגוף (ונהנית מסעודה של מצווה) וקרובה אליו הלא המה פעילי המחנות וצעירי אגו"י בכל מקום שהם אשר רוממות אל בגרונם ופטיש ומחרשה בידם לבנות את הארץ, ע"י שתי הנשמות האלו יקומו שבי הגולה לתחיה רוחנית" עכ"ל (הדעה והדיבור, ח"ג סי' י"ז). והיינו שענין עבודת האדמה אינו סתם היכא תמצא למצא מה לאכול, אלא ע"י יש קשר נשמתית עם הארץ החיים הזה.

וד"ל הג"ר יחזקאל אברמסקי זצ"ל בספרו ארץ ישראל נחלת עם ישראל "ואשרי האיש שיש לו חלק בבנין הארץ בחומר וברוח, בעבודה חומרית הוא משדד את אדמתה בונה ערים ונוטע כרמים, וברוחו הוא מרגיש אותה ההרגשה האצילית שרגליו עומדות על קרקע המשכן של ישראל ותורתו".

ואם עד כדי כך הוא סגולת עבודת האדמה של ארצינו הקדושה, שע"י מתחברים לכל הקדושה הטמונים בה, ממילא מובן מה שמסרו רבותינו הקדושים שבכח סגולת שידד האדמה שבארץ ישראל בכחה לעורר בלב יהודי גם אם הוא רוחק מרוח התורה לחזור לשורשו ולהתחבר באהבת דודים למלך הארץ ולעשות תשובה שלימה.

וכמו שמסופר על הגר"ח זוננפלד זצ"ל (איש על החומה ח"ב עמ' 148) "יש אומרים, העירותי כאילו כדי לקנטרו, ודוקא בשם הרב, שיהודי דתי אסור לעלות לארץ ישראל. הזדקף רבי חיים וקולו נעשה יותר צלול ותקיף, והכריז "חס וחלילה, דוקא היהודים הדתיים מחוייבים לעלות ולבנות את הארץ על טהרת הקודש, כי הארץ מחכה להם שיגאלוה משוממותה". ועל האחרים, המשיך רבי חיים, כתוב "ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב" מקודם תהיה הגאולה ואח"כ יחזרו החוטאים בתשובה, ואני מאמין שכל חלוץ המשתתף בבנין הארץ, תעמוד לו זכות ארץ ישראל שיחזור בתשובה, הלא גם אלה שעלו מבבל בימי עזרא ונחמיה לא היו צדיקים גמורים, כמסופר בספרי הקודש שחיללו את השבתות והמועדים, ובכל זאת נבנה בית המקדש על ידם וחזרו בתשובה..."

הגה"צ ר' ישראל פרידמאן מטשורקוב זצוק"ל כתב "אחדש"ה מה מאד שמחתי בהתבשרי ע"י אנ"ש נ"י שרחש לבם דבר טוב ורעיון ישוב א"י תובב"א על טהרת הקודש החל לפעם בקרבם ליסד חברה אנשים שומרי תורה לקנות להם אחוזה אחת מאת אגודת ישראל להושיב שמה אנשים לשדד אדמתה לזרוע שדות ולנטוע כרמים בעבור ישמרו חוקיה ותורותיה ינצורו. וזה השם אשר תקראו לנחלתכם בית דוד ויהי חלקי עמכם ליקח חבל בתוך אחוזתכם אשר לשמה ולזכרה תאות נפשי... ולדעתי עבודת האדמה בארצנו הוא מסוגלת לקבוע עתים לתורה ע"כ בחרו האבות הקדושים ומשה רבינו קדושים רועים בעבודתה ורועה צאן, ועיין עירובין כ"א מה שדרש רבא על לכה דודי ועיין ברש"י ז"ל והוא באמת מלאכה נקיה מתרמית וערמומית. האדמה הזאת אשר רוח קדושה חופפת עליה, עוד בידה להפיח בעבדיה, כי לה' הארץ ומלואה והוא אך כשכיר עליה ועליו לשמור פקודת ומצות בעליה הארץ הזאת אשר רגבי

אדמתה כרוה שרים וקדושי עליונים במשענותם תפוח רוח אמונה ביושביה
ע"כ חזקו ואמצו להוציא הדבר ויבואינו לפועל ומאיתערותא דלתתא יתעורר
רוח ממרום וירחם ה עלינו במהרה לציון ברנה". (ספר ליקוטים דף 49).

קודם משיח יתקיים בנו "הארץ הנשמה היתה כגן עדן"

אחר שלמדנו שאין לך קץ מגולה מזה שתתן הארץ פריה, ושביסוד זה של עבודת האדמה וההנאה ממנה אנו מתקשרים אל ארצינו הקדושה, ראו לנו להרחיב הדבר מה שמצינו בדברי הנביא ודברי רבותינו ז"ל שקודם הגאולה יתן הארץ פריה כל כך שיהיה כמו גן עדן.

וקודם כדאי להקדים מה שתיאור התורה גן עדן ואח"כ נתבונן בדברי הנביא. כתוב "ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר, ויצמח ה' אלקים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע, ונהר יצא מעדן להשקות את הגן... ויקח ה' אלקים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה".

כתוב (יחזקאל ל"ו ל"ד-ל"ה) "והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר, ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו" ובספר אם הבנים שמחה כתב "ועיין בדרשות רבינו החת"ס לפרשת פרה שכתב על הפסוק האמור ביחזקאל "ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו וידעו הגוים וכו' כי אני ה' בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה אני ה' דברתי ועשיתי" וכתב רבינו בזה"ל "שהיתה גן עדן שהוא התענוג היותר גדול, ומ"מ אין אדם זוכה לזה, אלא ע"י יסורים תחילה, דוקא ע"י יסורין תחילה, הכי נמי אחר שסבלנו צרות ושיענו ה'. ואם תהיה כזאת בשעת גאולה שלימה אין חידוש כ"כ, אבל 'ואני בתוך הגולה' ומ"מ ירומם ה' קרן עמו, וזהו השגחה נפלאה מאת ה' לטוב, וזהו 'הארץ הנשמה היתה כגן עדן', אחר שסבלו יסורים הושיעם ה' והיתה זה בשעה שהערים בצורות ישבו, כי בעת הגאולה השלימה כתיב בזכריה (ב' ח') 'פרזות תשב ירושלים' אמנם עתה בהיותם עוד בגלות בין העמים הם בבחינת בצורות, ומ"מ 'היתה כגן עדן' מזה יבינו וידעו כי ה' יתברך הוא המושיע לעמו מכל צרותם הוא המסיר יגונם ואנחותם ונפשות עגומים ישמח לטובה אמן". הרי מבואר מדברי החת"ס דנבואה זו מדברת מקודם הגאולה שהקב"ה יביא אותנו לארץ ישראל

בהשגחתו הנפלאה ע"י שלוחיו וסיבותיו שיסבב לנו אחר הצרות שיעברו עלינו, ונעשה מארץ ישראל גן עדן ובהיותינו שמה יזרוק עלינו רוח טהרה לעבדו בלבב שלם".

זוה לשון המכתב שכתב הגר"ח זוננפלד בשנת תרע"ד, ביחד עם הג"ר בן ציון יאדלר, והג"ר משה קליערס רבה של טבריה "אחד החזיונות מרהיבי הלב שבדורנו, הוא בודאי חזון הישוב הארצי ישראלי, ההולך ומתקדם בכל ערכיו בשנותיו האחרונות... וכשאנו מביטים על המושבות הפורחות, על הערים המתרחבות, על הפרוורים ההולכים ומשתכללים בארץ ישראל, ואנו קוראים את דברי הנביא: 'כה אמר ד'א, ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם, והושבתי את הערים, ונבנו החרבות, והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר". ואמרו "הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן, והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישר" היינו אז כחולמים. הננו מוצאים את עצמנו קטנים יותר מדאי, בכדי להקשיב את הקול הגדול הבוקע ועולה מתוך החזון הזה... ורואים אנו בעינינו כי דבר אלקינו יקום לעולם" (האיש על החומה ח"ב, עמוד 313).

הגה"צ רבי שלמקה זוועהיל זצ"ל אמר "לפני ביאת המשיח יהי שפע בעולם משל לבן מלך שהתרחק מארמון המלוכה לכפר נידח והתרגל למאכלים כפריים וכשחוזר לארמון המלוכה מרגילים אותו לאט לאט במאכלים עדינים כדי שגופו יוכל שוב לאכול שלפני זוה"ק ממעדני המלוכה כך יהי שפע של טובה לבני ישראל לפני שובם לציון ולירושלים" (יסוד צדיק קכג).

וכדבריהם של גדולים הללו שיהיה מאוד טוב לישראל קודם ביאת משיח צדקינו איתא בהקדמה לס' בכורי אביב בשם הרה"ק מראדזימין ז"ל, שהגיד בשם היהודי הק' ז"ע כי קודם ביאת משיח יהיה טוב מאוד לבני ישראל דכתיב ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה עוד מקודם בעוד לילה יהיה טרף טוב פעמים טוב בגימ' טרף והוא ענין ההענקה שבאה אחר שעבוד העבדות שהרה"ק ר' הערש מלאמאז' ז"ע סיפר זאת לשפת אמת ז"ע והתפלא על כך.

וכבר העתקנו לעיל דברי הגמ' (יבמות סג.) "ואמר רבי אלעזר עתידיים כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע שנאמר וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחים כל חובלי הים על הארץ יעמדו" ומה שכתב ע"ז בפ"י עיון יעקב בזה"ל "ולבי אומר לי דר"א אזיל לשטתו דאמר בסנהדרין (צ"ח.) אר"א אין לך קץ מגולה יותר מזה שנאמר כי לפני ימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננו וגו' ושם בזכריה (ח) כתיב ועתה לא כימים ראשונים וגו' כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם מזה למד ר"א שפיר דלעתיד כיון שיתברך הארץ כל כך יניחו כל האומנות שלהם מדלא הבטיח להם גם כן בברכת שכרם... מפני גודל הברכה שיהיה לעתיד יניחו כל האומנות".

עומק הנסיון של עבודת הקרקע

הארכנו הרבה בס"ד בשבח עבודת האדמה, והבאנו לעיל בתחילת דברינו שאומנת זאת של עבודת הארץ ושידד אדמתה היתה נהוג בינינו כל ימי חיינו בשלותנו על אדמת קודש, ע"י גדולי ומנהגי האומה הקדושה, וכן יהיה שבחנו לעת"ל לחזור לשדד אדמתנו צריכים אנו להתבונן, א"כ יש לנו להתבונן למה מצינו בחז"ל הקדושים לשונות של גנאי בענין עבודת האדמה.

איתא בגמ' (יבמות סג.) "ואמר ר' אלעזר אין לך אומנות פחותה מן הקרקע שנאמר וירדו רבי אלעזר חזיא לההיא ארעא דשדי ביה כרבא לפותיא א"ל אי תשדייה לאורכיך הפוכי בעיסקא טב מינך רב על לביני שיבלי חזנהו דקא נייפן אמר להו אי נייפת איתנופי הפוכי בעיסקא טב מינך".

ובמדרש (מד"ר פי"ג) איתא "ויחל נח איש האדמה. כיון שזקק לאדמה, נעשה חולין. אמר רבי יהודה בר רבי שלום, בתחלה איש צדיק תמים, ועכשו איש האדמה. ויטע כרם, משנטע כרם, נקרא איש האדמה. שלשה זקקו לאדמה ונעשו חלין. אלו הן, קין נח ועזיה. קין, דכתיב, וקין היה עבד אדמה (בראשית ג ב). מה כתיב, נע ונד תהיה בארץ. נח, דכתיב, ויחל נח איש האדמה ויטע כרם ונתבזה... בעזיה כתיב, כי-אהב אדמה היה (דברי-הימים ב כו י). שהיה מלך והפקיר עצו לאדמה ולא זקק לתורה.¹⁹

וז"ל רבינו בחיי (בראשית כ"ה כ"ז) "כי עשו נמשך אחר תענוגי הגוף ויעקב נמשך אחר עצת הנפשי, ועל כן אמר ויהי עשו איש יודע ציד והוא

¹⁹ יום אחד נזקק לבית הועד. אמר להם, במה אתם עוסקים? אמרו לו: בהזר הקרב יומת (במדבר א נא). אמר להם עזיה, הקדוש-ברוך-הוא מלך ואני מלך, נאה למלך לשמש פני מלך ולהקטיר לפניו. מיד, ויבא אל-היכל ה' להקטיר על-מזבח הקטרת, ויבא אחריו עזריהו הפהן ועמו פהנים לה' שמונים בני-חיל (דברי-הימים ב כו טז-יז), וכלם מפרחי כהנה. ויאמרו לו לא-לך עזיהו להקטיר לה' כי לפהנים בני-אהרן המקדשים להקטיר צא מן-המקדש כי מעלת (שם שם יח). ולזה יצא עליו קצף מלפני ה'. מיד, ויצעף עזיהו ויגידו מקטרת להקטיר ויבזעפו עם-הפהנים והצרעת זרחה במצחו (שם שם יט). באותה שעה נבקע ההיכל הילף והילף שנים-עשר על שנים-עשר מיל. ויבהילוהו משם וגם-הוא נדחף לצאת כי נגעו ה' (שם שם כ). מי גרם לו זו, שצטל מן התורה והפקיר עצמו לאדמה.

אומנותו של אדם בטל ומי שרודף אחר תאוות העולם, איש שדה כאלו אמר **איש האדמה**, ומזה נקרא שמו אדום נגזר מן אדום ומן אדמה, כלומר שהיה עפריי".

ובדומה לזה מצינו בענין מלאכתו של "רועה", אשר כל אבותינו הקדושים היה נהוגים בה, ומצינו בחז"ל לשונות של גנאי מאוד ע"ז כאשר הביא בספר "האיר ממזרח", וז"ל "במדרש תהלים (כג) אתה מוצא שאין אומנות בזויה בעולם מן הרועה, שכל ימיו הוא הולך במקלו ובתרמילו. והרד"ק (שופטים ט ד) כתב דרועי בקר הם הנבזים שבאנשים, כמו שמצינו בדברי רז"ל (סנהדרין כה) "אפי' רועי בקר". וביבמות (טז) "אמר לו אתה הוא עקיבא ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו, אשריך שזכית לשם ועדיין לא הגעת לרועי בקר אמר לו רבי עקיבא ואפי' לרועי צאן", ובגמ' סנהדרין (מ) "כי אתא לקמיה דר' יוחנן אמרו ליה קרי לן רועי בקר ולא אמר ליה מר ולא מידי, אמר להו ואי קרי לכו רועי עאן מאי אמינא ליה". ובתשובה"ג איתא (מהדו' הרכבי סי' רי ד) "ואין לך טפשים כרועי בקר".

וכ"ז קשה מכל מה שנתבאר בקונטרס זה בשבח עבודת האדמה, וכבר העתקנו מה שמצינו בבעל הטורים מצינו על הפסוק (בראשית ב ח) "ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם, עי"ש בבעל הטורים "ג' במסורה דין, ואידך ויטע נח כרם, ואידך ויטע אשל בבאר שבע", הרי לנו שענין נטיעת אילנו הוא מיסוד היסודות שבה עסק הקב"ה ואברהם אבינו, ולא עוד אלא שהשוה מעשה נטיעה של נח עם מעשיו של הקב"ה ואברהם אבינו, שהיה כל כולו קודש, והאיך שייך לאמר שמחמת מעשה זה גופא נקרא נח "איש האדמה" בלשון פחותה. וכן כל ענין עבודתו של יצחק אבינו היתה עבודת הקרקע כמו שיתבאר להלן בס"ד, ותמוה מאוד מדברי חז"ל הנ"ל, ועוד העתקנו עשרות מראה מקומות בשבח עבודת אדמת ארצינו הקדושה, וצ"ע.

כתב הרמח"ל בדרך ה' (ח"א פ"ד) בזה"ל "במצבו של האדם בעולם הזה יבחנו שני עניינים: תכונת עצמו של האדם, בחלקיו והרכבתם, והמקום אשר הוא מושם בו בכל מה שמתלווה לו.

בבחינת האדם עצמו: הנה כבר זכרנו איך הוא מורכב, שנתכו בו שני הפכים והיינו הנשמה והגוף. ואולם, הנה אנחנו רואים בעינינו שהחמרות ראשוני בו, ותולדותיו חזקות בו מאד. כי הנה מיד אחר לידתו כמעט כולו חמרי, ואין השכל פועל בו אלא מעט, וכפי התגדלו ילך השכל הלך וחזק, בכל אחד כפי ענייניו. ועל כל פנים לא יסור החמרות ממשול בו, ומהטות אותו אל ענייניו, אלא שאם יגדל בחכמתו וילמד בה ויתחזק בדרכיה, הנה יתאמץ לכבוש את טבעו ולא ישלח רסן תאוותיו מידו ויתעצם ללכת בהליכות השכל.

ואולם תוכיות הענינים האלה שאנו רואים, הנה הוא, שבמציאות החומר ועצמותו נמצא העכירות והחשך בטבע, והוא מציאות רחוק מאד והפכי למה שהוא הענין באמת לקרבים אל הא-ל יתברך שמו, ומתדבקים בקדושתו. והנשמה עצמה אע"פ שבעצמה היא זכה ועליונה, הנה בהכנסה בגוף החמרי והסתבכה בו, נמצאת גרושה ודחוייה מעניינה הטבעי, אל ענין הפכי לו, וכבושה בו בכח מכריח לא תוכל לצאת ממנו, אלא אם כן תתאמץ בכח חזק מן הכח המכריחה.

ובהיות שגזר האדון ברוך הוא שהרכבה זו של גוף האדם ונשמתו לא תפרד לעולם, פרוש: כי פרוד המותה אינו אלא דבר לפי שעה עד תחית המתים, אך אחר כך צריכה לשוב לגוף ושניהם יתקיימו יחד לנצח נצחים. הנה מוכרח שתשתדל הנשמה ותתחזק ותהיה הולכת ומחלשת את כח חושך החמרות, עד שישאר הגוף בלתי חשוך, ואז יוכל להתעלות הוא עמה, ולאור באור העליון תחת מה שהיתה היא מתחשכת ונשפלת עמו בתחילה.

ואולם האדם בעולם הזה הוא במצב אחד, שהחומר חזק בו וכמו שזכרנו, ובהיות החומר עכור וחשוך, נמצא האדם בחושך גדול ורחוק מאד ממה שראוי לו שיהיה להיות מתדבק בו יתברך שמו, ואמנם בזה צריך שישים השתדלותו לחזק את נשמתו נגד כח חמרו ולהיטיב את מצבו להעלות עצמו עילוי עד השיעור הראוי לו.

והמקום אשר הוא בתוכו, גם הוא חמרי וחשוך, וכל הנמצאים שבו חמריים, והעסק של אדם בו ובעולמו אי אפשר שיהיה אלא עסק חמרי וגופני,

כיון שכולם חמריים וגופניים ותכונתו של אדם עצמו והרכבת חלקיו מכריחים לו העסק הזה, כי אי אפשר לו מבלי אכילה ושתיה ושאר כל העניינים הטבעיים, ואי אפשר לו מבלי הון וקנין ושיוכל להשיג צרכיו אלה.

ונמצא שבין מצד גופו של האדם בין מצד עולמו, ובין מצד עסקיו, הוא טבוע בחומר ומשוקע בחשכו, ועמל גדול והשתדלות חזקה יצטרך לו להתעלות אל מצב זך מזה, והוא מוכרח בטבעו בעניינים החמריים האלה.

ואולם מעומק עצת חכמתו יתברך שמו, היה לסדר הדברים באופן שאף בהיות האדם שקוע בחומר בהכרח כמו שכתבנו, יוכל מתוך החומר עצמו והעסק הגופני, השיג את השלמות וההתעלות, אל הזך ואל המעלה ואדרבה השפלתו תהיה הגבהתו ומשם יקנה יקר וכבוד שאין כמוהו, בהיותו הופך את החושך לאור ואת הצלמות לנוגה יזריח.

וזה כי הבורא יתברך שמו שם גבולות וסדרים לאדם בתשמיש שישתמש בו מהעולם ובריותיו, ובכונה שיתכונן בהם, אשר בהשתמש מהם האדם באותם הגבולות, ובאותם הסדרים, ובאותה הכוונה שצוה הבורא יתברך שמו, יהיה אותו הפועל הגופני והחמרי עצמו פועל שלמות ומעלה רבה, יתעלה בו ממצבו השפל ויתרומם ממנו.

ואולם השקיפה החכמה העליונה על כל כללי החסרונות המוטבעים בענייניו של האדם, ועל כל עניני המעלה והיקר האמיתי המצטרכים לו להיות ראוי לשיהיה מתדבק בו יתברך שמו, ונהנה בטובו, וכנגד כל זה סדרה לו סדרים והגבילה לו גבולות אשר בשמרו אותם יתעצם בו כל מה שצריך מן המעלה האמתית שזכרנו וישולל מעניינו כל מה שהוא הרחקה מן הדבקות העליון.

ואילו לא היתה הגזרה גזורה שימות כמו שזכרנו לעיל על ידי המעשים האלה היתה הנשמה מתחזקת וחושך הגוף מהחלש, באופן שהיה מזדכך על ידה זיכוך גמור, ומתעלים שניהם אל הדבקות בו יתברך שמו. ולפי שהגזרה גזורה, אין הדבר נעשה בפעם אחת, אך על כל פנים מתחזקת הנשמה בעצמה, והגוף

מזדכך בכח, אע"פ שאינו נעשה בפועל, וקונה האדם מצב שלמות בכח, שיצא אחר כך לפועל בזמן הראוי לו (בתחיית המתים).

אך הסדרים והגבולות האלה, הנה הם כלל המצוות העשין והלאוין אשר כל אחת מהן מכוונת אל תכלית הקנות באדם והעצים בו אחת ממדרגות המעלה האמתית שזכרנו, והסרת אחד מענייני החושך והחסרונות על ידי פועל המצות עשה ההיא, או המניעה מן הלא תעשה" עכ"ל לשון הרמח"ל.

נמצאים למידים מדברי הרמח"ל שהקב"ה ברא האדם במצב שהוא מוטבע כל כולו בעולם החומרי והתכלית הוא לא לפרוש מכל עניני האדמה, אלא אדרבה להתדבק במצות שנתן הקב"ה להחיות עם העולם החומרי שע"י יתעלה בני אדם.

ולכן עם היות עבודת האדמה אומנות נקיה, אינה קלה כל עיקר אלא אדרבה ואדרבה היא קשה שבקשות בולעת כל הוויתו של אדם וכדרשתם ז"ל על הפסוק (משלי י"ב י"א) "עובד אדמה ישבע לחם". ומאחר שאיש האדמה בשל רוב עמלו ומתוך קירבתו והתעסקותו בחומר גס ועב עלול יתר על בני אדם אחרים להשקיע בחומריות יתירה, להיעשות חולי חולין ולחזור מגושם ועם הארץ גמור, לפיכך יש צורך באמצעי זהירות מיוחדים לשמור על טוהר נפשו וזוך מדותיו, והיינו שמצד אחד אמר האמורא הגדול רבי אלעזר כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם, ומאידיך הוא עצמו אומר שם אין לך אומנות פחותה מן הקרקע. ואמנם אין דבריו סותרים קצתם את קצתם כי באמת שתי הבחינות הן בעבודת הקרקע ושתי קצוות לה מצד אחד הריהו אומנות מעולה שבמעולות, כי כשירה וישרה היא, ומאידיך אומנות פחותה וירודה היא מפאת שהיא עשויה להשפיע ממידת חומריותה על תכונותיהם ומידותיהם של העוסקים בה, לפיכך ניתנו להם מצוות מיוחדות לעובדי אדמה לזככם ולצרפם כמאמרו של רב (בראשית רבה מ"ד א') לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהם את הבריות (הלשון כאן מספר ט"ו בשבט בהלכה).

ולא עוד אלא אין לך ענין אחת בכל התורה כולה אשר כל כך מצות תלויים בה כעבודת האדמה, וכאשר האריך בזה בספר "כף אחת" ומנה כמה

מהמצות ונעתיק לשונו "וידוע שאין שום פעולה ומלאכה ועבודה בעבודת הקרקע בחריש ובקציר וכו' שאין תלוי בה תלי תלים של מצות הלכות ודיני התורה, כגון **חרישה** דכתיב (דברים כ"ב) "לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו", ולא דוקא שור וחמור אלא הוא הדין כל שני מיני בהמות טהורות וטמאות וכו'. **זריעה** דכתיב (ויקרא י"ט) "שדך לא תזרע כלאים וכו'". (שם כ"ה) "**ויבל** היא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו וכו' וזרעתם את השנה השמינית וכו'", וכתוב (דברים כ"ב) "לא תזרע כרמך **כלאים** פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע וכו'", **קצירה** דכתיב (ויקרא י"ט) "ובקוצרכם אה קצר ארצכם לא תכלה **פאת** שדך לקצור **ולקט** קצירך לא תלקט וכו'", וכתוב (שם כ"ה) "את **ספיח קצירך** לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור וכו'", וכתוב (דברים כ"ד) "כי תקצור קצירך בשדך **ושכחת** עומר בשדה לא תשוב לקחתו וכו' כי תחבוט זיתך לא תפאר אחריו וכו'". **דישה** דכתיב (שם כ"ה) "לא תחסום שור בדישו", והוא הדין נמי כל בהמה וחיה בין טהורים בין טמאים והוא הדין נמי לכל שאר מלאכות גידולי קרקע, ולא נאמר שור בדישו אלא בהווה, והוא הדין נמי שלא יהא דש בשור ובחמור יחדיו. **נטיעה** דכתיב (ויקרא י"ט) "ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הלולים לה' ובשנה החמישית תאכלו את פריו וכו'", וכתוב (דברים ט"ו) "**עשר תעשר** את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה וכו'", **פועל** דכתיב (שם כ"ד) "כי תבוא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שיבעך ואל כליך לא תתן כי תבוא בקמת רעך וקטפת מלילות בידך וחרמש לא תניף על קמת רעך וכו' לא תעשוק שכיר עני ואביון וכו' ביומו תתן שכרו וכו' וכן כל כיוצא בזה הרי לכל פעולה ומלאכה ועבודה בשדה לכל דבר ועני אשר יפנה לעשותו בתורתו לדעת אותו כדינו והלכתו דין אמת לאמיתו כדבר האמור בתורה במשנה בגמרא לכל דיניהם ולכל תקנותיהם כיוצא בהם".

ולכן כל מה שגינה התורה וחז"ל הקדושים, הללו בכינוי של גנאי "איש האדמה", זהו היותו שולט עליו חומריות האדמה ולא הוא שולט על החומריות. ולכן מה שעסק בה נח בהיותו נוטע אילנות בעבודת האדמה, היה ענין נפלא מאוד כאשר עסק בה הקב"ה ואברהם אבינו, והטענה לא היה על הנטיעה, אלא כאשר ביארו המפרשים, שהטענה היתה על נטותו לנטוע הדבר הראשון "כרם",

שהיה יכול לנטוע בראשונה דברים אחרים שאינם עלולים להביא התגברות החומריות כמו שהביא ה"כרם" על נח, ולכן נתגנה היותו מתגבר עליו עניני החומר. ובזה מתבטא החילוק בין נח לאברהם, שאברהם כשנטע אילן אשל ונטע פרדס מלא פירות, הביא הדבר לידי ברכה לכל העולם, והיה מכניס אורחים ומקרבים על ידו לשכינה הקדושה, אך נח בהיותו צריך סעד לתומכו התגבר עליו החומריות ובא לידי קלון גדול, ונתקלל זרעו על ידו.

ולזה בא מצות שמיטה, שהקב"ה צוה אותנו לשובות כליל מעבודת הקרקע, כדאי שלא נמכור עצמנו ולהשתעבד מהותנו אל ה"אדמה" וכל החומריות התלוים בה, אלא נחיה כאשר רצה הקב"ה מאתנו (עי' בעקדה יצחק (שער סט) באריכות).

קונטרס

כחה של נטיעה

הסתכלות עמוקה ופשוטה
על ענין עבודת הארץ, ומצות
התלויים בה, וכחם הטבעי
להשרות השכינה בישראל
ולדרו הגאולה השלימה.